

YÖRÜK ARAŞTIRMALARI-2

Editörler: Doç. Dr. Fatih USLU
Öğrt. Gör. Canan KÖKUS

ISBN: 978-625-7057-86-8

DİZGİ OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya

MATBAA SERTİFİKASI: 48060

Konya, Aralık 2020

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI: 44040

YÖRÜK ARAŞTIRMALARI-2

Editörler: Doç. Dr. Fatih USLU
Öğrt. Gör. Canan KÖKUS

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN
 Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN
 Prof. Dr. Alaattin AKÖZ
 Prof. Dr. Ali DUYMAZ
 Prof. Dr. Ali YAKICI
 Prof. Dr. İhsan BULUT
 Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
 Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ
 Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
 Doç. Dr. Emine ATMACA
 Doç. Dr. Fatih Uslu
 Doç. Dr. Mehmet AK
 Doç. Dr. Gülден BÖLÜK
 Doç. Dr. Mustafa USLU
 Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BAKIR
 Dr. Öğretim Üyesi Sevilay GÖK AKYILDIZ
 Öğr. Gör. Canan KÖKUS
 Gülnur Karaarslan (Muratpaşa Belediyesi)
 Hülya ÖZYOL (Muratpaşa Belediyesi)
 İlke TÜRKDOĞAN (Muratpaşa Belediyesi)
 Mine Algan Ceylani (Muratpaşa Belediyesi)
 Ahsen İŞBİLEN (Muratpaşa Belediyesi)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL (Yeditepe Üniversitesi)
 Prof. Dr. Ahmet KÖÇ (Akdeniz Üniversitesi)
 Prof. Dr. Alaaddin AKÖZ (Selçuk Üniversitesi)
 Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
 Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN (Mersin Üniversitesi)
 Prof. Dr. Erdoğan KÖSE (Akdeniz Üniversitesi)
 Prof. Dr. Fayaz Ş. HUZİN (Tataristan)
 Prof. Dr. Hasan BAHAR (Selçuk Üniversitesi)
 Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)
 Prof. Dr. İhsan BULUT (Akdeniz Üniversitesi)
 Prof. Dr. Mehmet CANBULAT (Akdeniz Üniversitesi)
 Prof. Dr. Mustafa DAŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
 Prof. Dr. Osman KARKACIER (Akdeniz Üniversitesi)
 Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
 Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK (Akdeniz Üniversitesi)
 Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN (Akdeniz Üniversitesi)

- Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper SİNAN (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih USLU (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülden BÖLÜK (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun ŞİMŞEK (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet AK (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Doç. Dr. Mevlüt GÜLMEZ (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa GENÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa USLU (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman KARATAŞ (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Ünsal Yılmaz Yeşildal (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin ÖZKARA (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Atilla KARTAL (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Aylin ÇİÇEKLİ (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Ayten KAYA KILIÇ (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Berker KURT (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Emine ATMACA (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Gökhan KÖKTÜRK (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Hale ALAN (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BAKIR (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Kerim Kürşat ÇEVİK (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KAYAKUŞ (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet SAĞ (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Ramazan GÖK (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Serdar BULUT (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Sevilya GÖK AKYILDIZ (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Sinem Burcu UĞUR (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğretim Üyesi Yavuz UYSAL (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)

Ümit UYSAL
Muratpaşa Belediye Başkanı

TAKDİM

Yörük kültürü Anadolu coğrafyasının, Türkiye'nin kültürel dokusunun temel yapı taşıdır. İnsan ve doğa sevgisiyle şekillenmiş barış, hoşgörü, eşitlik, emek ve özgürlük idealleriyle yoğrulmuş bir yaşam tarzıdır. Kendi dünyasını sırtında taşıyan, kadim bir kültür olan Yörük kültürü, sahip olduğu ve savunduğu değerlerle evrensel kültür mirasının da bir parçasıdır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Toros Dağları'na bakınız, eğer orada bir tek Yörük çadırı görürseniz ve o çadırda bir duman tütüyorsa, şunu çok iyi biliniz ki bu dünyada hiçbir güç ve kuvvet asla bizi yenemez" sözünü bizler vasiyet olarak benimsiyoruz. Kara çadırda simgeleşen değerleri, yaşamın her alanında hayata geçirerek; bizlere bırakılan vasiyeti yerine getirmeye çalışıyoruz.

Muratpaşa Belediyemiz; inovatif, sorunlara çözüm bulan, insan ve yaşam odaklı, cinsiyetler arası dengeyi gözeten, istişare, çevrecilik, diplomasi gibi değerlerle hizmet veren bir belediyedir. Bu bir Yörük davranışıdır. Bununla

birlikte tüm çalışmalarımız ve çözümlerimiz bütüncül, herkese yöneliktir. Yörük kültüründe müşterek menfaatler önemlidir. Bizim belediyeçiliğimizde de böyledir. Bütün projelerimiz o vasfı taşıyan herkesedir.

Muratpaşa Belediyemiz ilçemizde temel belediyeçilik ve sosyal belediyeçilik hizmetlerini muazzam bir denge içinde yürütür. Kardeşleşme, komşulaşma çalışmalarına da büyük önem verir. Başka bir ifadeyle, obanın birliği bizim için çok önemlidir. Tüm komşularımıza ayrımsız bir kamu hizmeti sunuyoruz. Çünkü bizim köklerimiz saran kültür budur. Yörük barışçıdır, Yörük hoşgörülüdür, Yörük diplomatiktir, Yörük rekabetçidir, Yörük çok zekidir. Biliyoruz ki; milli kültürümüzü detaylarıyla ve değerleriyle anlayarak geleceğe uyarlısak, yeni kuşaklarımıza öğretilsek ve kamu yönetimine uygularsak dünya çapında güçlü bir halk, güçlü bir millet ve kültür olarak başköşede yerimizi alırsak. Yerel değerlere sahip çıkmadan, onun gelişimine katkı sunmadan, bütün insanlığın ortak mirası anlamında evrensel değerlerin bir parçası haline gelinemez. Bu noktada bize düşen görev, Yörük kültürünü ve savunduğu değerleri obada, şehirde, evde, işte, yaşamın her alanında yaşatmaktır.

Bu nedenle 2016 yılından bu yana Çalıştay ve Sempozyumlarla bir araya geliyoruz. Yaptığımız çalışmaları gelecek kuşaklara aktarmak ve kültürel belleğimize işlemek amacıyla 2018-2019 yılında yaptığımız sempozyumları kitap haline dönüştürme kararı aldık. Akdeniz Üniversitesi Yörük Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi, Antalya Yörükler Derneğiyle işbirliği halinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımızı ve dayanışmamızı arttırarak devam edeceğiz.

“Kalktı göç eyledi avşar elleri, Ağır ağır giden eller bizimdir. Arap atlar yakın eyler ırağı, Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.”

Abdullah DUMAN
Antalya Yörükler Derneği Başkanı

SUNUŞ

Antalya Yörükler Derneği olarak, milli kültür sevdamızın bizlere açtığı ufuklarda bizi biz yapan değerlerimizi aramaya başladık. Yapmış olduğumuz toylarla doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine ülkemiz insanlarının kendi coğrafyalarında yoğurdukları kültürel birikimlerini harmanlayarak birbirleriyle kucaklaşmalarını sağladık.

Organizasyonlarımıza gönül coğrafyamızı da katarak, gözden ırak soydaşlarımızla gönülde aynı değerleri yaşadığımızı şahit olduk.

Kültürlerin oluşumu akşamdan sabaha olan bir şey değildir. Toplumda bir değerın kültür olarak kabulü en az beş yüz yılını alır. Gönül coğrafyamızdaki soydaşlarımızla farklı devletlerde ve farklı yönetim biçimleri altında olsak da, özde bir olduğumuzu toylarımızda gördük.

Yapmış olduğumuz toylarla popüler fakat günübirlik kaynaşmalar sağladık. Bu kaynaşmalar milli kültür sevdamızın önemli doyum noktalarıydı. Katılımcı dostlarımız için bu toplanmalar bir hatıra fotoğrafı gibi hafızalarında kalıyordu.

Artık bu hatıra fotoğraflarına bir ruh üfleme gerekiyordu. Bilim insanlarımızla Yörük Türkmen kültürünün, tarihin imbiğinden süzülüp gelen değerlerimizin geçmişine inmek gerekiyordu. Bu anlamda araştırmalar yaparak unutulmuş gelenek ve göreneklerimizden, küresel akımlara kurban verdiğimiz edebiyat-

tımızdan kayıp giden hatta unutulmuş kelimeleri ortaya çıkarmak gibi ulvi gayelerle, bilim insanlarımızla çalışmalar yapmaya başladık. Bugün yapmış olduğumuz çalışmayla, Yörük Türkmen kültürünün unutulmalarını bilim insanlarımızın öncülüğünde hatırlama imkânı buluyoruz. Artık üniversitelerimizde YÖRKAM (Yörük Kültürünü Uygulama ve Araştırma Merkezi) müdürlükleri kurulmaya başlandı. Öncülüğünü de Akdeniz Üniversitesi yaptı. Saygıdeğer üniversite üst yönetimine teşekkür ediyoruz. Tabi burada YÖRKAM müdürü saygıdeğer Doç. Dr. Fatih Uslu hocamızla harika çalışmalar yapıyoruz, kendisine teşekkür ediyoruz.

Şehr-i Emin insanlar öncelikle bir kültür ve gönül insanı olmalıdırlar. Yapmış olduğumuz çalıştayımızda önemli katkılarıyla bir Şehr-i Emin olduğunu defaten gösteren Muratpaşa Belediye başkanımız saygıdeğer Av. Ümit Uysal başkanımıza sonsuz teşekkürler ediyoruz.

Yapmış olduğumuz bu çalıştayın milletimize hayırlı olmasını dilerim.

Doç. Dr. Fatih USLU
Akdeniz Üniversitesi YÖRKAM Müdürü

ÖN SÖZ

Yörüklerin tarihe sahnesine çıkışı Türklerin tarihte varoluşundan günümüze kadar uzanmaktadır. Yörükler, Türk tarihi için son derece önem arz etmektedir. Karakteristik olarak vatansever, cesur, yiğit; fiziksel açıdan güçlü, kuvvetli olan Yörükler, Türk tarihindeki savaşlarda ön saflarda yer alarak Türk tarihinin akışına olumlu yönde etki etmiştir. Kültürel açıdan değerlendirmek gerekirse Yörükler, Türk kültürünün varlığını korumasında, gelişmesinde ve çeşitlenmesinde elçilik görevi üstlenmiştir. Anadolu'daki mevcut Türk kültürünün Orta Asya Türk kültürü ile benzerlik gösterdiği bilim dünyasınca kabul edilen bir görüştür. Yörükler, Orta Asya Türk kültürünün Anadolu'ya taşınmasında anahtar rol oynamışlardır. Konağöçer yaşam tarzını benimsemiş olan Yörükler, göçler sırasında farklı topluluklarla karşılaşmalarına rağmen kendi kültürlerini korumayı ve geliştirmeyi başarabilmiştir. Bu durum Yörüklerde gelişmiş kültür bilincinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Yörükler, dünyanın her yerinde gerek sivil toplum kuruluşlarının gerekse akademik kurumların çabalarıyla sosyokültürel ve bilimsel faaliyetlerde bulunmaktadır. Bugün dünyadaki farklı coğrafyalarda yüksek kültür bilincinde olan Yörükler kültürlerini yaşamaya, yaşatmaya, geliştirmeye ve tanıtmaya devam etmektedir.

Yörük Araştırmaları -2 adlı bu çalışma, Antalya Muratpaşa Belediyesi, Antalya Yörükler Demeği, Akdeniz Üniversitesi Yörük Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi (Yörkam) iş birliğinde ve yerel belediyelerin destekleriyle, Yörük kültürünün tanınması, korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Sempozyumda alanında uzman hocaların bilgileriyle STK temsilcileri ve halkın tecrübelerini harmanlayarak Türk milli kültürünün unutulmaya yüz tutmuş değerlerini koruma ve bunu gelecek nesillere aktarma yönündeki tespitler yapılmış olup öneriler sunularak bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
SUNUŞ	9
ÖN SÖZ	11
“GÖÇ” KAVRAMI ÜZERİNE	15
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN	15
Türk Konar-Göçerliği Hakkında Bazı Tespitler	25
Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ	25
KONARGÖÇERLİKTEN YERLEŞİKLİĞE GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ YOLLARI İLE YAYLA VE KIŞLA YERLERİNDE MANAVGAT YÖRÜKLERİ	41
Doç. Dr. Mehmet AK	41
OSMANLI TARİH YAZIMINDA ŞAH İSMAİL ALGISI	69
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ	69
Ahmet Kerim DEMİREĞEN	69
YÜRÜMEKLE SEFERDE KALMAK, SOFRAYLA YÖRÜK OLMAK: TÜRKİSTAN HORASAN AZERBAJCAN ANADOLU VE BALKAN İRFANI VE YÖRÜKLER	85
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN	85
YÖRÜK ÇOBANLARI VE KİŞİSEL EŞYALARI	99
Doç. Dr. Fatih Uslu	99
YÖRÜKLERE BAĞLANAN FIKRALARIN NE KADARI GERÇEK YÖRÜK FIKRASIDIR?	111
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU	111
TÜRK HALK HİKÂYESİNDE YÖRÜKLÜK ALGISI VE BİR YÖRÜK HİKÂYESİ: HURŞİT İLE MAHMIHRİ	121
Prof. Dr. Ali DUYMAZ	121
GELENEKSEL YÖRÜK MUTFAĞI ve YEMEK KÜLTÜRÜNÜN MODERN MUTFAĞA ETKİSİ	133
Prof. Dr. Ali YAKICI	133
BATI ANTALYA YÖRÜKLERİNDE HAMİLELİK SÜRECİNDE HALK HEKİMLİĞİ	143
Öğr. Gör. Canan KÖKUS	143
Doç. Dr. Fatih USLU	143
YÖRÜKLERDE GIDA HAZIRLIĞINA BİR ÖRNEK: DOLAZ	155
Fevzi AK	155
Prof. Dr. İhsan BULUT	155
YÖRÜK TÜRKMEN KURULTAYI: OĞUZ – TÜRKMEN – YÖRÜK	163
Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN	163
KORKUTELİ VE ELMALI (ANTALYA) İLÇELERİNİN STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEN FARKLI SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ	167
Doç. Dr. Emine ATMACA	167

“GÖÇ” KAVRAMI ÜZERİNE

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN*

Türk dilinde insan ve toplumların hal, hareket ve yer değiştirmeleriyle ilgili temel bazı kelimelerin veya terimlerin kullanıldığı bir gerçektir. Bunların başında şüphesiz “göç-” gelir. Söz konusu kelime veya terime esas olan olgu, insan veya toplumdur. Bu bağlamda “göç-” fiili, en geniş anlamda sürekli veya geçici olarak yerleşilen/konaklanan bir yerden başka bir yere göç etmek anlamındadır. Tarihî süreç içinde bu eylemi yerine getiren ve söz konusu sözcüğe muhatap olan halk ve toplulukların başında göçebe hayat yaşayan Türk halk ve topluluklarının geldiğinin altını çizmek gerekir. Onların “göç-” ile ilgili bu eylemi, sürekli yerleşilen/konaklanan yer değil, mevsimlere göre kendilerine ait kışlak, yazlak, yaylak ve güzlekleri arasında her yıl tekrarlanan bir eylemdir. Bu bakımdan söz konusu halk ve toplulukların hayat tarzına izafeten “göç-”ün sonuna gelen fiilden isim yapma ekleriyle birlikte zengin bir terminoloji ortaya çıkmıştır. Bu terimler, daha ziyade göçebe Türk halk ve topluluklarıyla ilgili olduğundan burada “göç-” olgusuyla ilgili ortaya çıkan terimler verilecek, bu terimlerin dönemi içinde kaynak âbide ve eserlerdeki anlamları, birbiriyle olan ilişkileri ortaya konulmaya ve izah edilmeye çalışılacaktır.

Türkiye Türkçesinde “göç” olarak bilinen kelime, Türkçenin en eski yazılı kaynaklarında “köç” ve nadir de olsa bazen “göc” olarak geçer¹. Bu kelimeye

---

* Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul.

¹ Kelime, 8. yüzyıl ortalarında Kuzey Moğolistan’da Uygurlar tarafından dikilmiş olan Tariat (Terhin) kitabesinin batı yüzünde (Osman Mert, *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes Tariat Şine Us*, Ankara 2009, s. 180, 182); *Kutadgu Bilig*’de bir çok yerde (bk. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig İndeks*, nşr. Kemal Eraslan ve diğerleri, III, İstanbul 1979, s. 274) ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “**Sü köçti** askerler göçtü/askerler yürüdü” ifadesiyle bir yerde geçer (Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk. Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, haz. Ahmet B. Erçilasun-Ziya Akkoyunlu, Ankara 2014, s. 141). Bu konuda ayrıca bk. Gerhard Doerfer,

çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan ve Kırgız lehçelerinde “köç”, Başkurt lehçesinde “küsiş”, “küsiw”; Kazak lehçesinde “köş”, “köşüw”; Özbek lehçesinde “köçiş”; Tatar lehçesinde “küçiş”, “küçüw”; Türkmen lehçesinde “göç”, “göçüş” ve Uygur lehçesinde “köçüş” şeklinde rastlanır². Anadolu’da özellikle Osmanlı dönemi kaynaklarında göçebe halk ve toplulukların yaşadıkları hayat tarzının, “göç-”ün yani göçmek fiilinin sonuna gelen fiilden isim yapma ekleri getirilerek ifade edildiği dikkat çeker. Bu terimlerin Osmanlıların erken dönemiyle ilgili bilgi veren kroniklerde sık sık geçmesi ve Osmanlı arşiv belgelerinde tespit edilmesi, şüphesiz bu grupların hem siyasi bakımdan oynadıkları rolün hem de Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olduklarının tezahürü olmalıdır.

Bu terimler arasında ilk dikkati çeken “göçer”dir. Bu terimin “göç-” fiilinin sonuna geçici ya da kalıcı isimler yapan “-er” fiilden isim yapma eki getirilerek yapıldığı görülür. Nitekim Osmanlıların kuruluş döneminin önemli kaynakları arasında yer alan, bu konuda eserler veren ve çağdaşı Neşri, Oruç Beğ ve sonra 16. yüzyıl tarihçilerinden Hadidî gibi tarihçileri etkileyen Âşıkpaşazâde’de bu terim birçok yerde geçer³. Aynı şekilde söz konusu terime arşiv belgelerinde de sık sık rastlanır⁴. Belgelerde dikkati çeken önemli hususlardan biri, “göçer” kelimesinin bazen “göçer Türkmen” ve “göçer Yörük” şeklinde, göçebe hayat

---

Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, III, Wiesbaden 1967, s. 187; Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, s. 693.

² *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I, haz. Ahmet Bican Ercilasun ve diğerleri, Ankara 1992, s. 278-279.

³ “... Saruhan ilinde göçer il vardı...”, “... Ali Beğ ve Mahmud Beğ Hamid’de olurlardı. Mehmed Bey göçer il içinde olurdu...” (*Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2013, s. 84, 85). Burada “göçer” ile kullanılan “il”, halk anlamına gelmektedir. Memleket, yöre, halk, ülke ve devlet anlamına gelen “il/el” terimi ile ilgili olarak bk. İlhan Şahin, “İl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, EK-1 (2016), s. 635-637.

⁴ “Türkmân-ı Haleb kadısı mektûb gönderüp kazâ’-i mezbûra tâbi’ Gündüzlü Avşarı dimekle ma’rûf cemâ’atin “mütemekkin ve “göçer”lerine berât-ı şerifle kethüdâ olan Hasan fevt olup..., fi 25 Rebîülâhır sene 983/3 Ağustos 1575” (Başkanlık Osmanlı Arşivi [BA], Kâmil Kepeci, *Rüüs Defteri*, nr. 229, s. 230). Burada dikkati çeken husus, Osmanlı belgelerinde “oturak” ile iş anlamı olarak geçen “mütemekkin”in yerleşik; “göçer”in ise göçebe hayat tarzını yaşayanlar için kullanılmış olmasıdır.

tarzını yaşayanların asıl temsilcisi olan unsurların adının başına gelmesi ve şüphesiz onların yaşadığı hayat tarzını ifade etmesidir⁵.

Bununla ilgili kaynaklarda geçen bir diğer terim “konar göçer”dir. Moğolistan’daki Uygur Devleti’nin (745-840) ikinci hükümdarı Moyun Çor (747-759) tarafından 8. yüzyıl ortalarında yazdırılan ve diktirilen Uygurlara ait Tariyat (Terhin) kitabesinin batı yüzünde “konar köçer” şeklinde geçen bu terim⁶, Osmanlı arşiv belgelerinde de sık sık geçer⁷. Söz konusu terimin Orhon yazıtlarında konmak/yerleşmek anlamındaki “kon-” fiilinin⁸ sonuna “-ar” ekinin ilavesiyle yapılan “konar” ve “göçer”den meydana geldiği görülür. Göçebeliliği ifade eden bu terimin erken dönem yazıtlarında geçmesi, söz konusu terimin hem Osmanlılardan önce kullanıldığının hem de Osmanlı döneminde bir tesadüf eseri olarak kullanılmadığının işareti olmalıdır. Burada konmak/yerleşmek, konar göçer toplulukların yıl içerisinde sürekli olarak aynı mekânda kaldıkları anlamında değil, *kışla*, *yazla*, *yayla* ve *güzle* arasında her yıl düzenli olarak tekrarlanan göç esnasında bir süre konaklanan yerler anlamındadır. Yıl içerisinde asıl konaklanan ve daha uzun süre kalınan yerler, şüphesiz *kışla*, *yazla*, *yayla* ve *güzle* olarak bilinen mekânlardır. Bunun yanında *kışla*, *yazla*, *yayla* ve *güzle*deki asıl mekânlarına ulaşmak için göç kafilesinin her gün

⁵ Mesela bu konuda Manisa kadısına gönderilen evâhir-i Zilkade 906/8-17 Haziran 1501 tarihli bir hükümde: “... Mustafa Dergâh-ı mu’allâma gelüp söyle arz etdi ki, göçer yörüklerden imiş...” (BA, A. DVN.d., nr. 790, s. 14) ve Kayseriye, Maraş, Sivas, Malatya, Ayıntab, Birecik ve Yeniil kadılarına gönderilen gurre-i Rebiülevvel sene 1025/19 Mart 1616 tarihli bir hükümde ise “Türkmân tâifesinden Çağırhanlı cemâ’atinden... bunlar göçer Türkmân tâifesi olmağla...” (BA, *Mühimme Defteri* [MD], nr. 81, s. 88, hük. 194) ifadeleri geçmektedir.

⁶ “...ol y(e)r(i)m(i)n şub(u)m(i)ñ koñ(a)r köç(e)r b(e)n/Ben bu topraklarımda ve bu sularım (boyunca) bu bölgede konar göçerim” (Talât Tekin, “Kuzey Moğolistan’da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat/Terhin Kitabesi”, *TTK Belleten*, XLVI/184 (1982), s. 806, 810; O. Mert, *Tes Tariyat Şine Us*, s. 18, 182).

⁷ Oruç Beğ tarihinde Osmanlıların efsanevî atası Süleyman Şah’a mensup olanlar için “... Süleyman Şah ol elli bin *konar göçer* Tatar evleriyle Mahan şehrinden göçtüler...” (*Oruç Beğ Tarihi* [Osmanlı Tarihi (1288-1502)], haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2014, s. 6) şeklinde geçen bu terim arşiv belgelerinde de sık sık geçer: “... Yüreğir nâm ovada sâkin defter-i hâkanide mukayyed *konar-göçer* hâssa yörük tâifesinden olup...” (Adana beyi Pîri Paşa ile Adana, Sis ve Niğde kadılarına 3 Muharrem 973/31 Temmuz 1565 tarihli hüküm: BA, MAD, nr. 2775, s. 18-19); “Hâliyâ Çuğuniyye ve Sâluriyye nâm *konar-göçer* yörük cemâ’atleri ahâlileri cânibinden...” (Şam beylerbeyisine ve Ba’lbek kadısına 19 Safer sene 973/15 Eylül 1565 tarihinde gönderilen hüküm: BA, *Maliyeden Müdevver Defterler* [MAD], nr. 2775, s. 293).

⁸ Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2010, sözlük-dizin, s. 152; Erhan Aydın, *Orhon Yazıtları* (*Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*), İstanbul 2018, dizin, s. 159, “kon-”.

5-6 saat ve hatta daha fazla süren yolculuktan sonra kondukları konaklama yerleri de vardır. Ancak bu konaklama yerleri, uzun süre kalınan yerler değil, dinlenmek ve bazı ihtiyaçları gidermek için birkaç gün kalınan yerler özelliğindedir.

Osmanlı kaynaklarında sık sık geçen bir başka terim, “konar göçer” terimindeki kelimelerin yer değiştirmesiyle oluşan “göçer konar”dır⁹. Bunun yanında kullanılan bir diğer terim “göçer ev”, “göçer evler” ve “göçer evli”dir¹⁰. Buradaki “ev”, şüphesiz Orhon yazıtlarında “eb”¹¹ olarak geçen “ev”in b>w>v değişmesiyle “ev”e dönüşmüş hâlidir. Göçebe hayatı yaşayanların “çadır” genel adıyla bilinen meskenleri, şüphesiz onların evleridir. Bunlar çadırlarıyla birlikte göçtükleri için söz konusu terimle ifade edildikleri anlaşılıyor.

⁹ Mesela bu terim ile ilgili “... Tâceddinlü cemâ’atinden kethüdâ Mahmud ve Veli dergâh-ı mu’allâma gelüp *göçer konar* halkuz, çiftümüz ve çubuğumuz yokdur, şimdiye dek bize teklîf-i avâriz olunu gelmemişdir...” ifadesinin yer aldığı Bacı kadısına gönderilen evâhir-i Zilka’de 905 / 18-27 Haziran 1500 tarihli hükmün metni için bk. BA, A.DVN-d., nr. 790A, s. 44. Burada Tâceddinlü cemaati kethüdalarının Divan’daki ifadelerinde kendileri için “*göçer konar halkuz*” ifadesini kullanmaları, kendi ağzlarından kendilerini bu şekilde ifade ettiklerinin bir işareti olmalıdır. Keza “... hâric vilâyetden *göçer konar* ulus taifesinden ra’iyyet tergîb idüb...” ifadesinin geçtiği Bağdâd beglerbegisine 20 Zilka’de 951/2 Şubat 1545 tarihinde gönderilen mühimme kaydının metni için bk. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, yay. Halil Sahillioğlu, İstanbul 2002, s. 167-168, no. 205. Aynı terim 977 (1569) tarihli Silistre livası kanunnamesinde şu şekilde geçer: “... ve göçer konar yürük kimin toprağında çift tutub ziraat iderlerse...” (Ömer Lûtfî Barkan, XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esaslar I Kanunlar, İstanbul 1943, s. 280).

¹⁰ “... Süleyman Şah Gâzi’yi ilerü çekdiler kim ol, göçer evün ulularından idi...”, “... Ertuğrul ol arada kaldı. Kardeşleriyle gitmedi. Ve dört yüz mikdarı göçer ev bile kaldı...”, “... Osman Gâzi’nin dedesi Süleyman Şah Gâzi Rum’a gelüp ... kim konar göçer evler etrafa dağıldılardı” (*Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 6-7). Söz konusu terim arşiv belgelerinde “Hâlâ *göçer-evlü* Türk mân tâifesinden Dânişmendlü nâm cemâ’atin boy beyi...” (Anadolu, Karaman ve Rûm beylerbeyileri ile zikir olunan eyaletlerdeki kadılara ve Dânişmendlü kadısına ve ol câniblerdeki altı bölük halkı üzerlerine kethudâ yeri olanlara 13 Muharrem 1039/2 Eylül 1629 tarihli hüküm: BA, MD, nr. 84, 42/84) ve “Konar ve *göçer evlü* Beyliklü cemâ’atinden İsmâ’il nâm kimesne südde-i sa’âdetime gelüp...” (Anadolu, Karaman, Adana ve Mar’aş beylerbeyleri ile bu vilayetteki kadılara ve Halep Türkmenleri voyvodasına 3 Zilhicce sene 1047/18 Nisan 1638 tarihli hüküm: BA, MD, nr. 88, s. 80, hük. 211) gibi benzer ifadelerde yer alır.

¹¹ T. Tekin, *Orhon Yazıtları*, sözlük-dizin, s. 136-137: Erhan Aydın, *Orhon Yazıtları*, dizin, s. 151-152, bk. ew.

Bu konuda kullanılan bir diğer terim “göçebe”dir¹². Şüphesiz onların yaşadığı hayat tarzını ifade eden bu terim, Osmanlı belgelerinde bazen “yörük” terimi ile birlikte aynı ifadenin içinde geçer¹³. Buradaki “göçebe”, yersiz yurtsuz hayat yaşayanlar anlamında değil hayat tarzını ve “yörük” terimiyle eş bir anlamı ifade etmektedir. “Göçebe” terimi ile ilgili Doerfer, Wilhelm Radloff’un kelimenin “göç+oba”dan üretilerek ortaya çıktığı ifadesini isabetli bulur ve “köç=öpa”nın “köçöpä” (köçöba) > köçöbä > göçäbä > göç=öpa aşamalarından geçerek sözcüğün ortaya çıktığını belirtir¹⁴. Türkçede “oba”, Moğol-larda “obog” olarak bilinen terim, aileden birazcık büyük ve birbirine kan bağı

¹² Saruhan’daki kadınlar, Manisa mütesellimi ve sancakta kışlayan göçebelere gönderilen 28 Cemaziyelâhir 1177/3 Ocak 1764 tarihli hükümdeki “... bedel-i sancağ-ı Saruhan mukataası senevî on iki bin yedi yüz yirmi yedi guruş mâl ile mûmâileyhin mâlikâne uhdelerinde olduğu ve göçebe taifesinden liva-i mezburede...” ifadesinde “göçebe” teriminin sadece cemaat, tûr, mahalle gibi boyların alt birimleri olan göçebe gruplar için değil, taife/boy olarak bilinen büyük göçebe grupları için de kullanıldığını göstermektedir. Söz konusu hükmün metni için bk. M. Çağatay Uluçay, 18 ve 19. *Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 82-83, not 3. Bunun yanında Maraş eyaletindeki kadı-lara ve âyanlara gönderilen evâil-i Cemâziyelevvel 1134 tarihli hükümde “göçebe” sözcüğünün “...Hısn-ı Mansur’ kazâsında sâkin yerlü Rişvan ile göçebe Rişvan aşiretleri imdâd-ı hazeriyelerin Malatıyye sancağı ile viregelüp yüz yirmi sekiz hâne avâırızları olmağla...” (BA, A. DVNSMHM.d., 130, 292/876) ifadesinde geçtiği görülür. Bu ifadede dikkati çeken en önemli husus, Hısn-ı Mansur yani Adıyaman kazasında bulunan ve Malatya’ya kadar uzandığı anlaşılan Rişvan adlı grubun yerleşik olanına “yerlü”; yerleşik olmayan ve geleneksel hayatı devam ettirenlere “göçebe” denilmesidir.

¹³ Bu konuda Osmanlı arşivlerinde pek çok belgeye rastlamak mümkündür. Mesela Saruhan sancağında cezaları verilen ve firar eden kimselerin gizlenmemeleri ve himaye görmemeleri ile ilgili olarak Saruhan kadısı, mütesellimi, havâs ve evkaf zabıtları ile vilayet âyanlarına gönderilen evâhir-i Cumadelûlâ 1134/8-17 1722 Mart tarihli hükümde “göçebe” terimi hem Yörük hem de Türkmen obalarını aynı ifadede nitelemektedir: “... eşkiyanın ba’zıları Saruhan sancağında vâki’ ... göçebe Yörükân ve Türkmân obalarında ve ba’zıları sâir serbest olan ze’âmet ve tîmâr karyelerinde ihtifâ edüp...” (BA, AE.SAMD.III, 119/11738). Keza Karaman eyaletinde bulunan göçebe grupların vergi meselesi ile ilgili olarak Karaman valisi tarafından sunulan ve 28 Şaban 1138/1 Mayıs 1726 tarihinde Başmuhâsebeden derkenârı verilen arzın metninde “göçebe” sözcüğünün “yörükler” sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir: “Devletlü sa’âdetlü sultânım hazretleri sağ olsun: Eyâlet-i Karaman’da vâki’ yörükân ve sâir göçebe tâifesinin kışlayı geldikleri yerlerin defter-i cedîd-i hâkanîde resm-i kışlakları ile resm-i otlakları vâliye hâsıl kayd olunmuşiken taleb eyledikde yedimizde resm-i yaylak ve kışlak ve otlak vermemeğe fermânımız vardır deyü hilâf-ı kanûn ve defter ta’allül ve muhâlefet eylemeleriyle mercûdur ki yörükân ve sâir göçebe kaydı Başmuhâsebeden derkenâr ve rîsûm-ı yaylak ve kışlak ve otlakları defter-i cedîd-i hâkanî mücebince edâ etdirilmek bâbında fermân-ı şerîfleri recâ olunur, bâkî fermân devletlü sultânım hazretlerindir, bende Hacı İbrahim, vâli-i Karaman” (BA, İE.ML., 00078/07289.001).

¹⁴ Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, III, Wiesbaden 1967, s. 187.

ile bağlı idarî ve sosyal yapılanmaları ifade eder. Dolayısıyla bu hayatı yaşayanlar için *kışla*, *yazla*, *yayla* ve *güzle* arasında gerçekleşen göç hareketleri ve konaklamalar obalar halinde olur. Bu durum kuvvetli bir ihtimalle Anadolu Türkçesinde “göç-oba”nın ağızdan ağıza söylene söylene “göçebe” haline dönüştüğü intibasını vermektedir. Kelime Azerbaycan Türkçesinde “köçəri”, Başkurtçada “küsmä halık”, “küskinsilär”, Kazakçada “köşpeli”, “köşpendiler”; Kırgızcada “köçmön”; Özbekçede “köçmänçi”; Tatar Türkçesinde “küçmä halık”; Türkmencede “göçmen”; Uygurcada “köçmän”; Rusçada “koç’evnik”, “koç’evoy” olarak karşımıza çıkar¹⁵.

Kaynaklarda göçebe hayat yaşayanları ifade eden bir diğer sözcük “köçkün/göçgün”dür. “Köçkün” veya “göçgün”ün fiilden isim yapma eki olan, eklendiği kök veya gövdenin anlamını pekiştiren/kuvvetlendiren ve “göç-” örneğinde olduğu gibi daha çok tek heceli kök veya gövdelere gelen -gın / -gin; -gun / -gün; -kın / -kin; -kun / -kün ile yapıldığı anlaşılıyor. Karahanlı dönemine ait metinlerde göç eden anlamında “köçkün” olarak geçen bu sözcük¹⁶, Osmanlı dönemi kaynaklarında göçgün/göçkün şeklinde geçmektedir¹⁷. Halk ağzı derlemelerinde de kelimenin her iki şekilde kullanıldığı görülür¹⁸.

Bir diğer sözcük ise “göçmel”dir. “Göçmel” sözcüğünün, hayatı efsaneler içinde gark olmuş olan Süleyman Şah ile ilgili bir ifadede yer alması oldukça

¹⁵ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, s. 278-279.

¹⁶ *Kutadgu Bilig İndeksi*, s. 274. Burada “köçüt” kelimesinin göç atı ve “köçütçi” kelimesinin göçüren, göçürecek olan olarak anlamlandırıldığı da dikkati çeker. Karahanlı döneminde “köçkün” <“köç-kün” oluşumu ile ilgili olarak ayrıca bk. Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara 1996, s. 43.

¹⁷ Bu terimle ilgili Kanuni dönemine ait Silistre sancağı kanunnamesinde geçen ifade aynen şöyledir: “... mütemekkin olmayan yürük tâifesi ki bir köyde yapılı evleri olmaya göçmeleri mukarrer ola anın gibi *göçkünci* yürükler anbar yapmada dâhil değildir... (Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, s. 275). Göçkün adının zaman süreci içinde bu hayatı yaşayanlarca teşkil edilen iskân birimlerine ad olduğu da dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Tanzimat’ın ilanından sonraki idarî teşkilatta Bolu eyaletine bağlı Viranşehir sancağında Amasrı/Amasra kazasına bağlı Göçkün adıyla bilinen bir divan vardı. Bu divanın merkezi olan Göçkün köyünden başka beş köyü daha vardı (BA, ML.VRD.TMT.d., nr. 02940). Divanın merkezi olan köyün bugün Bartın’ın Amasra ilçesine bağlı Göçkün köyü olduğu anlaşılıyor. Söz konusu divandan başka yine Tanzimat’tan sonraki idarî düzenlemelerde Bolu eyaletinde Kastamonu kaymakamlağına mülhak İnebolu kazasına bağlı Göçkün adıyla bilinen bir diğer divan daha vardı (BA, ML.VRD.TMT.d., nr. 03881). Bu yer, bugün Göçkün adıyla İnebolu ilçesine bağlı köylerden birinin adıdır.

¹⁸ *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VI, Türk Dil Kurumu: Ankara 1993, s. 2121

dikkat çekicidir¹⁹. Bu sözcüğün sağılan inek anlamındaki “sağmal”, verimli ve münbit yerler için kullanılan “bitmel” örneğine benzer bir şekilde “göç-” fiilinin sonuna “-mel” ekinin gelmesiyle oluştuğu²⁰ ve “göçer”, “göçer konar”, “konar göçer”, “göçer evli” ve “göçebe” sözcükleri anlamını ifade ettiği anlaşılıyor. Bu bağlamda Ankara ve Çankırı çevresi halk ağzı derlemelerinde “göçmel”, herhangi bir yere sonradan gelip yerleşen kimseler anlamında kullanılır²¹. Orhan Şaik Gökyay, “göçmel”in kuşlar ve balıklar gibi mevsimlere uyarak yaşanılan yerden başka bir yere düzenli bir şekilde gidip gelme; buna mukabil halk ağzı derlemelerinde memur ve kiracı karşılığı olarak kullanılan “göçmen” teriminin ise bir yere sürekli olarak yerleşmek üzere kendi yurdunu bırakan kimse anlamında kullanılması gerektiğini haklı olarak önerir²².

Türk dilinde göç etmek anlamındaki “köç-/göç-” fiili, aslî anlamını koruyarak “kûç kerden” şeklinde Farsçaya geçmiş ve 13. yüzyıldan itibaren Farsça metinlerde sıkça kullanılmaya başlamıştır. Burada “kûç-” kelimesi, Türk dilindeki “köç-/göç-”ün Farsçaya girmiş halidir. “Kerden-” fiili ise Farsçada yapmak, etmek anlamına gelir. Böylece Farsçada bugün de kullanılmakta olan “kûç kerden” fiili ortaya çıkmıştır²³.

Bu kelime ve terimler arasında yer alan “Türkmen” kelimesi, şüphesiz “Türk” kelimesiyle ilgilidir. Kâşgarlı Mahmud, hikâye tarzında anlattığı: “Zulkarneyn gelip saçları ve Türk alametleri ile bu insanları görünce soruşturmaksızın ‘Türk mânend’ dedi; anlamı ‘bunlar Türklere benziyorlar’dır. Sonra bu isim onlar için günümüze dek kaldı. Bunlar aslında 24 kabiledir”²⁴ ifadesiyle Türk sözünün sonuna gelen Farsça “mânend (mân)” ile “Türk gibi”, “Türk’e benzer” anlamında Türkmân/Türkmen teriminin ortaya çıktığını ve dolayısıyla bu terimin Oğuzlar için kullanıldığını belirtiyor. Bunun yanında Osmanlı döneminde Sultan II. Bayezid devrinin (1481-1512) ünlü yazarlarından Neşrî’nin “Hicretin üç yüzünde Etrâk’dan iki bin hargâhile

¹⁹ “...Süleyman Şah ol elli bin *konar göçer* Tatar evleriyle Mahan şehrinden göçdüler. Furat ırmağı suyunu geçmek istediler. Yol iz bilmezler *göçmel* Yörükler tayifesi...” (*Oruç Beğ Tarihi*, s. 6)

²⁰ Orhan Şaik Gökyay, “Türkçede ‘-mal’ ve ‘-mel’ Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1978-1979*, Ankara 1981, s. 23-32.

²¹ *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VI, s. 2121; krş. O. Ş. Gökyay, a.g.m., göst. yer.

²² O. Ş. Gökyay, a.g.m., s. 30-31.

²³ Bkz. Muhammed Mu‘în, *Ferheng-i Fârsî*, III, Tahran 1373/1994, s. 3113-3114.

²⁴ Kâşgarlı Mahmud, a.g.e., s. 520.

İslâm'a gelip müttekî ve ahsenü'l-İslâm oldular. Andan ötürü buna Türk-i îmân denildi. Lafzda tahfif edip Türkman dediler"²⁵ ifadesiyle "Türkmen" teriminin Türkler'in iman edip Müslüman olanlarına verildiği gibi bir anlam ortaya çıkıyor. Burada geçen terim "Türk-i îmân" değil, "Türk-îmân" şeklinde okunduğunda ise o zaman "İmanlı Türk" anlamına gelen "Türk-îmân"dan "Türkmen" terimi cümledeki anlama daha uygun gözüküyor. Bu bağlamda kabul gören yaklaşımlardan biri, Oğuzların Müslüman olmalarından sonra Türk kelimesine Farsça "mânend" (benzer, gibi) kelimesinin gelmesiyle Türkmânend (Türk'e benzer) sözünün ortaya çıkması, zamanla bu sözün Türkmen şekline dönüşmesi ve giderek Oğuz adının yerini almasıdır²⁶. Diğer bir yaklaşım ise "karaman", "kocaman", "kölemen", "işçimen", "evcimen", "akman" örneklerinde olduğu gibi üzerine geldiği kelimeye büyüklük, kuvvetlilik, üstünlük, fazlalık anlamları katan "-men", "-man" mübalağa ekinden "-men" in Türk kelimesine gelmesiyle "Türkmen" sözünün oluşmasıdır²⁷.

Başlangıçta şüphesiz kavmî bir hususiyet gösteren "Türkmen" teriminin, zamanla "göçebe", "göçebe yörük" anlamına geldiği de dikkati çekmektedir. Mesela Osmanlı döneminde Hama ve Humus mukataası perakende Türkmenleri'ne mensup olan ve İzmir havalisinde sâkin olarak yaşayan Alaca Mehmed, Gözübüyük Halil, Tosun Mustafa ve Kadrioğlu İbrahim'in: "... bizler Türkmânlıktan ihrâc ve askerî zümresine dâhil olduk deyü mîrîlerin vermekde adem-i itâ'at üzere olmalarıyla..."²⁸ ifadesinde geçen "Türkmânlıktan ihrâc"ın göçebe hayat tarzını terk etme anlamına geldiği ve bu bağlamda "Türkmen" teriminin "göçebe" anlamında kullanıldığını göstermektedir. Bu bakımdan Yeniil Türkmenleri/Yeniil Yörükleri, Halep Türkmenleri/Halep Yörükleri örneğinde olduğu gibi "Türkmen" ve "yörük" terimlerinin Osmanlı arşiv belgelerinde sık sık birbirinin müteradifi olarak kullanıldığı görülmektedir.

²⁵ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2013, s. 10.

²⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1999, s. 79; İlhami Durmuş, "Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı", *Gazi Akademik Bakış*, 10/20 (Yaz 2017), s. 43-44.

²⁷ Bu konuda ileri sürülen görüşler ile ilgili olarak bk. İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı Manası ve Mahiyeti", *Jean Dery Armağanı*, Ankara 1958, s. 121-133.

²⁸ İzmir kadısına ve voyvodasına gönderilen 23 Cumâdelülâ 1150 tarihli hüküm: BA, AE.SMHD.I., nr. 20.1182.

Merkezî Asya'dan Anadolu'ya göç eden Oğuzlar'ın (Türkmenler) ve diğer Türk boylarının bir kısmına verilen diğer bir ad olan “yörük” adının Anadolu coğrafyasında ortaya çıktığı anlaşılmakla beraber ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmiyor. Ancak söz konusu kelimenin menşeinin çok daha eskilere gittiği tespit ediliyor. Bu bağlamda kelimenin 8. yüzyılda Orhon yazıtlarında, 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lûgati't-Türk*'ünde, yine 11. yüzyılda Yûsuf Hâs Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'inde, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde, adım atmak, ilerlemek, yürümek ve başkaldırmak anlamlarına gelen “yori-” ile ilgili olduğu anlaşılıyor²⁹. Ayrıca 15. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirilen *Dede Korkut Kitabı*'nda da kelime “yori-” olarak geçiyor³⁰. Bu durum “yori-” fiilinin, Anadolu'da incelenerek önce “yörü-”ye dönüştüğünü; “yörü-”nün sonuna fiilden isim yapma eki olan “-k” harfinin gelmesiyle de “yörük” tabirinin ortaya çıktığını gösteriyor. Kelimenin “yori-”dan “yörü-”ye dönüştüğü ve ağız-lara da daha çok bu şekilde yerleştiği dikkate alındığında, onlara “Yürük”ten ziyade “Yörük” denilmesi daha yerinde gözüküyor³¹. Bu adın söz konusu hayat tarzını yaşayanlar için onlara merkezî idare, merkezî idarenin bürokratları veya dışarıdan başkaları tarafından verildiğini ve zamanla kendilerinin de bu adı benimseyerek kullandıkları tahmin edilebilir.

Türkçede “göç-” fiilinden türeyen ve kaynak eserler ile arşiv belgelerinde “göçer”, “göçer Türkmen”, “göçer Yörük”, “konar göçer”, “göçer konar”, “göçer ev”, “göçer evler”, “göçer evli”, “göçebe”, “göçebe yörükler”, “göçebe Türkmenler”, “köçkün/göçgün”, “göçmel”, “yörük” ve “Türkmen” vb şeklinde geçen bu kelime veya terimler, özünde aynı anlama gelen ve her yıl mevsimsel döngülere göre kışla, yazla, yayla ve güzlelerinde düzenli bir şekilde dönemsel hayat tarzını yaşayanları ifade eden kelime veya terimlerdir.

²⁹ Söz konusu kelimenin Orhun yazıtlarında “anta kalmış yir sayu kop toru ölü *yoryyur* ertig” ve “bu yolın *yorysar* yaramaçı tedim”; *Dîvânu Lûgati't-Türk*'de “ol angar yağru *yorymas*”; *Kutadgu Bilig*'de “*yori* tüz okıgıl anı sen menga” ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “anda munda inaru berü *yoryyu*” şekillerinde geçtiği görülür (bk. *Drevnyurkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 274). Ayrıca bk. Hatice Şirin User, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Konya 2009, s. 338, 368, 379, 398).

³⁰ “İyden çıkup *yoryyanda* selvi boylum”; “Uçardan kaz tavuk *yoryndan* geyik tavşan bu havluya toldurup Oğuz yiğitlerine bunu dâm itmiş-idi (Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, I, Ankara 1989, s. 79, 225). Ayrıca bk. *Aynı eser*, II, Ankara 1991, İndeks, s. 339, “yori-”.

³¹ Faruk Sümer, 1430 yıllarında eserini yazan Yazıcızâde Ali'nin (*Tevârih-i âl-i Selçuk*), edebî kaynaklar içinde ilk defa “yörük” tabirini kullandığını belirtir. Bu hususta bk. Faruk Sümer, “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1952), s. 518-519.

Bu kelime veya terimlerin sayısı Türkçede bir hayli fazla olmasına rağmen Batı dillerinde söz konusu hayatı yaşayanlar, Grekçe “nomas”dan gelen “nomad”, “nomade” gibi kelime veya terimlerle ifade edilmektedir. Bu kelimenin tam karşılığı “göçebe”dir. “Nomados”tan gelen “nomadism” ise “göçebelik” demektir. Türkçede söz konusu hayat tarzını ifade eden kelime veya terimlerin fazla olmasını, Türklerin yaşadıkları bu hayat tarzıyla bütünleşmelerinde ve bu bağlamda Türkçenin çok geniş bir coğrafyaya yayılmasında ve zenginliğinde aramak gerekir. Bu bağlamda söz konusu terim veya terimlerin, daha çok birbirine yakından veya uzaktan akraba ailelerce teşkil edilen ve her biri hususi bir ad taşıyan “oba”, “mahalle”, “cemaat”, “oymak”, “ûr”, “bölük”, “divan” gibi idarî ve sosyal yapıların hayat tarzını ifade ettiğinin altını çizmek gerekir. Bu sosyal ve idarî yapıların içinde söz konusu hayat tarzının en önemli özelliği hem nüfusun hem de koyun, keçi, at ve deve gibi evcil hayvanların tamamının düzenli olarak dönemsel göçlere katılması; ekonomik faaliyetlerin hayvancılığa ve geleneksel olarak üretilen hayvan ürünlerine dayanması; doğanın otundan ve suyundan dönemsel olarak istifade edilmesi ve tahrip edilmemesi; kendilerine özgü asırlar içinde oluşan kültür ve uygarlık değerlerine sahip olmalarıdır.

Türk Konar-Göçerliği Hakkında Bazı Tespitler Some Findings About Turkish Semi Nomadism

Prof.Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ*

ÖZET

Genel itibarıyla konar-göçerlikten yerleşikliğe (yatukluk) adım atma, günümüz açısından veyahut da zamanımız şartlarına göre değerlendirildiğimizde belki bu müspet bir gelişme olarak düşünülebilirse de eski ve ortaçağların vaziyeti göz önüne alınınca bunun pek de faydalı olmadığı anlaşılır. Yalnızca toprağa bağlı yaşamak ve en önemli geçim kaynağı olarak da ziraat ile ticaretin öne çıkması Türklere bir ayrıcalık sağlayamazdı ve sağlamadığını da Uygur örneğiyle görüyoruz. Bununla beraber günümüze kadar ele geçen Kök Türk harfli metinler Türk tarihi ve kültürünün aydınlatılmasında hiç şüphesiz başta gelen belgelerdir. Bilhassa Kök Türk ve Uygur çağında taşlara kazınmış devlet kitabelerinde anlatılan bilgiler pekçok zengin malzemeyi ihtiva eder. Bunların içinde Türk dili, dini, devlet ve ordu teşkilatı, birtakım gelenek ve görenekler ile Türk sosyal hayatına dair hususlar da vardır. İşte bu noktada Türklerin yerleşik, göçebe veya kendi adlandırmaları şeklinde karşımıza çıkan konar-göçerlik mevzu yıllardır tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kök Türkler, Uygurlar, Göçebelik, Yerleşiklik, Türk Kültürü

---

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi

ABSTRACT

When we evaluate switching phase from nomads to settlers in general according to or in terms of modern-day conditions, -even if it may be considered as a positive improvement- it is understood that it is not beneficial having regard to ancient and medieval circumstances. Only depending and settling on land and farming and trade as a means of living couldn't have provided privilege for Turks. We see it didn't do in the example of Uyghurs. In addition, texts written in Kok Turk alphabet having been obtained so far are beyond doubt leading sources for illuminating Turk history and culture. Especially, information represented in state inscriptions engraved on stones during Kok Turk and Uyghur epochs contains many valuable datum. In these inscriptions, there are points about Turkish language, religion, state and army organization, several traditions and customs and Turkish social life. At this point, Turk's situatedness and nomadic or settler-migrant lifestyle subjects have been discussed for years.

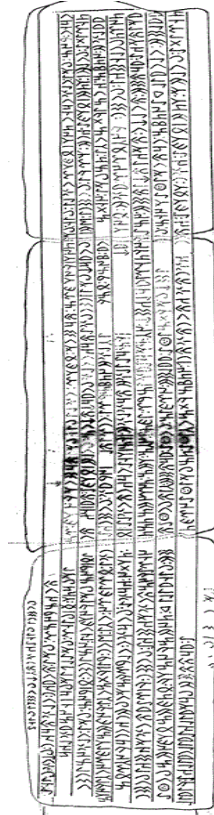
Key Words: Kok Turks, Uyghurs, Nomadism, Settledness, Turkish Culture

Türk tarihi ve kültürünün aydınlatılmasında bu güne kadar ele geçen Kök Türk harfli metinler hiç şüphesiz başta gelen belgelerdir. Özellikle Kök Türk ve Uygurlar çağında taşlara kazınmış devlet kitabelerinde anlatılan bilgiler pekçok zengin malzemeyi ihtiva eder. Bunların içinde Türk dili, dini, devlet ve ordu teşkilatı, birtakım gelenek ve görenekler ile Türk sosyal hayatına dair hususlar da mevcuttur. İşte bu noktada Türklerin yerleşik, göçebe veya kendi adlandırmaları şeklinde karşımıza çıkan konar-göçerlik mevzu yıllardır ilim adamları arasında tartışılmaktadır.

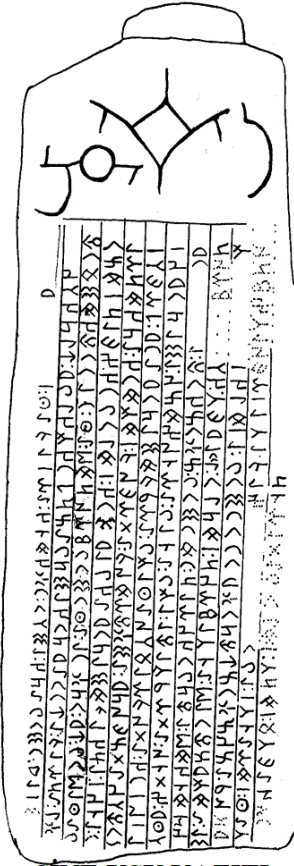
İşin doğrusu, biz Türkler hakkında yabancıların yanlı fikirlerinin pek de önemi bulunmadığı bir tarafa; eski Türkler ister göçebe ister konar-göçer olsunlar dünya tarihine damgasını vurmuşlardır. Bu hakikati kimse inkâr edemez¹. Ama biz her şeye rağmen kaynaklara dayalı olarak bu konuya ışık tutmaya çalışacağız.

¹ S.Y.Gömeç, "Türklerin Medeniyet Tarihindeki Yeri", Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, No 87, Ankara 2007, s.17-29.

Tıpkı Kök Türk Kaganlığı çağında taşlara işlenen yazıtlar gibi neredeyse Uygur Devletinin bir nev'i resmi tarihi diyebileceğimiz bazı kitabeler vardır ki bunların arasında Şine Usu, Terhin, Tez II ve Karabalgasun'u sayabiliriz. Bizim konumuz itibarıyla işte bu Türkçe kaynaklardan Terhin Yazıtında konar-göçer tabiri ve konar-göçerlikten bahsedilmektedir ki biz buradan yola çıkarak meseleyi ele alacağız. Ancak daha evvel Uygur Kaganlığının kuruluşunu hatırlatmak noktasında bazı tarihi hadiselerle değinmemiz de gerekiyor.

**TERHİN
YAZITI**

ŞİNE USU YAZITI

Bilindiği üzere Kök Türk Kaganlığı Basmlı, Uygur ve Karlukların ittifakları neticesinde yıkılmış daha sonra da müttefikler kendi aralarında kozlarını paylaşmışlar ve bu kavgalardan Yaglakar ailesinin öncülüğündeki Uygurlar galip

çıkarak Türk devletinin idaresini üstlenmişler idi². Bu husustaki bilgiler hem Kök Türk harfli metinler hem de Çince vesikalarda ayrıntısıyla anlatılır.

Türk ve Uygur tarihinin en büyük hakanlarından birisi durumundaki Börü Ken (Mo-yen Çor/belki Börü Kun/Genişleten/Yayan), kardeşi Tay Bilge Tutuk ile yaptığı taht kavgasının ardından henüz daha kendisini tanımak istemeyen bazı Türk kabileleriyle de mücadele içine girdi. Buna bağlı olarak herhalde istikrar sağlanana kadar Börü Ken (Mo-yen Çor) hayatı için daha güvenli gördüğü Tez Nehri civarlarını kendine ikamet yeri seçmiş, muhtemelen de bu civara bir şehir inşa ettirmişti ki bu hususta kitabelere baktığımızda onun Ötüken'in batı ucunda Tez Başında bir yaylak meydana getirdiğini, otağı burada kurduğunu, sınırını orada yaptırdığını ve 750-753 yıllarını bu bölgede geçirdiğini³ öğreniyoruz ki bizatihi bu cümlelerde kendisinin de yaylacı olduğunu vurgular. Elbette Börü Ken'in (Mo-yen Çor) burada altın aksamı bir otag kurdurması⁴ artık bağımsız bir devlete sahip olduğunun da göstergesidir.

Bunun yanısıra “750 Bars yılında Börü Ken (Mo-yen Çor/belki Börü Kun/Genişleten/Yayan)⁵ Kırgızlarla akraba olan ve bir bölümü herhalde Hun göçleriyle Avrupa'ya gidip daha sonra batıda Sek El ismiyle anılan bir Türk boyu olan Çiklere⁶ sefer düzenledi. Kem (Enesey/Yenisey) Nehri kıyısında yapılan savaşta Çikleri yenip, onları kendisine bağladı”⁷. Çiklerin

² S.Y.Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi, 5. Baskı, Ankara 2015, s.67-82.

³ Bakınız, Terhin Yazıtı, Batı tarafı, 1-2. satır: “Tengride bolmış il etmiş bilge kagan il bilge katun atıg atanıp ötüken kidin uçinta tez başinta örgin anta etitdim çit anta yaratıtdım bars yılka yılan yılka eki yıl yayladım ulu yılka ötüken ortusinta süngüz başkan iduk baş kidininte yayladım örgin bunta yaratıtdım çit bunta tokıtdım” .

Ayrıca bakınız, Tez II Yazıtı, Güney tarafı, 2. satır: “Tez'de Kasar'ın batısında yerleşti. Sınır tayin etti. Otağı yaptı. Yazı geçirdi”.

⁴ Bilindiği üzere “otag” eski Türk devlet anlayışında hâkimiyet sembolüdür. O yüzden bütün Türk hakanları altın otag kurdukları gibi, bu motifi başta Oguz Kagan Destanları olmakla birlikte diğer Türk halk hikâyelerinde de görmek mümkündür. Bakınız, S.Y.Gömeç, Türk Kültürünün Ana Hatları, 4. Baskı, Ankara 2018, s.86.

⁵ K.Yıldırım, Türk Tarihi İçin Eski Çince-Türkçe Sözlük, İstanbul 2010, s.335.

⁶ S.Y.Gömeç, “Kök Türkçe Metinlerde Körülgen Kabile ve Kavimlerden Çikler”, Şincan Tez-kireçliği, Sayı 2, Urümçi 2004, s.28-30; S.Y.Gömeç-T.Ercoşkun, “Sek El~Çik~Çigil Issue in History of Turks”, Foreign Languages and Cultures Studies, 21/467, Ulaanbaatar 2017, s133.

⁷ Bakınız, Şine Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 7-8. satır: “Bars yılka Çik tapa yordım ekinti ay tört yegirmike kemde tokıtdım ol yıl ol bodun içikdi”.

mağlubiyetinden sonra yukarıda işaret olunduğu gibi 750 senesinde Tez Baş'ında otağını kurduran Börü Ken (Mo-yen Çor), burayı çitlerle güvence altına aldırdıktan başka kitabesini yazdırttı. Aynı yıl Tatarların da ne durumda olduklarını araştırıp 752'lerde Ötüken'deki Sekiz Selenge, Orkun ve Togla nehirleri arasında konar-göçer şekilde yaşamaya devam etti. Börü Ken (Mo-yen Çor) bu hususta yazıtında şöyle diyor: "Kasar'ın batısında bir kagan otağı kurdurup etrafını çitlerle (surlarla) çevirdim. Yazı burada geçirdim ve sınırları belirledim. Orada bir yazıt hazırlattım. Sonra o yıl güzün doğuya yürüdüm. Tatarları soruşturup tavşan yılının beşinci ayında buraya vardım. Yılan yılında Ötüken Yış ve Süngüz'ün zirvelerinin batısında Yabaş ve Tokuş'un⁸ kavşağında yazı geçirdim. Burada da bir otag kurdurup çevresini çitlerle güvence altına aldım. Sonsuza kadar kalacak bir yazıtı orada yassı taşta kazıttım"⁹.

Yukarıda anlatılanlar Terhin Yazıtında ise değişik bir şekilde ifade edilmektedir. Burada "Ejderha yılında (752) Ötüken'in ortasında, Süngüz-Başkan'ın kutlu zirvesinin batısında yazı geçirdim. Otağımı orada kurdurup etrafını güvence altına aldım. Sonsuza kadar kalacak bir yazıtı burada yassı ve bütün bir taşta kazıttım. Yukarıda Tanrı irade ettiği, aşağıda yağız yer beslediği için devlet ve yasa sahibi oldum. Doğuda güneşin, batıda ayın doğduğu yerdeki halklar, dört taraftaki insanlar bana güç veriyorlar. Düşmanlarım bölünüp (veya düşmanım Bölük), yok oldu. Ötüken ülkesi ve çevresi ile ikisi arasındaki tarlalarım, Sekiz Selenge, Orkun, Togla, Sebintürdü¹⁰, Kargu¹¹ ve Burgu'daki sularım da konar-göçerdim ben"¹², diyor.

⁸ Kırkız veya Ubsu Köl'e dökülen iki kol olabilir. Bakınız, S.Y.Gömeç, "Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler", Türkoloji Araştırmaları, 2/4, Erzincan 2007, s.1294.

⁹ Bakınız, Şine Usu Yazıtı, Doğu tarafı, 8-10. satır: "anta Kasar kurdan örgin itütdim çıt anta tokıtdım yay anta yayladım yaka anta yakaladım belgümin bitigimin anta yaratıtdım ançıp ol yıl küzün ilgerü yordım Tatarıg ayıtdım tabışkan yıl bişinç ayka tegdim ulu yılka ötüken yış başı anta süngüz başı anta ıduk baş kidinte yabaş tokuş beltirinte anta yayladım örgin anta yaratıtdım çıt anta tokıtdım bing yıllık tümen künlik bitigimin belgümin yassı taşta yaratıtdım".

¹⁰ Selenge'nin kollarından birisidir. Bakınız, Gömeç, a.g.m., s.1292.

¹¹ Şine Usu Yazıtında Kem ile İrtiş'in arasında gösteriliyor. Ancak Selenge'ye yakın olduğunu sanıyoruz.

¹² Bakınız, Terhin Yazıtı, Batı tarafı, 2-4. satır: "...yayladım ulu yılka Ötüken ortusında Süngüz-Başkan ıduk-baş kidininte yayladım. Örgin bunta yaratıtdım, çıt bunta tokıtdım, bing yıllık, tümen künlik bitigimin, belgümin bunta yası taşta yaratıtdım, tulku taşta tokıtdım. Üze Kök Tengri yarlıkaduk için, asra yağız yir igittük için elimin, törümin etinti. Öngre kün toksıkdaki bodun, kisre ay togsıkdaki bodun, dört bulungdaki bodun küç berür. Yağım

Metindeki konar-göçer terimine bağlı olarak bu hususa kısaca değineceğiz. Türk tarihinde büyük ve güçlü devletler kuranların sakin ve itaatkâr yerleşik halk değil, hayat şartlarının gereği savaşçı ve teşkilatçı konar-göçerler olduğu göze çarpar. Bununla birlikte Türklere devletleri kuran ve idare edenlerin esasını konar-göçerlerin meydana getirmesi çağdaş kaynaklarda Türklerin hep göçebe bir kavim gibi görünmesine sebep olmuş ve yerleşik Türkler göz önüne alınmaksızın zamanımız müellifleri de böyle bir kanaate sürüklenmiştir¹³. Yukarıda verdiğimiz Kök Türkçe belgede geçen konar-göçer deyimi Türk kültür tarihi için oldukça önemlidir. Çünkü bugüne kadar Türkleri sadece hayvancılıkla uğraşan, göçebe bir kavim olarak telakki edenlere karşı bu yazıt ve cümleler en güzel cevaptır. Ayrıca günümüze değin Türklerin yarı-göçebe diye anılmasına karşılık metinde eski Türkler için “konar-göçer” tabirinin kullanılması ilginç olup bundan sonra da böyle adlandırılmaları yerinde olacaktır. Zaten verdiğimiz belgelerden de anlaşılacağı üzere Türklerin çiftçilikle de (tarançı/ekinçi/sabançı) uğraştıkları ortadadır. Ekip biçtikleri tarlaları bulunuyordu. Yani ekonomik hayatlarında hayvancılığın dışında da geçim vasıtaları mevcuttu.

Dolayısıyla eski Türk devletinde halkın karnının doyurulabilmesi yalnızca savaş gelirleri ve hayvancılıkla sınırlanmamaktaydı. Yerine göre savaşlamayacak ve harp ganimetleri (ulca) alınamayacak zamanlar görülebileceği gibi hayvanların da toptan telef olması ihtimalleri ortaya çıkabilirdi. Nitekim Börü Tonga (Tokta/Mo-tun) Yabgu’dan sonra Türk-Çin harpleri sıklaşınca onların ziraat yapmak zorunda kaldıklarını bizzat Çin belgeleri zikretmektedir. İlk çiftçilik tecrübelerini de herhalde bu yerleşik kavimlerden öğrendiler¹⁴. Dolayısıyla toplum refahı ve hayatiyetinin sürdürülebilmesi amacıyla bunlara ilave bir seçenek olarak tarım, ticaret, el sanatları da ekonomide önemli bir yere sahipti. Bununla beraber eski Türk iktisadi hayatının temelini yedi başlık altında toplayabiliriz: 1- Konar-göçer

---

Bölük yok boltı. (Ötüken eli tegres), ikin ara ilgam-tarıglagım, Sekiz Selenge, Orkun, Togla, Sebintürdü, Kargu, Burgu ol yirimin-subımın konar-köçer ben”.

¹³ M.Ş.Akkaya, Eski Alman Destanlarında Hun İmparatoru Attila’nın Akisleri, Doktora Tezi, Ankara 1942, s.5-6; O.Turan, “Türkler ve İslamiyet”, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 4/4, Ankara 1946, s.463; Gömeç, a.g.m., s.41.

¹⁴ S.Y.Gömeç, Türk Kültürünün Ana Hatları, 3. Baskı, Ankara 2014, s.195-197; S.Y.Gömeç, “Terhin Yazıtının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, Geçmişten Günümüze Türkistan Tarihinin Bilinmeyenleri, İstanbul 2017, s.75-101.

hayvancılık, 2- Ziraat, 3- Ticaret, 4- Avcılık, 5- Halktan alınan vergi, 6- Yağma akınları, 7- Haraç gelirleri¹⁵.

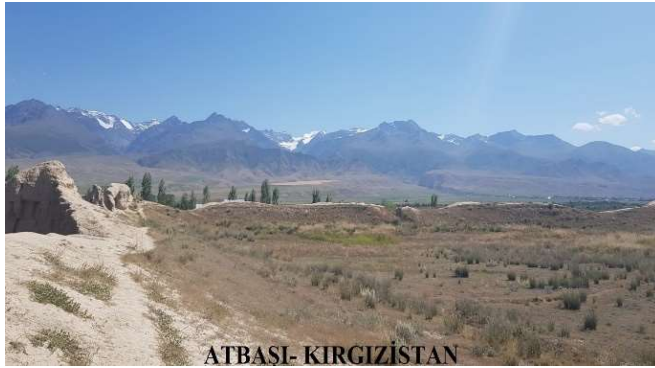
Bu durum bir yana Uygur Kaganlığı her ne kadar Kök Türklerin zengin mirasının üzerine oturmuş ise de bu serveti iyi bir şekilde koruyamadı. Kendilerini üstün ve güçlü kılan değerlerin farkına hiçbir vakit varamadılar. Her şeyden evvel konar-göçer hayatları onların en önemli ayrıcalıklarıydı. Eski Türk sosyal yapısının birtakım özellikleri de onun bağımsız yaşamasına yardımcı oluyordu. Öncelikle Türkler toprağa bağlı, çiftçi bir millet değildi. Konar-göçer olduklarından çok menfi şartlar teşkil ettiğinde yeni topraklara ve hür yaşama imkânı bulduğu yerlere göçüyorlardı ki konar-göçerlik de birçok bakımlardan yerleşik topluluklardan daha üstün vasıfları ve meziyetleri olan bir yaşama tarzı idi. Başta hayvan yetiştirmek, ehlileştirmek, şüphesiz bitkilerin ekilmesinden, hasatından daha zor, emek, enerji ve tecrübe isteyen üstün bir sanattı. İş yalnız ehlileştirmekle bitmez, hayvanlara durmadan otlak peşinde yeşillik aranır, yedirilir ve bu çabaya karşılık süte, ete ve yapağıya kavuşulurdu. Esasında onlar kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendilerine yetebilecek bir ekonomi ve geçim yolunu kurmuşlardı. Dışarıya sadece kıtlık, salgın hastalık veya diğer tabii felaketlerde muhtaçtılar. Konar-göçerler çok nadiren kasaba veya şehre inip buradan kendi imal edemeyeceği ya da üretemeyeceği nesnelere alırlar. Onlar giyim-kuşam, çanak-çömlek, tabak-kaşık, çizme-çarık vs. herşeyi yapabilme kabiliyetine sahiptir. Tabiri caizse kendi söküklüklerini kendileri dikebilirlerdi.

Bu meşakkatli ve güç yaşayış içerisinde çobanlık mahareti ile birlikte askerlik kabiliyetleri artar; sorumluluk, ileri görüşlülük, fiziki ve ahlaki gelişmeler kuvvet kazanırdı. Rivayetlere göre Oguz Kagan, Türk milletine; “yerleşik olmayın” diye vasiyette bulunmuştur. Dünya tarihinin en önde gelen devlet adamlarından birisi olan Tunyukuk da Bilge Kagan’ın Türk ülkesinde şehirlerin ve Budist mabedlerinin yaygınlaştırılması fikrine karşı çıkmış¹⁶; atlı asker ve konar-göçer Türklerin kentleri savunmalarının zor olacağını, sayıları Çinlilerden daha az ise de güçlü zamanlarında yağma akınları yaptıklarını,

¹⁵ Gömeç, a.g.e., s.181-182.

¹⁶ Bilge Kagan herhalde bu sırada Orkun kıyısında küçük bir şehir inşa etmekle yetinmiş olmalıdır. Buraya daha sonra Karabalgasun ve Karakurum gibi muhteşem şehirler kurulacaktır.

zaafa düştüklerinde dağlara ve ormanlara çekildiklerini, Budizmin de Türk karakterini zayıflatacağını ileri sürmüş, Bilge de onun bu fikirlerini kabûl etmiştir¹⁷.

¹⁷ Ö.İzgi, “Kao-Ch’ang Uygurları Hakkında”, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Ord.Prof.Dr. İ.H.Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, Sayı 32, İstanbul 1979, s.1-2; J.M.De Guignes, Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi, C. II, İstanbul 1924, s.402; M.T.Liu, Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T’u-küe), I. Buch, Wiesbaden 1958, s.171-173, 224; I.Ecsedy, “Tribe and Empire, Tribe and Society in the Turk Age”, Acta Orientalia, 31/1, Budapest 1977, s.7; R.Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980, s.119; J.T.Chang, T’ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler, Doktora Tezi, Taipei 1968, s.174; M.R.Drompp, “Breaking the Orkhon Tradition: Kirghiz Adherence to the Yenisei Region After A.D. 840”, Journal of the American Oriental Society, 119/3, Michigan 1999, s.391.

Burada şuna da değinmekte fayda vardır: Konar-göçerliğe nazaran yerleşik hayat pek çok bakımdan cazipti. En başta tabiatın zorluğuyla yerleşik tüccar veya kısmen sanayileşmiş toplumlar mücadele etmiyorlardı. Konar-göçerler kendileri kadar çalışmadan kazanan bir kitleyi gördüklerinde elbette imrenmekteydiler ve bunun büyüüne kapılmaktan kendilerini alamıyorlardı. Bu da insanın yaradılışı itibarıyla gayet normal bir durumdur. Çünkü her canlı dünyadaki nimetlerin en iyisine sahip olmayı gönlünden geçirir.

Kısacası Tunyukuk'un 8. asrın başlarında anladığı bu farklılığı, İbn Haldun da 14. yüzyılın sonlarında müşahade etmiştir. O, "Mukaddime" adlı meşhur eserinde göçebelerin doğuştan iyiliğe ve faydaya meyilli olduklarını vurguladıktan sonra göçebe ve köy hayatı yaşayanlar, kendi canlarını korumaya düşkünlüdürler; şehirliler gibi kötü huy ve ahlaka yanaşmazlar; konar-göçerler şehirlilere oranla daha uyanık ve tedbirlidir, der. Ayrıca ona göre kentliler rahata alışmıştır. Yataklarındayken mal ve canlarını emanet ettikleri vali ve bekçilere güvenirler. Kale duvarları içinde emniyette olduklarını sanırlar. Bunlar doğru değildir. Silahlarını bir kenara bıraktıklarından zamanla kendilerini koruyanlarla aynı dereceye inerler. Göçebelerin ise sığınacak surları ve kaleleri bulunmadığından aile ve mallarını kendileri muhafaza ederler. Bu sebepten devamlı silahlıdırlar. Uykuları bile çok hafiftir. Kendilerinden başka kimseye güvenmezler¹⁸. Yine bunun en güzel örneğini 15. asırda Ak Koyunlu beyi Kara Yülük Osman'ın oğullarına verdiği bir nasihatte görüyoruz ki o şöyle diyor: "Sakın oturak hayata geçmeyin. Çünkü beylik ve hâkimiyet Yörüklükle, Türkmenliktedir".

---

¹⁸ İbn Haldun, Mukaddime I, Çev. Z.K.Ugan, İstanbul 1989, s.309-315.

KOÇ-KOYUN HEYKELLERİ (ŞİRVANŞAHLAR SARAYI-AZERBAJCAN)

KOYUN SÜRÜSÜ-KIRGIZISTAN

Bu durumla alâkalı bir örnek de yine 8. yüzyıl sıralarında Arap ordularının Hint ve Çin kıtasına doğru ilerlemelerini Türgişlerin sürekli engellemeleri sebebiyle verilebilir. Arapların zulmünden artık bıkan diğer Türkistanlıları da arkalarına alan Türgişler, onlara karşı üst üste zaferler elde ederek neredeyse Arapları Sır Derya'ya kadar kovaladılar. Bu yüzden savaşla dize gelmeyen Türgiş beyi Çor Yabgu'ya (Su-lu/Çöl/Sorug), İslamiyet'in kabul edilmesi için Emevi halifesi Hişam b. Abdülmelik'ten (724-743) bir elçi gönderildi. Gelen heyet Türgiş beyine Müslüman olması için bir teklif yaptı. Esasında bu dine girmeleri onların yerleşik hayata geçmeleri demektir. Çor Yabgu (Su-lu/Çöl/Sorug) o yüzden müspet veya menfi hiçbir cevap vermedi. Rivayetlere göre yabgu yanında bayraklı on adamı olduğu halde Arapları koruluk bir bölgeye götürdü. Bayrağını hayava kaldıran her komutanın önünde on bin atlı toplanmıştı. Sonra o, elçiye askerlerini göstererek bunların içinde ne bir çiftçi

ne de doğru dürüst sanatkâr bulunuyor. Sizin Müslümanlığınızı seçersek nasıl karnımızı doyurup geçineceğiz, dedi. Bu misaller bir yana El-Cahiz gibi bazı yabancıların Türk kelimesini, konar-göçer manasında kullanmaları da ilginçtir¹⁹. Demekki bu sıradan bir şey değil bir meziyet, bir üstünlüktür.

Yukarıda da belirtildiği üzere konar-göçerler açısından hayvanların beslenmesi için otlak peşinde koşmak bir yana deri, kürk ve yün elde etmek, bunları işlemek amacıyla devamlı çalışmak gerekmekteydi. Yine bozkırın zor hayat şartları insanları yardımlaşmaya yöneltiyordu. Özellikle büyük hayvan sürülerinin otlatılması ve korunmasında bir nev’i imece usulü olan “keşik” (bazı yerlerde kubaşmak, yumultu) sistemiyle boy içinde bir dayanışma olduğu gibi halkın genel ihtiyaçlarının temini hususunda da bir yardımlaşma söz konusu idi²⁰. Halbuki ziraatçı toplumlarda bu durum çok sonraları görülmektedir. Onların bütün geçim kaynakları topraktan geldiğinden dolayı zaman zaman yabancı kavimlerin tahakkümüne boyun eğmek zorundaydılar. Devamlı surette tabiatla boğuşan konar-göçer Türk, her vakit savaşa hazır bir durumda olduğu için bağımsızlığını korumada daha yetenekliydi. Yani yerleşik toplumlarda olduğu üzere harp tatbikatlarına veyahut da hazırlıklara ihtiyacı yoksa da²¹ nadiren bu tür uygulamalar görülmüştür.

Eski Türklerde bütün erkekler doğuştan asker oldukları gibi, Türk ordusunun ve milletinın mücadeleye daima hazırlıklı bulunmasının nedenleri arasında; Orta Asya bozkırlarında yaşamının güçlüğüne yanısıra onların

¹⁹ El-Cahiz, Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri, Çev. R.Şeşen, Ankara 1967, s.42; Z.Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Haz. İ.Aka-K.Y.Koprman, Ankara 1976, s.25; S.Y.Gömeç, Türk Destanlarına Giriş, 2. Baskı, Ankara 2015, s.248; S.G.Klyastorniy, Kadim Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları, Çev. S.Acar-A.Temizkan-M.Duranlı-A.Havuşi-E.Aktaş, İstanbul 2018, s.144-145.

²⁰ S.Y.Gömeç, “Keşik Kelimesi”, Prof.Dr. Mehmet Saray’a Armağan, Türk Dünyasına Bakışlar, İstanbul 2002, s.305-308; A.Bakır, “Tevarih-i Al-i Selçuk Oğuz-namesi”, Turkish Studies, 3/7, Erzincan 2008, s.193.

²¹ Safevi Türklerinin resmi tarihi durumundaki Ahsenü't-Tevarih'te, bir nev’i harp tatbikatını andıran ilginç bir kayıtle karşılaşmaktayız. Şah İsmail'in gençlik yıllarında bir kış mevsimi şiddetli geçmişti. Her taraf karla kaplıydı. Şah İsmail'in emriyle kardan çok yüksek, üç kapılı bir kale yapıldı. Hakan adamlarından bir bölümünü kalenin içinde savunmacı olarak vazifelendirdi. Bir kısım askerlerini de iki kapı yönünden taarruza geçirdi. İşte bu belgeden kendisinin de diğer kapı üzerine yürüdüğünü öğrenmekteyiz (Rumlu Hasan, Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevarih), Çev. C.Cevan, Ankara 2004, s.39). Belki de Şah İsmail bu şekilde askerlerini dinamik tutmayı istemişti.

sosyal hayatlarının tesiri de vardır²². Ekonomilerinin esası konar-göçer hayvancılığa dayalı olan Türkler, zaten yılın yarısından fazlasını hayvanlarının peşinde²³, dağlarda ve yaylalarda geçirdiğinden bünye olarak sağlam bir yapıya sahiptiler. Üstelik, yine senenin belirli aylarında zaman zaman bizzat kaganın başkanlığında, bazan da beylerin sevk ve idaresinde bir nev'i askeri tâlim özelliği taşıyan süreklilik avları düzenleniyordu ki bu da Türklerin savaşa ve harp manevralarına daima hazırlıklı olmaları demekti²⁴. Hatta bunlara kadınların katılmaları dahi vakidir. Ayrıca insanlar çocukluklarından itibaren koyunların üzerinde ata binmeyi, yay ve oklarla kuşlara ya da değişik nesnelere nişan almak suretiyle atıcılığı²⁵ öğreniyorlardı.

Bütün bu anlatılanların ardından konar-göçerlikten yerleşikliğe (yatukluk) adım atma, günümüz açısından veyahut da zamanımız şartlarına göre

²² Yukarıda da belirtildiği üzere Türk ordusu ücretli olmamakla beraber, bir savaşa hızla iştirak edebilmek için bütün erkeklerin hangi komutanın emrinde yer alacağı önceden belirleniyordu. Kuruluşunda Türklerin de yer aldığı Tabgaçlarda, 421 tarihinden itibaren yüz koyuna sahip olan herkes devlete bir savaş atı vermek zorunda bulunduğu gibi, devlet arazilerini ekip-biçenler aynı zamanda askerlikle mükellef idiler. Mesela Hazarlarda boy sorumluları devlet ordusuna gerektiğinde, durumlarına göre belirli sayıda suvari göndermekle yükümlüydüler (W.Eberhard, "Tobaların Hayvancılığı", Belleten, C. 9, Ankara 1945, s.492; M.I.Artamonov, Hazar Tarihi, Çev. A.Batur, İstanbul 2004, s.514; S.G.Klyaştorıny-T.İ.Sultanov, Türkün Üçbin Yılı, Çev. A.Batur, İstanbul 2003, s.71; G.Kapusuzoğlu, Çin Klasik Tarihçiliği ve Sosyal Siyasal Yapılar, Doktora Tezi, Ankara 2020, s.51). Belki de bunu Türklerdeki "Tımar" sistemi ile karşılaştırmak gerekir. Ayrıca yine Arap kaynaklarının haberlerine göre, Hazar kaganının emrinde onikibin seçme asker bulunup, içlerinden biri öldüğünde yerine başkası atanıyordu (A.Koestler, Onüçüncü Kabile, Çev. B.Çorakçı, 4. Baskı, İstanbul 1984, s.57), bilgisinden ihtiyaç halinde asker beslendiğini öğreniyoruz.

²³ Türkler hakkında bilgi veren Çin kaynaklarında, hayvanlarının peşinde yürürlerdi sözüne binaen bazen onların hayvancılığın dışında hiçbir şey ile ilgilenmedikleri gibi bir sonuç çıkarımları vardır ki, bu tamamen yanlıştır.

²⁴ Çingizliler çağındaki süreklilik avlarından bahseden kaynaklar, bunun amacının sadece av yapmak değil, insanlara ok atma, savaşma ve zorluklara dayanma becerisini kazandırmak olduğunu vurgular. Buna binaen süreklilik avına karar verildiğinde ordugâha, yani başkente yakın askerlerin hazır olmaları buyrulur. Avın çemberi üç ay içerisinde daraltılır ve hayvanların dışarı çıkmasına müsaade edilmez. Bu sırada bir hayvan kaçarsa veya bu işte ihmali görülen bir kişi bulunursa en ağır şekilde, bazen ölümle bile cezalandırılırdı. Av gerçekleşirken görevliler devamlı durum hakkında hana bilgi aktarırlar. Yine av sürerken, sanki bir savaştaymış gibi, kimi zaman han yüksek bir yere otağını kurdurur hem kendi çocukları hem de adamlarının avlanma ve ok atmadaki kabiliyetlerini ölçerdi. Bakınız, El-Ömeri, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Çev. A.Batur, İstanbul 2014, s.64.

²⁵ Atsız, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, C. I, İstanbul 1971, s.175; Devletşah, Devletşah Tezkiresi, C. III, Haz., N.Lugal, İstanbul 1977, s.461; E.Buharalı, "Mısır Türk Sultanlığı'nda Sünnet Düğünü Törenleri", Türk Kültürü Araştırmaları, Prof.Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan, 31/1-2, Ankara 1993, s.66-67.

değerlendirildiğın de belki müspet bir gelişme olarak düşünülebilirse de eski ve ortaçağların vaziyeti göz önüne alınınca bunun pek de faydalı olmadığı anlaşılır. Yalnızca toprağa bağılı yaşamak ve en önemli geçim kaynağı olarak da ziraat ile ticaretin öne çıkması Türklere bir ayrıcalık sağlayamazdı ve sağlamadığını da Uygur örneğıyle görüyoruz.

KAYNAKLAR

- Akkaya, M.Ş., Eski Alman Destanlarında Hun İmparatoru Attila'nın Akisleri, Doktora Tezi, Ankara 1942.
- Artamonov, M.I., Hazar Tarihi, Çev. A.Batur, İstanbul 2004.
- Atsız, Evliya Çelibi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, C. I, İstanbul 1971.
- Bakır, A., "Tevarih-i Al-i Selçuk Oğuz-namesi", Turkish Studies, 3/7, Erzincan 2008.
- Buharalı, E., "Mısır Türk Sultanlığı'nda Sünnet Düğünü Törenleri", Türk Kültürü Araştırmaları, Prof.Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan, 31/1-2, Ankara 1993.
- Chang, J.T., T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler, Doktora Tezi, Taipei 1968.
- De Guignes, J.M., Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumi, C. II, İstanbul 1924.
- Devletşah, Devletşah Tezkiresi, C. III, Haz., N.Lugal, İstanbul 1977.
- Drompp, M.R., "Breaking the Orkhon Tradition: Kirghiz Adherence to the Yenisei Region After A.D. 840", Journal of the American Oriental Society, 119/3, Michigan 1999.
- Eberhard, W., "Tobaların Hayvancılığı", Belleten, C. 9, Ankara 1945.
- Ecsedy, I., "Tribe and Empire, Tribe and Society in the Turk Age", Acta Orientalia, 31/1, Budapest 1977.
- Gökalp, Z., Türk Medeniyeti Tarihi, Haz. İ.Aka-K.Y.Kopruman, Ankara 1976.
- Gömeç, S.Y., "Keşik Kelimesi", Prof.Dr. Mehmet Saray'a Armağan, Türk Dünyasına Bakışlar, İstanbul 2002.
- Gömeç, S.Y., "Kök Türkçe Metinlerde Körülgen Kabile ve Kavimlerden Çikler", Şincan Tezkireçiliği, Sayı 2, Urümçi 2004.
- Gömeç, S.Y., "Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler", Türkoloji Araştırmaları, 2/4, Erzincan 2007.
- Gömeç, S.Y., "Türklerin Medeniyet Tarihindeki Yeri", Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, No 87, Ankara 2007.
- Gömeç, S.Y., Türk Kültürünün Ana Hatları, 3. Baskı, Ankara 2014.
- Gömeç, S.Y., Türk Tarihinden İzler, C. III, Ankara 2015.
- Gömeç, S.Y., Uygur Türkleri Tarihi, 5. Baskı, Ankara 2015.
- Gömeç, S.Y.-Ercoskun, T., "Sek El~Çik~Çigil Issue in History of Turks", Foreign Languages and Cultures Studies, 21/467, Ulaanbaatar 2017.

- Gömeç, S.Y., “Terhin Yazıtının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, Geçmişten Günümüze Türkistan Tarihinin Bilinmeyenleri, İstanbul 2017.
- Grousset, R., Bozkır İmparatorluğu, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980.
- İbn Haldun, Mukaddime I, Çev. Z.K.Ugan, İstanbul 1989.
- İzgi, Ö., “Kao-Ch’ang Uygurları Hakkında”, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Ord.Prof.Dr. İ.H.Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, Sayı 32, İstanbul 1979.
- Klyaştorıny, S.G-Sultanov, T.İ., Türkün Üçbin Yılı, Çev. A.Batur, İstanbul 2003.
- Klyaştorıny, S.G., Kadim Avrasya’nın Bozkır İmparatorlukları, Çev. S.Acar-A.Temizkan-M.Duranlı-A.Havuşi-E.Aktaş, İstanbul 2018.
- Koestler, A., Onüçüncü Kabile, Çev. B.Çorakçı, 4. Baskı, İstanbul 1984.
- Liu, M.T., Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T’u-küe), I. Buch, Wiesbaden 1958.
- Rumlu Hasan, Şah İsmail Tarihi (Ahsenü’t Tevarih), Çev. C.Cevan, Ankara 2004.
- Turan, O., “Türkler ve İslamiyet”, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 4/4, Ankara 1946.
- Yıldırım, K., Türk Tarihi İçin Eski Çince-Türkçe Sözlük, İstanbul 2010.

KONARGÖÇERLİKTE YERLEŞİKLİĞE GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ YOLLARI İLE YAYLA VE KIŞLA YERLERİNDE MANAVGAT YÖRÜKLERİ

Doç. Dr. Mehmet AK*

GİRİŞ

Manavgat, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad döneminde Türk egemenliğine girdiği gibi Türkiye Selçuklu Devleti yıkılınca Manavgat Emirliği yörede egemen olmuş ancak çoğu zaman Tekeoğulları, Karamanoğulları ve Alaiye Beyliği'nin etkisi altında kalmıştır. II. Murat döneminde kesin olarak Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Manavgat, zaman zaman idari anlamda sınırları değişse de coğrafi olarak Akdeniz kıyı şeridinde batıda Köprüçayı, doğuda Alara Çayı arasında uzanırken; güneyde Akdeniz, kuzeyde Toros dağlarının etekleri arasında 10 ile 15 km'ye kadar sokulur. Akdeniz ikliminin egemen olduğu Manavgat, kendi adı ile anılan çayın denize döküldüğü noktaya yakın alt mecrasının her iki yakasında konumlanmıştır. Bazı yerlerde deniz seviyesinde bazı yerlerde deniz seviyesinden çok az yükseltiye sahip yer yer düzlükler ile engebeli bir görünüme sahiptir. Buralar kışlamak için elverişli iken Manavgat'ın kuzeyinde Beyşehir, Seydişehir, Bozkır ve Taşkent ile çevrelenen yay içerisinde kalan Toros dağlarının üzerinde bulunan otu ve suyu bol yayla alanları, yaz dö-

---

* Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Alanya/Antalya, mehmet.ak@alanya.edu.tr, (Orcid id: <https://orcid.org/0000-0002-0794-9046>).

neminde hayvancılık için elverişlidir. Buralar kıyı kesiminin ekonomik faaliyetleri ile bütünleşen tarım ve hayvancılığın iç içe geçtiği yerler¹ olup Manavgat, kışla ve yayla alanları ile Yörüklerin ilgi alanına giren önemli bir coğrafyadır.

Bu çerçevede Türk toplumunun önemli unsurlarından birisi olan Yörükler, Anadolu'da ve Rumeli'de konargöçer hayat yaşayan Türkler olup² Yörükler için konargöçer kavramı yaygın olarak kullanılmıştır. Uygur Kağanı Moyun-Çor, Terhin Yazıtında 752 yılı olaylarından bahsederken kendisini konargöçer olarak nitelemektedir.³ Yörük adı, Yazıcızâde Ali'nin 1423 yılında kaleme aldığı *Tevârîh-i Âl-i Selçuk* adlı eserde geçtiği gibi efsanevi Türk hükümdarı Abulca Han'dan "Sahra-nişîn ve göçgün idi, yani yaban yurtlu ve Yörük idi" şeklinde bahsedilmektedir.⁴ Oruç Bey tarihinde, "Oğuz tayfası göçebe Yörük tayfası idi" denirken⁵ Anonim Osmanlı Kroniğinde, "Oğuz tayfesi kim vardur i'tikadlular idi, göçmel Yörükler idi" bahsine⁶ göre Oğuzların Yörük oldukları vurgulanmaktadır.

Osman Bey oğullarına, "Olmasın ki, oturak olasız; ki beylik Türkmenlik ve Yörük-lük edenlerde kalır"⁷ şeklinde öğüt verirken Yörük ve Türkmen kavramlarını aynı anlamda kullanıp konargöçer hayata vurgu yaptığı gibi bu kesim Âşık Paşazade tarafından, *göçer evlü ve göçer Türkmen* şeklinde ele alınmıştır.⁸ Yörük ve Türkmen adı yanında yaşadıkları hayat tarzını ifade etmek için yaygın olarak *konargöçer*

¹ Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2009, s. 1-2, 18-26; Behset Karaca, "Dünden Bugüne Manavgat", *Dünden Bugüne Antalya*, C. 1, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Antalya 2010, s. 426-430; Saim Yörük, "Osmanlı İdari Teşkilatında Manavgat (XV-XVIII. Yüzyıllar)", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, (Temmuz 2019), s. 139-144; Saim Yörük, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Manavgat Sancağı ve Sancakbeyleri", *MJH/Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C. 9, Sayı: 2, (Aralık 2019), s. 589-593.

² Mehmet Ak, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 5.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Saadettin Gömeç, "Terhin Yazıtı'nın Tarihi Açından Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, Sayı: 28, (1995), s. 74.

⁴ Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, (Haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 11.

⁵ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Atsız), Tercüman Yayınları, İstanbul 1972, s. 21.

⁶ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (Haz. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 9.

⁷ Erdal Aksoy, "Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramsal Çerçevesi ve Sosyal Yapıları", *Son Konar-Göçerlerin (Sarıkçelli Yörüklerinin) Sosyo-Kültürel Yapısı*, (Ed. M. Cihat Özönder, Erdal Aksoy, Gökhan V. Köktürk), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2005, s. 15-16; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 37.

⁸ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003, s. 109, 321-322.

tabiri kullanıldığı gibi *göçerevli*, *göçerevli*, *göçerler*, *göçer Yörük* ve *konargöçer Yörük* gibi tabirlerle de anılmışlardır.⁹

Osmanlı Devleti tahrir defterleri içerisinde 1455 yılında Manavgat Kazası ile Teke Sancağı'nda; 1466 yılında Aydın Sancağı'nda yaşayan çok sayıda oymak, Yörük olarak yazılmıştır.¹⁰

Yörük kelimesinin yürümek fiilinden hareketle “*Yürü-yörü*” fiilinin sonuna gelen “*k*” yapım eki ile türetilen ve “*Yörük*” olarak söylenen bir isim olduğu kabul edilmektedir.¹¹ Yine konargöçer Türk boylarının hayat tarzı, bir sancak veya kaza içerisinde yayla ve kışla hayatı sürdürenlerin genel adı olduğu ileri sürülmektedir.¹²

Bütün bunlardan sonra etnik yapıyı ifade etmekten ziyade sosyo-ekonomik yapının adı olan Yörük kavramını, Anadolu'da ve Rumeli'de konargöçer hayat yaşayan, hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı devletin koyduğu kanun ve nizamlar çerçevesinde mevsim farkına bağlı olarak belirli bir yayla ve kışla arasında gidip gelen, buralarda kurmuş oldukları çadırlarda veya diğer meskenlerde oturmakla birlikte kısmen de kendilerine yetecek kadar tarımla uğraşan Oğuz boylarına mensup teşekküllerin hayat tarzının en açık ifadesi olarak ele almak mümkündür.¹³

OYMAK VE OBALAR

Manavgat, mevcut belgelere göre Yörük yerleşimine sahne olan eski bir coğrafya olup 1455 tahrir kayıtlarında Manavgat'ta Baltacı, Bıçkıcı, Bolad, Çubukçu, Gencek, Kastamonu, Katrancı, Sevinç Hacı ve Yörükler adı ile kayıtlı iki oymak olmak üzere 244 haneden müteşekkil on oymak bulunmaktadır. Bu oymaklardan, “*Baltacılar için yerlü Yörüklerdir, subaşı hassıdır; Yörükler için Subaşı Ayas Bey*

⁹ Ak, *a.g.e.*, s. 6; Konargöçer, Yörük ve Türkmen kavramlar için ayrıca bkz. Arif Sarı, “Oğuz İli'nden Anadolu'ya Türkmenler”, *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük), Palet Yayınları, Konya 2017, s. 46-47.

¹⁰ Sadullah Gülten, “Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 39, (Bahar 2009), s. 3; Karaca, *a.g.e.*, s. 101-103; Sadullah Gülten, *Atayurttan Anayurda Yörükler*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2016, s. 46.

¹¹ Halil İnalçık, “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *Oriental Carpet and Textile Studies II: Carpets of The Mediterranean Countries (1400-1600)*, (Ed. R. Pinner and W. B. Denny), London: Hali OCTS 1986, s. 42; Sümer Faruk, “Yörükler”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 85, (Ocak 1994), s. 14.

¹² Mehmet Eröz, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 20; Tufan Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 22.

¹³ Ak, *a.g.e.*, s. 11.

hassıdır ama yol arıtmağ için komuşlar; Bolad için Bolad sınırında olan Yörükler ki hassıdır, subaşı elindedir; Sevinç Hacı ve Demirciler için elinde toprakları vardır, bu Yörüklerdir subaşı hassıdır” kayıtlarında Yörük oldukları özellikle vurgulanmaktadır. Manavgat’ta 1475 tahririne göre Alaiye, Bıçkıcı, Çubukçu, Dülger, Gencek, Katrancı, Kızıldağ, Otamış, Sevinç Hacı, Seyyad ve Taşçı Yörükleri adı ile kayıtlı 606 hane bulunurken 3.066 kişinin konargöçer hayat yaşadığı belirtilmektedir. Yine 1520 tahririnde Adgulun, Araban, Demirci, Kaplancı, Katrancı, Taşçı ve Sevinç Hacı Yörükleri kaydı bulunurken; 1530 tahririne göre Araban, Baltacı, Bıçkıcı, Demirci, Gencek, Haciosmanlar, Katrancı, Kızıldağ, Sevinç Hacı, Taşçı ve Yukalar adları ile iki Arap grubunun da bulunduğu 535 hanede 2.857 kişinin konargöçer hayat yaşadığı dile getirilmektedir. Manavgat’ta 1555 tahririnde Baltacı, Bıçkıcı, Demirci, Katrancı, Kızıldağ, Perakende ve Sevinç Hacı Yörükleri köyler içerisinde yazılırken; konargöçer olarak Bıçkıcı, Çubukçu, Kaplancı ve Taşçı adları ile 101 hane kaydedilmiştir.¹⁴ Bunların yanında Manavgat içerisinde 1544 yılında Salur ve Sülemşe Yörükleri ile perakende olarak Sarılar Yörükleri kayda geçirilmiştir.¹⁵

17. yüzyılın sonlarına doğru İçil Sancağı’nı terk edip Manavgat ve Düşenbe’de eşkıyalıkla gündeme gelen Balcı, Batralı, İrikli, Karahacılı, Kitreli, Sacıkaralı, Sofılı, Tekeli ve Zekeriyalı Yörükleri yörede görülmektedir.¹⁶

18. yüzyılda da Yörüklerin yaşadığı Manavgat’ta 1721 yılında Ecevidli,¹⁷ Eskiyörük, Karahacılı, Şeyhli, Varsak ve Zekeriyalı Yörükleri bulunduğu¹⁸ gibi Ecevidli 4 bennak; Eskiyörük 3’ü ulemadan olmak üzere 22 bennak, 8 mücerred;

¹⁴ Karaca, *a.g.e.*, s. 100-109.

¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara 2009, s. 1941, 1979, 2053; Halaçoğlu’nda Sülemşe olarak geçen Sülemşe Yörükleri olup bu hususta ayrıca bkz. Karaca, *a.g.e.*, s. 97-98.

¹⁶ Ahmet Refik, *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 118-120.

¹⁷ Konargöçer Yörükân tâifesinden Acavid, Acavidli, Acavidlu, Acavidoğulları, Acavatlı, Acavatlu, Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2005, s. 153; Acaranlı şeklinde kaydedilenler aynı oymak olup yanlış okunmakla birlikte, Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 2009, s. 10; doğrusu Ecevidli Yörükleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ak, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, C. II-III-V, TTK Yayınları, Ankara 2009, s. 815, 1205, 2132, 2280, 2475.

Karahacılı 35 bennak, 23 mücerred; Varsak 2 bennak; Zekeriyalı 5 bennak, 2 mücerred olarak kayıtlıdır.¹⁹

Manavgat, 19. yüzyılda Yörük nüfusu bakımından oldukça yoğun olup çok sayıda oba ile oymağı bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle 1830 ile 1844 yılları arası nüfus kayıtlarından hareketle Kemer’de, İçil’den gelen Ferhadlı Yörükleri; Yavş’da Teke Sancağından gelen Töngüşlü Yörükleri meskûndur. Abdülmümin Bey, Çerkezli, Çolaklı, Fettahlı, Halil Bey, Karahacılı, Perakende, Saçkaralı, Töngüşlü ve Yörükân-ı Eski olarak geçen Eskiyörükler ile Honamlı Yörüklerinin Adıgüzel, Bekmezciler, Çoşlu, Çölmeoğlu, Hacıceliller, Karaevli, Köleoğlu namı diğer Hacımahmudlu, Ötgünlü ve Recebler obaları, Manavgat içerisinde yaşayan Yörüklerdir. Manavgat’taki Honamlılar, belgelerde Saçkaralı olarak da geçmektedir. Honamlı Yörüklerinden Kızılağaç’ta meskûn Karaevliler, İbradılılara çobanlık yapmaktadır. Coğrafi olarak Manavgat’ın bir parçası konumundaki Düşenbe’de kümelenen Hacısalı Yörükleri, harameynü’ş-şerifeyn evkafına tabidir. Senir, başlarında bulunan beylerinin adıyla anılan birçok oba ve oymağı barındırdığı gibi bunlar, çoğu defa Türk sosyal nizamı içerisinde oba kavramı ile nitelendirilmişlerdir. Alaybeyleri, Arablar, Bozahmedli, Çakallı, Çepel, Delibaş, Hacıahmedler, Hacısaoğlu Hüseyin Ağa, Hacısaoğlu Kepez Ağa, Hacısaoğlu Mehmed Ağa, Hacılar, Hacıoğlu Ali Ağa, Halidağalar, Hamidler, Hocalı, İsaoğlu Ali Ağa, Kademağalar, Kadiağalar, Kadılar, Kakaçlar, Karaboyunuz, Karakaya, Köleler, Kurşunlu, Mısırlı, Namaras, Okurcalar, Paşalar, Rışvanağalar, Saraçlı, Sariağalar, Söylemezli, Sülekli, Topalmusalar ve Zilli Ali adıyla kaydedilen Yörük oymak ve obaları Senir’de meskûndur. Hacısalı Yörükleri, 1834 yılından sonra uflanıp genellikle başlarında bulunan beylerinin adı ile oba olarak yazılmıştır. Çepel Yörükleri, Isparta’dan gelmiştir. Topalmuslar, birlikte yazıldıkları Saraçlı Yörüklerinin bir obası olmalıdır. Senir’de konargöçer hayat çok yaygın olup bu nahiyeye bağlı Arablar, Habibler, Hacıahmedler, Kakaçlar, Karaboyunuzlar, Karakaya, Kelaliler, Köleler, Namaras, Okurcalar ve Sariağalar 1830 ile 1834 yılları arasında köy olarak kaydedilmelerine rağmen 1840 yılında oba olarak konargöçer yazılmışlardır. Hem bunlar, hem de önceki sayımlarda

¹⁹ Alpaslan Demir, *XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu’da Bozdoğan Yörükleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 241-242, 249-251; Alpaslan Demir, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Bozdoğan Cemaatlerinin Demografik ve Ekonomik Durumu Üzerine Bir Araştırma (1722 Tarihli TK.KKA.TD 130’a Göre)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15, Ankara 2004, s. 98, 104, 107, 131.

bulunmayan ancak 1843 yılında sayımı yapılan Abdülmümin Bey, Çolaklı, Fetahlı, Halil Bey, Honamlı ve Perakende Yörükleri, 1840 ile 1843 yılları arasındaki konargöçer nüfus oranının artışında etkilidir. Bahsi geçen sayımlarda sadece erkek nüfus yazılmakla birlikte Manavgat ve Düşenbe’de meskûn Yörüklerin yerleşik nüfusa oranına bakıldığı zaman 1830-1831’de toplam nüfus 6.908 olup bunun 1.542’si konargöçer ve oran %22 iken; 1833-1834’te toplam nüfus 6.937 olup bunun 1.209’u konargöçer ve oran %17 olduğu gibi 1840-1844’te toplam nüfus 8.505 olup bunun 1.277 hanede 3.513’ü konargöçer ve oran %41’e tekabül etmektedir.²⁰

Manavgat’ta meskûn bu oymaklardan Bozahmetli Yörüklerinin Curalar, Döndülü, Ebeli, Ecirli, Eskili ve Kötenli obaları bulunduğu²¹ gibi Saraçlı Yörüklerinin Beyçukulu, Çenger, Küçükçenger, Delioğlan, İhtiyarlı, İşamtepe, Sarıhasanlı, Sarıimamlı, Tarakçılar ve Taşbaşı obaları vardır.²²

Manavgat’ta, 20. yüzyılda da konargöçer nüfus yoğundur. Antalya Valiliği tarafından 1932 yılında hazırlanan genel rapor içerisinde Antalya ve çevresinde meskûn Yörükler hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Atabeyli’nin, 1933 yılında Antalya Valiliği’nin resmi araştırma sonucu olarak bahsettiği ve yararlandığı rapor 1932 yılı raporudur. Kayıtlarla ilgili muhtemelen raporu hazırlayanlardan kaynaklanan oymak, oba ve yayla adları ile ilgili bazı yazım ve bilgi yanlışları bulunmaktadır. Bu çerçevede Bozahmetli Yörüklerinin hane sayılarına dair kayıt çelişkili olduğu gibi Mısırlar adı 1932 raporunda Basırlar şeklinde hatalı yazılırken; Honamlı Yörüklerinin Çoşlu Obası yerine Başlı; Hacıcelilli Obası yerine Hacıaliler şeklinde yazım yanlışı söz konusudur. Bahsi geçen 1932 yılı raporunda Bozahmetli, Çolaklı, Fetahlı, Hacısalı, Hacıobası, Kızılağaç, Kızılot, Mısırlar, Saraçlı ve Süekli Yörükleri Manavgat içerisinde gösterilirken 610 hanede 4.883 nüfusları bulunmaktadır. Aynı raporda Serik ve Manavgat sahillerinde kışladığı belirtilen Honamlı Yörüklerinin Adıgüzel, Çoşlu, Hacıcelilli, Karaevli, Ötgünlü ve Telliler obalarının 302 hanesi olup Çoşlu’nun nüfusu belli değilken 296 hanede toplam 1.903 nüfusları vardır. Atabeyli, Manavgat’ta on

²⁰ Mehmet Ak, “19. Yüzyıl Nüfus Sayımlarına Göre Alaiye Sancağı”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 32, (Ağustos 2014), s. 72-73; Fetahlı Yörükleri aynı zamanda Manavgat Eskiyoğruğu olarak da bilinir. Bu hususta bkz. Ak, a.g.e., s. 31.

²¹ Musa Seyirci, *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 63; Fatih Uslu, *Bozahmetli Yörük Aşireti*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2015, s. 43-66.

²² Eröz, a.g.e., s. 48; Mehmet Ak, “Antalya’da Yörükler ve Yörük Kültürü”, *Dünden Bugüne Antalya*, C. 2, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Antalya 2010, s. 337.

beş oymaktan bahsedip, Bozahmetli, Çolaklı, Fettahlı, Hacısalı, Hacıobası, Kızılağaç, Kızılot, Mısırlar, Saraçlı ve Sülekli Yörükleri ile Honamlı Yörüklerinin Adıgüzelli, Çoşlu, Hacıcelilli, Karaevli ve Ötönlü obalarını Manavgat içerisinde gösterirken Karaevli Obası'nın bir kısmını Serik'te gösterse de Manavgat içerisinde kışladıklarını belirttiği için Manavgat'ta meskûn Yörükler toplam 725 hanedir. Bu çerçevede Atabeyli'nin 1932 raporu verilerini kullandığı anlaşılmalıdır birlikte birtakım ayrıma gitmiş olması aynı zamanda alan çalışması yaptığı ihtimalini güçlendirmektedir.²³

Ayrıca Manavgat Yöresi'nde, Seyirci'nin kayda geçirdiği Akkoyunlu, Alibazlar, Avşar, Bekirli, Camızlı, Dağlı, Göğü, Hacıpınarı, Hasankiyalı, Horasan, Karakoyunlu, Keskinler, İdrisli, İlarma, Okumuşlar, Sarıomarlı, Say, Senirli, Serdaroğulları, Sınıklı, Solaklı ve Taşkesiği Yörükleri yaşamaktadır.²⁴

GÖÇ YOLLARI İLE YAYLA VE KIŞLALAR

Yörüklerde göç kavramı, mevsim farkına bağlı olarak kışladan yaylaya, yayladan güzleye ve güzleden de kışlaya dönüşümlü olarak belirli göç yolları üzerinden gerçekleşen yer değiştirme sürecidir. Bir de kış yurdunun hemen yakınındaki bir yere özellikle haşerelerden ve hastalıklardan hayvanları korumak için yatağın değiştirilip yayla göçünden önce çadırın taşındığı, 15 ile 20 gün civarında oturlan yer vardır ki burası yazla olarak adlandırılan bir ara mekân olma özelliği taşır. Nitekim Manavgat sahil kesiminde sıcağın ve sineğin etkisi artıp otlar kurumaya yüz tutunca hayvanları taze otlarla beslemek gerektiğinden Mayıs ayı başlarında yaylalara doğru Yörüklerin göçü başlar. Yayla ve kışla arasında mevsim farkına bağlı göç olgusu ve döngüsü devam ederken Toros dağları her noktadan geçit vermediği için Yörükler belirli göç yollarını izlerler. Yaz göçlerinde sürüde yeni doğmuş kuzu ve oğlak olduğu için konaklama yerleri arasındaki mesafeler kısa olup göç yavaş ilerler. Göç döngüsü içerisinde yaylalarda havalar soğumaya başlamadan önce hayvanlarını soğuktan korumak için harekete geçen Yörükler, Ağustos ayı sonunda güzlelerine inerler. Eylül ayı sonu ile

²³ *Antalya 1932*, (Haz. Muhammet Güçlü), Er Yayıncılık, İzmir 2018, s. 70-71; Naci Kum Atabeyli, "Teke (Antalya) Yörükleri Hakkında Notlar", *Türk Tarih-Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Sayı: IV, İstanbul 1940, s. 214-215, 218-220.

²⁴ Seyirci, *a.g.e.*, s. 54-55, 62-63; Ak, *Antalya'da Yörükler*, s. 338.

Ekim ayı başlarında yaylaya çıktıkları göç yolunu geriye doğru takiben kışlalalarına dönerlerken kışın yaklaşması ve sürüde körpe bulunmaması nedeni ile güz göçü, yaz göçüne göre daha hızlı ilerler.²⁵

Manavgat ile Köprüçayı arasında kışlayan Yörüklerin bir kısmı Kesikbeli yolunu; diğer kısım ise Emeredin Beli yolunu izlerken bu yöredeki Yörükler, farklı göç yollarını takiben belirli geçitleri aşarak yaylalarına ulaştıkları gibi güz döneminde aynı yolu takiben kışlalalarına dönerler. Bu göç yollarını kullanan Yörükler, Akdağ, Ağaçtepesi, Aliefendi, Anamas, Çamurluk, Çandır, Çataloluk, Çatayağı, Dumanlı, Eynif, Gembos, Gencek, Göktepe, Gölcük, Hopurdum, Huğlu Tenekeli Değirmen, İbek, Ketenli, Ketenlik, Körmenlik, Kuldurar, Kuyucak, Küpe, Melik, Merdivenli, Mezgit, Sülek, Toka, Yapalı, Yazılı, Yenicepazar, Yörökköyü ve Zekerye yaylalarına çıkarlar.²⁶

Manavgat'tan çıkan göç yolunun ilkinde bakıldığı zaman Sarılar'ın Naras mevkiinde toplanan oymak ve obalar, sabahın erken saatlerinde seher vaktinde yola koyulurlar. Koyun, keçi gibi hayvanlar göçten önce yola çıkarılır. Kuşluk vakti Bucakşeyhler hududundaki Abdallar sırtında konaklayıp gece burada geçirilir. Abdallar sırtından kalkan göç, Tilkiler, Sivri mevkii, Avason Yaylaalanı ve Avason Beli'ni geçip Akseki sınırına girilir. Ürünlü, Hanönü mevkii, Ormana, İbradı ve İbradı Beli, Zilan, Kuyucak Söylerkale mevkiinden Bademli'ye ulaşırlarken buradan sonra yaylalarına yönelen göç katarları Kuyucak, Gölcük veya Küpe Yaylası'na ulaşır. Bu göç yolunda göç süresi on ile on beş gün arasında değişir. Yaylalar soğumaya yüz tutunca Ağustos ayı sonunda Akseki'nin Bademli çevresi ile Süleymaniye'nin Dalayman ve Toyalan mevkilerine güzleye inerler.²⁷

İkinci göç yolu da Sarılar'ın Naras mevkiinden başlar. Burada toplanan oymak ve obalar, Avason'a kadar birinci göç yolunu izleyip Avason'dan sonra Sırt, Üçirmak mevkii, Kargı Hanı, Tol Hanı ve Kesikbeli aşılip Kızlartaşı ve Eynif Ovası'na girildiği gibi ovada otlatılıp sulanan hayvanlar burada birkaç gün dinlendirilir. Eynif Ovası'ndan kalkan göç katarı ile Başlarköy, İbradı, Söbüce mevkii ve Üzümlü'den Beyşehir sınırına girilir. Üçkuyu mevkii, Başpayam mevkii, Gembos Ovası ve Derebucak'a ulaşıldığı gibi burada göç yolu ikiye ayrılır. Bir kol sağa Gölcük ve Küpe Yaylası'na; diğer kol ise Gencek, Zekerye, Huğlu ve

²⁵ Seyirci, *a.g.e.*, s. 63-64; Yörüklerde göç olgusu için ayrıca bkz. Fatih Uslu, "Toroslarda Yaylak-tan Kışlağa Göç Bozahmetli Yörük Aşireti", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük), Palet Yayınları, Konya 2017, s. 294-298.

²⁶ Ak, *Antalya'da Yörükler*, s. 340.

²⁷ Seyirci, *a.g.e.*, s. 63-64.

Yörüköyü yaylarına çıkar. Bu göç yolundan ulaşım yedi ile on gün arasında sürerken kışlağa dönüşte de geriye doğru aynı yol izlenir. Ayrıca belirtmek gerekirse Kesikbeli'ndeki Bahadıroluk'tan su içen ve evlenme çağına gelen genç erkek ve kızlar dilekte bulunurlar. Yine Kesikbeli'nden sonraki Kızlartaşı konalgasında Kızlartaşı Türbesi ziyaret edilip dilekte bulunanlar türbeye çaput bağlarlar.²⁸

Üçüncü göç yolu Sarılar'dan başlayıp İncir Sivrisi, Mersin, Tol Hanı, Kavaklıdere, Ortakonuş, Kesikbeli, Eynif Ovası Başlar Kuyuları mevki, Gembos Ovası Dalgatıran mevkiinden sonra ikiye ayrıldığı gibi bir kol Dereağzı'ndan Çandır Yaylası'na on günde ulaşırken; diğer kol Kireçlik Dokuz Kuyular mevki, Sarıçayır Köşürelilik mevki ve Şeşeler'den Küpe Yaylası'na on iki günde ulaşır.²⁹

Dördüncü göç yolunda Arapbeleni'nden kalkan göç Kırılı, Düşseme, Kargı Hanı, Murt Beli, Beldibi Ağılı mevki, Demirkapı Bahadıroluğu mevki, Eynif Ovası Başlar Kuyuları mevki, Gembos Ovası Dalgatıran mevkiinden sonra ikiye ayrılırken bir kol Dereağzı'ndan Çandır Yaylası'na sekiz günde; diğer kol Kireçlik Dokuz Kuyular mevki, Sarıçayır Köşürelilik mevki ve Şeşeler'den Küpe Yaylası'na on günde ulaşır.³⁰

Beşinci göç yolunda Sevinç'ten kalkan göç Avason Beli Garamandal mevkiinden, Unulla, Örence, Halaç Boğazı, İlarma, Söylerkale ve Şakiroğlu üzerinden Kuyucak Yaylası'na dokuz günde ulaşır.³¹

Altıncı göç yolunda Seki'den kalkan göç Koca Yazla, Murt Beli Aladaş mevki, Kesikbeli Bahadıroluğu mevki, Eynif Ovası Başlar Kuyuları mevki, Gembos Ovası Dalgatıran Mevki, Kireçlik Dokuz Kuyular mevki, Sarıçayır Köşürelilik mevki ve Tugay Alanı üzerinden Kuyucak Yaylası'na dokuz günde ulaşır.³²

Yedinci göç yolunu izleyenlerden Çolaklı ve Taşağıl çevresindeki Yörüklerin bir kolu Seki üzerinden, diğer kolu Beydiğin üzerinden geçip Kesikbeli'nde toplanırlar. Burada toplanan Yörükler, Eynif Ovası ve Boğazyurt'u izleyerek Melik Yaylası'na veya Anamas dağlarına yedi günde ulaştıkları gibi yayla dönüşünde Boğazyurt ve Eynif Ovası çevresinde güzledikten sonra geriye doğru aynı göç yolunu takiben kışlarına inerler.³³

²⁸ Seyirci, *a.g.e.*, s. 64-65.

²⁹ Uslu, *a.g.e.*, s. 101.

³⁰ Uslu, *a.g.e.*, s. 101.

³¹ Uslu, *a.g.e.*, s. 102.

³² Uslu, *a.g.e.*, s. 102.

³³ Seyirci, *a.g.e.*, s. 65.

Sekizinci göç yolunda da Çolaklı ve Taşağıl'dan gelen Yörükler, Kesikbeli'nde toplanırlar. Yedinci göç yolunda olduğu gibi bir kısmı Melik Yaylası'na veya Anamas dağlarına; diğer kısmı Beyşehir Gölü'nün batısından veya doğusundan Hüyük, Hüyük Beli ve Deşdiğin'den geçerek Ketenlik Yaylası'na giderler. Ketenlik Yaylası'na ulaşmak için Eynif Ovası, Üzümlü, Gembos Ovası, Göynem, Çetmi, Yeşildağ, Kurucaova, Bademli, Şarkikaraağaç çevresi ve Köprü üzerinden geçilip Ketenlik Yaylası'na ulaşılır. Ketenlik Yaylası'nda yazlayan Yörükler, Beyşehir'in Göçerdağı çevresi ile Şarkikaraağaç'ın Felebeli çevresinde güzlerler. On beş ile yirmi gün arasında süren bu göç yolunu izleyen Yörükler, kışlaya dönerken Beyşehir'in doğusundan geçerek Çetmi'ye geldikten sonra gidış yolundan geriye kışllarına inerler.³⁴

Dokuzuncu göç yolu üzerinden göçen Yörükler, Taşağıl'da toplandıktan sonra buradan hareketle Sağrin, Beşkonak, Olukköprü mevkiini geçerek Emeredin Beli'ni aşip on ile on beş gün arasında Anamas dağlarına ulaşılır. Bunlar, Olukköprü çevresinde güzledikten sonra dönüšte de aynı yolu geriye doğru izleyerek kışllarına inerler.³⁵

Manavgat ile Alanya arasında kışlayan Yörüklerin bir kısmı Güzelbağ, Kemerköprü ve Kırkdönmeler güzergâhını izlerken; bir kısmı batıda Ali Köprüsü yolu ile Gündoğmuş'un kuzeyinde yer alan Geyik Dağı çevresindeki Yenicepazar, Eğrigöl, Karıngöl, Söbüçimen ve Oğuz Yaylası'na çıktıkları gibi; Selahattin Derbendi-Emir Hasan geçidini takip edenler Akseki ötesindeki Nodar ve Seydişehir yörelerindeki yayllara çıkarlar.³⁶

Manavgat Yörüklerinin kullandığı onuncu göç yolu Manavgat Çayı'nın doğusunda kaldığı gibi bu yolu kullanan Süleklî Yörükleri, Sülek'ten hareket edip Değirmenli, Sakseydibeli mevkiini geçip Kartalbükü mevkiinden Akseki hududuna girerler. Sinanhoca, Cendeve, Taşoluk mevki, Yarpuz, Zomana mevki ve Alacabel mevkiinden on ile on beş gün arasında süren yolculuktan sonra Akseki, Bozkır ve Seydişehir üçgeninde kalan Sülek Yaylası'na ulaşılır. Yayla mevsiminden sonra Yarpuz çevresinde güzleyip aynı göç yolunu geriye doğru takiben kışllarına inerler.³⁷

On birinci göç yolu Bozahmetli Yörükleri tarafından kullanılmakla birlikte Bozahmetliler, Çarşamba'ya dağılmadan önce Düşenbe sınırlarında iken Asar

³⁴ Seyirci, *a.g.e.*, s. 65.

³⁵ Seyirci, *a.g.e.*, s. 65.

³⁶ Ak, *Antalya'da Yörükler*, s. 339.

³⁷ Seyirci, *a.g.e.*, s. 66; Süleklî Yörüklerinin yaylası için ayrıca bkz. Atabeyli, *a.g.m.*, s. 220.

mevkiinden başlayan göç katarı ile Sakseydibeli mevki geçilip Kartalbükü mevkiinden Akseki hududuna girilir. Sinanhoca, Cendeve, Taşoluk mevki, Yarpuz, Zomana, Çakıllı Gedik, Cevizli, Tekebeli, Söğütlü Dere ve Bademli altındaki Kışla konalgası üzerinden Kuyucak ve Küpe yaylarına on iki ile on beş gün arasında süren yolculuktan sonra çıkar.³⁸

Ecevidli Yörükleri, Manavgat çevresinde kışlayıp İbradı ve Beyşehir hududunda yaylarken;³⁹ Şeyhli Yörükleri, İçel Sancağı Gülnar Kazası'ndan kalkıp Sis Sancağı'nda Karaburun, Çanakçı ve İncik adlı yerlerde oturup, oradan Hamid Sancağı'na geldikleri gibi 1721 yılı itibari ile Manavgat'ta kışlayıp Akşehir üzerindeki Ketenlik Yaylası'nda yaylamaya başlamışlardır.⁴⁰ Bir kısmı Manavgat sahil kesiminde kışlayan Honamlı Yörüklerinin Karaevliler Obası ile Taşağıl'da kışlayan Çoşlu Obası, Anamas silsilesi üzerindeki yaylalara; Adıgüzelli Obası, Akşehir'in Öküz Yaylası'na; bir bölümü Taşağıl civarında kışlayan Karaevli Obası, Beyşehir Kurucaova'ya; Taşağıl'ın Kaymaz civarında kışlayan Ötgenli Obası, Akşehir'in Engilli Yaylası'na; Taşağıl'ın Arapbeli mevkiinde kışlayan Hacıcelilli Obası, Ketenlik Yaylası'na çıkmıştır. Fettahlı Yörükleri, Fettahlı mevkiinde ve Çolaklı civarında kışlayıp Küpe, Tenekeli Değirmen, Yörökköyü ve Melik Yaylası'nda; Çolaklı Yörükleri, Çolaklı mevkiinde kışlayıp Ketenlik Yaylası'nda yazı geçirmiştir. Bozahmetli Yörüklerinden 40 çadır Tilkiler civarında, 20 çadır Şişeler civarında kışlarken Başyayla, Çandır, Gölcük, Hadım, Hopurdum, Kuyucak, Küpe, Yapalı ve Yazılı Yaylası'na; Karakoyunlu Yörükleri, Aliefendi ve Küpe Yaylası'na; Kızılağaç Yörükleri, Hatıplar civarında kışlayıp Çandır ve Yarpuz Yaylası'na; Saraçlı Yörükleri, Kabaca ve Karaöz civarında kışlayıp Göktepe Yaylası'na; Hacıobası Yörükleri ile Kızılot Yörükleri Kızılot mevkiinde kışlayıp Akseki ile Taşkent arasındaki Yenicepazar Yaylası'na; Mısırlar Yörüklerinden 20 çadır Çavuşköy civarında, 30 çadır Kızılot civarında kışlarken yazın Merdivenli Yaylası'na; Hacısalı Yörükleri, Manavgat'ın Gebece, Hocalar ve Hacıobası'nda kışlayıp Çatayağı, Küpe ve Sülek Yaylası'na; Bekirli Yörükleri, Ağaçtepesi Yaylası'na; İdrisli Yörükleri, Küpe Yaylası'na; Salur Yörükleri, Akdağ ve

³⁸ Bilgiler, 04.12.2020 tarihinde Fatih Uslu'dan alınmıştır.

³⁹ “Haymenişin olan Acavidlu cemaati eyyâm-ı sitâda Manavgad Kazasında eyyâm-ı sayfda bazen kaza-i mezbur civarında vâki İbradı Kazasında ve bazen Beyşehri hududunda sakin olurlardı.” Türkay, a.g.e., s. 153-154; Ak, a.g.e., s. 27.

⁴⁰ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler V*, s. 2132.

Zekerye Yaylası'na; Hasankiyalı Yörükleri, Melik Yaylası'na; Solaklı Yörükleri, Dumanlı Yaylası'na çıkmıştır.⁴¹

Manavgat Yörüklerinin yazı geçirdikleri yayla sayısı oldukça fazla olup otu ve suyu hayvanlara yararışlı olan Tazı Dağı üzerinde susuz fakat otu bol yaylalar bulunur. Tazı Dağı'nın ötesinde Akdağ'ın batısında Çatal Yaylası, doğusunda Alıç Yaylası, güneyinde Orta Gölcük Yaylası yer alır. Emeredin Beli yolunun geçit verdiği Dumanlı Dağı'nda bulunan Başyayla, Yörükler arasında tercih edilen bir yayladır. Toka ve Darağaç yaylaları yanında Kesikbeli yolunun geçit verdiği Beniller, Çakmaklı ve Susuz yaylaları ile Akdağ silsilesi üzerinde bulunan Toptaş, Köyyurdu, Kızıllarlık, Üçkuyular, Sultançukuru, Kaydan ve Zimbetçukuru yaylaları Manavgat Yörükleri tarafından kullanılan yaylalardır. Alacabel üzerinden Akseki'yi Bozkır'a bağlayan daha güneydeki Kızılınış Beli arasında, Köşekli Dağ'ın bir devamı olarak uzanan yüksek sıradağa Yıldızlı Dağ denilmekle birlikte Yörükler nazarında ünlü bir dağ olup Yıldızlı Dağ'ın yaylalarına Manavgat'ın Sürekli Yörükleri çıktığı gibi bu dağın doğusunda yer alan yüksek ve geniş yayla Sülek Yaylası'dır. Sürekli Yörükleri dışında da Sülek Yaylası'na çıkan Manavgat Yörükleri olup yazı bu serin havalı yaylada geçirirler. Bu çevrede ot durumu zayıf olsa da mevcut otlar hayvanlara yaradığı için hayvanlar kısa sürede iyileşip et tutar. Hacısali Yörükleri, Yarıkpınar Ovası'na çıkarken; otu ve suyu bol Çatayağı Yaylası'na, Hacısali ve Sürekli Yörükleri çıkarlar. Yenicepazar ve Söbüçimen yaylaları ot vaziyeti bakımından elverişli olup Manavgat Yörükleri tarafından kullanılır. Dikili Yaylası ile Sarıot Yaylası'na Manavgat'ın Hocalı ve Sürekli Yörükleri yanında Bozkır'ın köylerinden de çıkanlar olup Bozkır ile Manavgat Yörükleri arasında bu yayla sınırı için uzun süredir anlaşmazlık devam etmektedir. Susam Beli'ni geçince Ağz Boğazı'nda Karabul Yaylası; Kerivan alanı ilerisinde Namaras Yaylası; bunun da ilerisinde Gül Dağı'nın hemen batısında içinde bir de göl bulunan İlvat Yaylası; bunun da hemen kuzeyinde Göktepe Yaylası; doğuda Kum Boğazı güneyinde Kızılın Yaylası; kuzeyinde Merdivenli Yaylası; Geyik Dağı'nın kuzeyinde Yenicepazar Yaylası; güneye doğru Söbüçimen Yaylası, bu yüksek silsile üzerinde bulunan ve Yörükler nazarında en fazla tanınan yaylalardır. Bu yaylalardan Merdivenli ve Göktepe'ye Saraçlı

⁴¹ Atabeyli, *a.g.m.*, s. 218-220; Saraçlı Yörüklerinin yaylaları için ayrıca bkz. Eröz, *a.g.e.*, s. 48; Bozahmetli Yörüklerinin yaylaları için bkz. Uslu, *a.g.e.*, s. 101-102; Bozahmetli Yörüklerinin kullandığı Küpe ve diğer yaylalar ile Küpe Yaylası'na çıkan Yörükler için bkz. Fatih Uslu, Şakir Fural, "Küpe Yaylası (Seydişehir, Konya)", *Turkish Studies-Social Science*, Volume: 15, Issue: 1, (Şubat 2020), s. 727.

Yörükleri çıkarken Merdivenli Yaylası'na Manavgat'tan çıkan başka Yörükler de bulunur. Bu yüksek yaylalarda her oymak ve oba genellikle kendi yöresine çıkarken birbirinin yaylağındaki yurduna müdahalede bulunmazlar. Bu çerçevede Yenicepazar ile Söbüçimen'in etrafında, Manavgat'tan Anamur'a kadar sahil bölgesinin Yörükleri yan yana yaşarlar. Ayrıca Eğrikar'ın doğu tarafına Manavgat'tan Ahmetler ve Gebeceliler; Ürküden Dağı'na Gebeceliler ve Kepezliler çıkarken; Gündoğmuş üzerinden yaylaya göçen Yörükler, Susam Beli'ni geçerek yaylalarına ulaşırlar.⁴²

EKONOMİK DURUM

Yörükler genellikle hayvancılık olmak üzere bunu kısmen tarım ile tamamladıkları gibi temel üretim birimi olma özelliği taşımaktadırlar. Adet-i ağnam başta olmak üzere yaylak, kışlak ve otlak vergisi gibi çeşitli vergileri ödemişlerdir. Bir kısmı, devlet için yerine getirdikleri hizmetler karşılığında vergiden muaf tutulmuşlardır.⁴³ Bu çerçevede Manavgat'ta, 15. ve 16. yüzyıl tahrir kayıtlarında Baltacı, Bıçkıcı, Çubukçu, Demirci, Dülger, Kaplanlı, Katranlı, Seyyad ve Taşçı gibi meslek erbabı Yörükler kayıtlı iken yaptıkları işlere göre adlandırıldıkları ve vergi muafiyeti karşılığında bu hizmetleri yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Hayvancılık ile tarım birbiri ile bütünleştiği gibi Demirci, Katranlı, Gencek ve Sevinç Hacı Yörükleri, 1455 tarihi itibari ile toprak tasarruf edip tarım ile uğraşırlarken; yine aynı tarihte Manavgat'ta meskûn Yörükler, Davraz, Eynif, Gembos, Mari ve Virmetok yaylalarını kullanmışlar ve bu yaylalardan toplam 1.300 akçe gelir elde edilmiştir. Özellikle bu Yörüklerin isimlendirilmelerinden hareketle demircilik, kale yapımı, katran üretimi, kerestecilik, kereste ve tahtaların taşınması, katranlanması, avcılık, taşçılık ve yol yapımı gibi umuma hizmet işleri ile yükümlü oldukları görülmektedir.⁴⁴

Hayvancılık alanında küçükbaş olarak koyun ve keçi beslenirken büyükbaş hayvan olarak sığır besleyenler de vardır. Deve, at ve eşek yük ve binek hayvanı olarak göç döngüsü içerisinde kullanıldığı gibi oturdukları çevrenin çeşitli ticari mallarının taşınmasında da önemli bir araç konumundadır. Bu çerçevede 1721 yılı itibari ile Manavgat'ta meskûn Ecevidli Yörüklerinden 4 hanede 820 koyun

⁴² Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, C. III, 1. Kısım, MEB Yayınları, İstanbul 1968, s. 281-284, 291-292, 312-316, 321-324.

⁴³ Alpaslan Demir, "Aşiret Devlet İlişkileri ve Aşiretlerin Ekonomik Faaliyetleri", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük), Palet Yayınları, Konya 2017, s. 74-76.

⁴⁴ Karaca, a.g.e., s. 100-109.

22 deve; EskiYörüklerden 5 hanede 730 koyun 6 deve; Karahacılı Yörüklerinden 20 hanede 495 koyun 49 deve; Varsak Yörüklerinden 2 hanede 10 deve; Zeke-riyalı Yörüklerinden 5 hanede 410 koyun 10 deve bulunmakla birlikte koyun ve deve ağırlıklı bir hayvancılık söz konusudur.⁴⁵

Manavgat Yörüklerinden 1932 yılı itibari ile de koyun ve deve besleyenler çoğunlukta olup aynı zamanda toprak tasarruf edip tarım ile uğraşanlar da bulunmaktadır ki hayvancılık ile tarımın bütünleştiği görülmektedir. Bu tarihlerde Bozahmetli Yörükleri koyun ve deve beslerken, Çolaklı, Hacıobası, Kızılağaç, Kızılot, Saraçlı ve Süleklî Yörükleri koyun beslemekte ve çiftçilik yapmaktadır. Hayvancılığı tarım ile tamamlayanlardan Bozahmetli Yörüklerinin %20'sinin Hatıplar civarında, Fettahlı Yörüklerinin %60'ının Çolaklı civarında arazileri bulunurken Hacıobası Yörüklerinin %50'sinin, Kızılağaç Yörüklerinin %30'unun, Kızılot Yörüklerinin %50'sinin, Süleklî Yörüklerinin %70'inin kendilerine ait arazileri bulunmaktadır. Honamlı Yörüklerinin Adıgüzelli, Çoşlu, Hacıcelilli, Karaevli ve Ötgünlü obaları koyuncu olup Hacıcelilli Obası'nın %65'nin Taşağıl'ın Arabbeli mevkiinde arazisi bulunurken Karaevli Obası'ndan Taşağıl civarında çiftçilik yapanlar vardır.⁴⁶

Manavgat Yörükleri tarafından da kullanılan Beniller, Çakmaklı ve Susuz yaylalarında hayvancılık yanında tarım da yapılmıştır. Karabul, Namaras, İlvat, Göktepe, Kızılın, Merdivenli, Yenicepazar ve Söbüçimen yaylalarına çıkarılan

⁴⁵ Ecevidli Yörüklerinden Ahmed veled-i Evevit'in 260 koyunu, 9 devesi; Emrullah veled-i Ecevit'in 260 koyunu, 9 devesi; Hasan veled-i Yusuf'un 100 koyunu, 2 devesi; Yusuf veled-i Yusuf'un 200 koyunu, 2 devesi olup toplam 820 koyun ile 22 deve bulunmaktadır. EskiYörüklerden Fettah veled-i Sinan'ın 430 koyunu, 2 devesi; Hacı Hasan veled-i Receb'in 176 koyunu; Ali veled-i Hasan'ın 124 koyunu; Abdülhay veled-i Musa'nın 2 devesi; Hasan veled-i Mustafa'nın 2 devesi olup toplam 730 koyun ile 6 deve vardır. Karahacılı Yörüklerinden Kara Osman'ın 40 koyunu, 4 devesi; İbad'ın 50 koyunu, 5 devesi; Abdüllatif veled-i Mestan'ın 10 koyunu, 1 devesi; Sarı Baba'nın 10 koyunu, 2 devesi; Suhte veled-i Hacı Hamza'nın 10 koyunu, 2 devesi; Hızır veled-i Halil'in 20 koyunu, 2 devesi; Mehmed veled-i Hacı Kubad'ın 100 koyunu, 6 devesi; Kökez veled-i Musa'nın 50 koyunu, 3 devesi; Hacı Mestan oğlu Ali'nin 3 devesi; Abdülfettah Veled'in 15 koyunu; Çobanoğlu Mehmed'in 50 koyunu, 2 devesi; Mustafa'nın 60 koyunu, 3 devesi; Halil'in 10 koyunu; İsa'nın 3 devesi; Halil'in 10 koyunu, 3 devesi; Hacı oğlu Gaffar'ın 3 devesi; Mustafa'nın 20 koyunu, 3 devesi; Halil Veled'in 15 koyunu, 2 devesi; Abdülhalil veled-i Osman'ın 10 koyunu; Mehmed veled-i Süleyman'ın 15 koyunu, 2 devesi olup toplam 495 koyun ile 49 deve mevcuttur. EskiYörükler ile birlikte sakin olan Varsak Yörüklerinden Şaban veled-i Hacı Hasan'ın 7 devesi ve kardeşi Mehmet'in 3 devesi olup toplam 10 deve bulunmaktadır. Zekeriyalı Yörüklerinden Abdüllatif veled-i Hamza'nın 260 koyunu, 2 devesi; Molla Mustafa veled-i Hamza'nın 2 devesi; Mustafa veled-i İsmail'in 150 koyunu, 2 devesi; Hasan veled-i Nasuh'un 2 devesi; Halil veled-i Mustafa'nın 2 devesi olup toplam 410 koyun ile 10 deve vardır. Demir, *a.g.e.*, s. 241-242, 249-251.

⁴⁶ Atabeyli, *a.g.m.*, s. 218-220.

hayvanlar arasında keçi başta gelirken koyun nispeten az olup Merdivenli ve Göktepe'ye çıkan Saraçlı Yörükleri koyun beslemiştir. Deve, sığır ve diğer hayvanlar da beslendiği gibi bu yaylalara göçen Yörükler arlarına varıncaya kadar tavuklarını bile çıkarmışlardır. Yetiştirilen koyun, keçi, kuzu ve oğlak yanında yün ve kıl ile bunlardan mamul kilim, kolan, sicim yanında bu yaylalardan elde edilen yağ, peynir ve ballar kaliteli olup en çok Bozkır Pazarında satılırken Çimililer de bunları toplayıp pazarlamışlardır. Kuzu ve oğlakların satılması ile elde edilen gelirler yatırım amaçlı kullanılırken diğer yan ürünlerin ihtiyaç fazlası aynı olarak değiştirilmiş veya satılarak elde edilen gelir ile gündelik ihtiyaçlar karşılanmıştır. Yenicepazar Yaylası eskiden yaz mevsiminde panayır şeklinde kurulan pazarı ile Yörüklerin toplanma merkezi iken 1960'lı yıllardan itibaren bu çevredeki yaylalara çıkan Yörüklerin pazar yeri Bozkır olmuştur. Bu yaylalarda yazı geçiren Yörükler, tarımla da uğraşıp oturdukları yaylaların tarıma uygun yerlerine bir miktar arpa, patates, mısır, fasulye, kabak hatta yerine göre buğday gibi mahsuller ekip hasat etmişlerdir. Böylece Yörükler yaylalarında hem yazı geçirip hayvanlarını beslemişler, hem yağ ve peynir elde etmişler, hem de biraz buğday ve arpa yetiştirip hasat ederek ihtiyaçlarını temin ile sahile inmişlerdir.⁴⁷

YERLEŞİM ALANLARI

Manavgat içerisinde yurt tutup yerleşen oymak ve obalardan Ecevidli Yörükleri, Manavgat'a yerleşirken; Saraçlı Yörükleri, Manavgat'a, Saraçlıların Belenobası, Saraçlıkale'ye, Sarımamlı ve Delioğlan obaları Değirmenli ve Demirciler'e; Karakoyunlu Yörükleri Çolaklı, Kızılot, Taşağıl ve Yavrudogan'a; Honamlı Yörüklerinin Ötgünlü Obası'nın bir kısmı Kaymaz ve Çakış'a; Adıgüzel Obası Hocalar, Çardak ve Niğit'e yerleşmiştir. Çolaklı, Taşağıl, Bereket ve Çakış'a Honamlı obalarından Çakıcı, Çoşlu, Karaevli, Ötgünlü ve Karsavurdanlılar yerleştiği gibi Kaymaz'ın çoğu Honamlı Yörükleri ile meskündür. Yine Taşağıl'a yerleşen Sarıkeçili Yörükleri bulunmaktadır.⁴⁸

⁴⁷ Saraçoğlu, *a.g.e.*, s. 284, 321-322; Bozahmetli Yörükleri, deve, keçi, koyun, inek, at, eşek ve kümes hayvanı besledikleri gibi keçi sayıları 300 ile 500 arasında değişirdi. En büyük gelir oğlakların ve kuzuların satılması ile elde edilir ve bu daha çok yatırım amacıyla kullanılırdı. Süt ve süt ürünlerinden peynir ve yağ yapılırken kıl ve yün ile bunlardan mamul kilim, kolan ve sicimler aynı veya nakdi olarak yayla ve kışla alanlarına yakın pazarlarda satılıp elde edilen gelir ile gıda başta olmak üzere gündelik ihtiyaçlar karşılanırdı. Fatih Uslu, "Bozahmetli Yörük Aşireti'nde Sosyo-Kültürel Hayat", 2. *Ulusal Yörük Türkmen Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya 2017, s. 112-115.

⁴⁸ Seyirci, *a.g.e.*, s. 54-55, 62; Ak, *Antalya'da Yörükler*, s. 337; Ak, *a.g.e.*, s. 27, 39-40, 50, 72.

Hasankiyalı Yörükleri, Aşağı Işıklar, Hatıplar, Kemer ve Yukarı Işıklar'a; Hocalı Yörükleri, Cevizler, Hocalı ve Tepeköy'e; Akkoyunlular ve Sarıomarlı Yörükleri, Çolaklı'ya; Camızlı Yörükleri, Çolaklı ve Kemer'e; Çakallı Yörükleri, Boztepe, Değirmenli ve Karakaya'ya; Bekirli Yörükleri, Demirciler, Doğançam ve Karaöz'e; Hacıobası Yörükleri, Hacıobası'na; Senirli Yörükleri, Halitağalar'a; Horasan Yörükleri, Hocalı'ya; Kızılağaç Yörükleri, Hatıplar ve Kızılağaç'a; Fetahlı Yörükleri, Kalemler, Gündoğdu, Hocalar, Kısalar ve Çakış'a; Sınıklı Yörükleri, Karacalar ve Sülek'e; İdrisli Yörükleri, Oymapınar'a; Salur ve Göğü Yörükleri, Salur'a; Bozahmetli Yörüklerinin Curalar, Ebeli, Eskili ve Kötenli obaları Bucakşeyhler, Sevinç ve Yavrudoğan'a; Dağlı Yörükleri, Sırt'a; Sülekli Yörükleri, Sülek, Ulukapı ve Hacıalı'ye; Taşkesiği Yörükleri Taşkesik'e; Alibazlar, Keskinler ve Okumuşlar, Taşağıl'a; Solaklılar, Taşağıl ve Çardak'a; Avşar Yörükleri, Kızılot'a; Serdaroğulları, Beydiğin'e; İlarma ve Say Yörükleri, Denizyaka'ya; Hacıpınarı Yörükleri, Parakende'ye yerleşmişlerdir.⁴⁹ Bütün bunlar neticesinde Manavgat'ın yoğun bir Yörük yerleşimine sahne olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Manavgat'ın, coğrafi olarak batıda Köprüçayı ile doğuda Alara Çayı; güneyde Akdeniz ile kuzeyde Toros dağları etekleri arasında kalan ılıman iklim özelliğine sahip kuytu kesimleri, Yörüklerin kışladıkları ve asıl yurt olarak oturdukları yerlerdir. Kuzeyde Beyşehir, Seydişehir, Bozkır ve Taşkent ile çevrelenen yay içerisinde kalan Toros dağları üzerinde bulunan otlak ve sulak alanlar, yaz döneminde sahilin bunaltıcı sıcaklığı ve sineğin etkisinden hayvanların kurtarılıp barındırıldığı serin yaylalardır.

Kışlalar, hayvanların üreme alanı iken yaylalara yakın yerler yetiştirilen hayvanların kırkımı sonucunda elde edilen yün ve kıl ile kuzu, oğlak ve kelepik olarak adlandırılan koca keçi ve koca koyunlar yanında hayvanlardan elde edilen yağ, peynir, lor, tort, dolaz gibi ürünlerin pazarlandığı yerlerdir. Bu bağlamda Manavgat Yörükleri, yaylalarına yakın Akseki, Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Seydişehir, Şarkikaraağaç ve Taşkent pazarlarında aynı ve nakdi değişimi gerçekleştirip hem kendi ihtiyaçlarını temin etmişler hem de bu çevrenin ihtiyacını karşılayıp buldukları çevre ile bütünleşmişlerdir.

⁴⁹ Seyirci, a.g.e., s. 54-55, 62-63; Ak, *Antalya'da Yörükler*, s. 338.

Yörük nüfusu bakımından oldukça zengin olan Manavgat, perakende olarak ufalanmış çok sayıda obayı bünyesinde barındırmaktadır. Manavgat sahil kesiminin ılıman iklim özelliğine sahip geniş otlakları ile hafif engebeli arazisi üzerinde bulunan kuytu yerler, hayvanların sağlıklı bir şekilde kışı geçirmelerine elverişli olup bir bakıma Yörükleri cezbederken Yörük nüfusunun yoğunluğunda etkilidir. Yine Manavgat Yöresi'nde çok fazla oymak ve obanın varlığı farklılıktan ziyade büyük oymaklarda yaşanan kopmalar yanında Yörük nüfusunun fazlalığından dolayı otlak ihtiyacını karşılamak amacıyla yayla ve kışla alanlarında yaşanan bölünmeler ile de açıklanabilir. Özellikle belirli bir birim alanda beslenen hayvan sayısı arttıkça otlak ve sulak alana duyulan ihtiyaç da artmakta; bu da daha geniş bir alana yayılmayı ve kopmayı beraberinde getirmektedir.

Manavgat, yoğun Yörük yerleşimi neticesinde Türk kültürünün birçok unsurunu merkez ve çevre boyutu ile bünyesinde barındıran bir yerleşim alanı olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Ak, Mehmet, "Antalya'da Yörükler ve Yörük Kültürü", *Dünden Bugüne Antalya*, C. 2, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s. 332-347.
- Ak, Mehmet, "19. Yüzyıl Nüfus Sayımlarına Göre Alaiye Sancağı", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 32, (Ağustos 2014), s. 67-96.
- Ak, Mehmet, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- Aksoy, Erdal, "Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramsal Çerçevesi ve Sosyal Yapıları", *Son Konar-Göçerlerin (Sarıkçılı Yörüklerinin) Sosyo-Kültürel Yapısı*, (Ed. M. Cihat Özönder, Erdal Aksoy, Gökhan V. Köktürk), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2005, s. 7-22.
- Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (Haz. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Antalya 1932*, (Haz. Muhammet Güçlü), Er Yayıncılık, İzmir 2018.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003.
- Atabeyli, Naci Kum, "Teke (Antalya) Yörükleri Hakkında Notlar", *Türk Tarih-Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Sayı: IV, İstanbul 1940, s. 213-222.
- Demir, Alpaslan, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Bozdoğan Cemaatlerinin Demografik ve Ekonomik Durumu Üzerine Bir Araştırma (1722 Tarihli TK.KKA.TD 130'a Göre)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15, Ankara 2004, s. 89-137.
- Demir, Alpaslan, *XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu'da Bozdoğan Yörükleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- Demir, Alpaslan, "Aşiret Devlet İlişkileri ve Aşiretlerin Ekonomik Faaliyetleri", *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük), Palet Yayınları, Konya 2017, s. 65-80.
- Eröz, Mehmet, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- Gömeç, Saadettin, "Terhin Yazıtı'nın Tarihi Açından Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, Sayı: 28, (1995), s. 71-84.

- Gülten, Sadullah, “Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 39, (Bahar 2009), s. 1-10.
- Gülten, Sadullah, *Atayurttan Anayurda Yörükler*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2016.
- Gündüz, Tufan, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- Gündüz, Tufan, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, C. I-II-III-V, TTK Yayınları, Ankara 2009.
- İnalçık, Halil, “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *Oriental Carpet and Textile Studies II: Carpets of The Mediterranean Countries (1400-1600)*, (Ed. R. Pinner and W. B. Denny), London: Hali OCTS 1986, s. 39-65.
- Karaca, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2009.
- Karaca, Behset, “Dünden Bugüne Manavgat”, *Dünden Bugüne Antalya*, C. 1, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Antalya 2010, s. 425-446.
- Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Atsız), Tercüman Yayınları, İstanbul 1972.
- Saraçoğlu, Hüseyin, *Akdeniz Bölgesi*, C. III, 1. Kısım, MEB Yayınları, İstanbul 1968.
- Sarı, Arif, “Oğuz İli’nden Anadolu’ya Türkmenler”, *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük), Palet Yayınları, Konya 2017, s. 45-64.
- Seyirci, Musa, *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Sümer, Faruk, “Yörükler”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 85, (Ocak 1994), s. 7-14.
- Türkay, Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2005.
- Uslu, Fatih, *Bozahmetli Yörük Aşireti*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2015.
- Uslu, Fatih, “Toroslarda Yaylaktan Kışlağa Göç Bozahmetli Yörük Aşireti”, *Konya Araştırmaları Göç ve İskân*, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük), Palet Yayınları, Konya 2017, s. 293-299.

- Uslu, Fatih, “Bozahmetli Yörük Aşireti’nde Sosyo-Kültürel Hayat”, 2. *Ulusal Yörük Türkmen Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya 2017, s. 109-145.
- Uslu, Fatih, Fural, Şakir, “Küpe Yaylası (Seydişehir, Konya)”, *Turkish Studies-Social Science*, Volume: 15, Issue: 1, (Şubat 2020), s. 715-731.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.
- Yörük, Saim, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Manavgat Sancağı ve Sancakbeyleri”, *MJH/Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C. 9, Sayı: 2, (Aralık 2019), s. 589-603.
- Yörük, Saim, “Osmanlı İdari Teşkilatında Manavgat (XV-XVIII. Yüzyıllar)”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, (Temmuz 2019), s. 137-170.

EKLER

Tablo 1: 1830-1844 Yılları Arasında Manavgat Yörüklerinin Hane ve Nüfusu

Oymak ve Oba	Nüfus			
	1830-1831	1833-1834	1840-1844	
	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus
Kemer Karyesi Ferhadlı Aşireti	58	62	16	34
Yavş Karyesi Töngüşlü Cemaati	19	21	4	10
Çolaklı Cemaati			78	185
Fettahlı Cemaati			68	151
Abdülmümin Bey Cemaati			96	203
Halil Bey Cemaati			86	265
Perakende Cemaati			45	120
Çerkezli Cemaati		24	2	23
Töngüşlü Obası Cemaati	28	28		
Saçıkaralı Cemaati	260			
Yörükân-ı Eski Cemaati	347	378		
Karahacılı Cemaati	25			
Karaevli Yörükân Cemaati		41		
Antalya'dan Töngüşlü Cemaati		28		
Töngüşlü Cemaati yabancı	3			
Eskiyörük Cemaati yabancı	6			
Karahacılı Cemaati yabancı	3			
Hacıceliller Mahallesi			14	41
Köleoğlu namı diğer Hacımah-mudlu Mah.			11	42
Adıgüzel Mahallesi			9	40
Karaevli Mahallesi			21	64
Bekmezciler Mahallesi			18	48
Çölmeoğlu Mahallesi			3	9
Recebler Mahallesi			28	77
Çoşlu Mahallesi			12	32

Ötğünlü Mahallesi			19	59
Hacısalı Cemaati	654	470	102	308
Saraçlı Cemaati	134	157		
Saraçlı ve Topalmusal Obaları			57	192
Mısırlı, Zilli Ali ve Delibaş Obaları			32	104
Köleler Obası			9	25
Kademağalar ve Paşalar Obası			16	39
Namaras Obası			21	74
Hamidler, Hacıahmedler ve Arab- lar Obası			26	79
Kakaçlar maa Karaboynuz Obası			34	69
Okurcalar Obası			17	38
Alaybeyleri Obası			17	41
Kadılar Obası			11	29
Karakaya Obası			20	50
Odaönü'nde iskân eden Oba			9	21
Kadıağalar Obası			32	64
Halidağalar Obası			9	29
Rişvanağalar Obası			5	16
Sarıağalar Obası			11	24
Hacılar Obası			24	48
Bozahmedli Obası			15	54
Hocalı, Kurşunlu, Söylemezli ve Çakallı Obası			56	163
Hacısaoğlu Mehmed Ağa Obası			85	264
Hacıoğlu Ali Ağa Aşireti			14	44
İsaoğlu Ali Ağa Cemaati			1	5
Hacısaoğlu Kepez Ağa Cemaati			29	62
Sülekli Cemaati			75	214
Hacısaoğlu Hüseyin Ağa Obası			20	54
Çepel Cemaati yabancı	5			
Toplam	1.542	1.209	1.277	3.513
Kaynak: Ak, <i>Alaiye Sancağı</i> , s. 84-89.				

Tablo 2: 1932 Yılı Raporuna Göre Manavgat Yörükleri					
İsmi	Hane ve Çadır	Nüfusları ve Kazası	Kışlakları	Yazlıkları	Maişetleri
Basırlar ⁵⁰	50	Manavgat 377	Manavgat sahil taraflarında	Akseki'nin Merdiven Yaylası	Çobanlık
Bozahmetli	60	Manavgat 191	Manavgat sahil taraflarında	Seydişehir'in Gölene ⁵¹ Yaylası	Çobanlık, devecilik
Çolaklı	80	Manavgat 720	Manavgat sahil taraflarında	Şarkikaraağaç'ın Ketentlik Yaylası	Çiftçi, koyuncu
Fettahlı	70	Manavgat 484	Manavgat sahil taraflarında	Manavgat'ın Melek ⁵² Yaylası	Çiftçi, koyuncu
Hacısalı	100	Manavgat 735	Manavgat sahil taraflarında	Bozkır'ın Sülle ⁵³ Yaylası	Çobanlık
Hacıbası	25	Manavgat 238	Manavgat sahil taraflarında	Akseki'nin Bekice Pazar ⁵⁴ Yaylası	Çobanlık, çiftçilik

⁵⁰ Mısırlar veya Mısırlı Yörükleri.

⁵¹ Küpe Yaylası.

⁵² Melik Yaylası.

⁵³ Sülek Yaylası.

⁵⁴ Yenicepazar Yaylası.

Honamlı Adıgüzel	37	Serik 225	Serik ve Manavgat sahil taraflarında	Akşehir'in Ökez ⁵⁵ ve Beyşehir yaylalarında	Çobanlık
Honamlı Başlı ⁵⁶	6	Antalya	Manavgat sahil aksamında	Karaağaç, Anamas Yaylası	Çobanlık
Honamlı Hacıaliler ⁵⁷	61	Serik 517	Serik ve Manavgat sahillerinde	Akşehir'in Ketenlik Yaylası	Çobanlık, çiftçilik
Honamlı Karaevliler	25	Serik 156	Serik ve Manavgat sahillerinde	Beyşehir Kurucuaova ve Karaağaç yaylaları	Çobanlık
Honamlı Ötgünlü	94	Serik 666	Serik ve Manavgat sahillerinde	Beyşehir, Karaağaç, Akşehir yaylalarında	Çobanlık
Honamlı Telliler	79	Serik 339	Serik ve Manavgat sahillerinde	Adana ve Beyşehir yaylalarında	Çobanlık
Kızılağaç	30	Manavgat 155	Manavgat sahil	Akseki'nin Yarpuz Yaylası	Çobanlık, çiftçilik

⁵⁵ Öküz Yaylası.

⁵⁶ Çoşlu olup bkz. Ak, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁷ Hacıcelilli olup bkz. Ak, *a.g.e.*, s. 38.

			taraf- larında		
Kızılot	20	Manav- gat 198	Manav- gat sahil taraf- larında	Akseki'nin Bekice Pa- zar ⁵⁸ Yaylası	Çobanlık, çiftçilik
Saraçlı	100	Manav- gat 885	Manav- gat sahil taraf- larında	Akseki'nin Gömbe ⁵⁹ Yaylası	Çobanlık, çiftçilik
Sülek	75	Manav- gat 500	Manav- gat sahil taraf- larında	Bozkır'ın Sü- lek Yaylası	Çobanlık, çiftçilik
Kaynak: <i>Antalya 1932</i> , s. 70-71.					

---

⁵⁸ Yenicepazar Yaylası.

⁵⁹ Göktepe Yaylası.

Tablo 3: Atabeyli'ye Göre Manavgat Yörükleri		
Obaların Adları	Çadır Sayısı	Göç Mintıkları, Arazileri vs. Hakında İzahlar
Bozahmetli	60	Seydişehir'in Gülne Yaylası'nda. Kışın 40 çadırı Tilkiler, 20 çadırı Şişeler civarında. Koyuncu ve deveci. %20'sinin Hatıplar civarında arazisi var.
Çolaklı	80	Kısmen Akşehir'in Ketenlik, kışın Çolaklı mevkiinde, yarı göçebe. Çiftçi ve koyuncu.
Fettahlı	70	Yazın Manavgat'ın Melek ⁶⁰ Yaylası'nda. Kışın Fettahlı mevkiinde yarı göçebe, %60 Çolaklı civarında arazileri var.
Hacısalı	100	Bozkır'ın Sülle ⁶¹ Yaylası'na çıkarlar. Kışın Manavgat'ın Gebece, Hocalar, Hacıobası mevkilerine inerler. Arazileri yoktur.
Hacıobası	20	Akseki'nin Yenicepazar Yaylası'nda, kışın Kızılot mevkiinde. Çiftçi, koyuncu, %50'sinin arazisi var.
Honamlı Adıgüzelli	30	Serik nüfusunda kayıtlı, kışın Manavgat'ta, yazın Akşehir'in Öküz Yaylası'nda koyuncudurlar.
Honamlı Çavuşlu (Çoşlu)	6	Anamas Yaylası'na çıkar, Taşağıl'a inerler. Koyuncu, arazileri yok.
Honamlı Haciceilli	25	Manavgat nüfusunda, Akşehir'in Ketenlik Yaylası'nda, Kışın Taşağıl'ın Arabeli mevkiinde %65 arazi sahibi ve koyuncu.
Honamlı Karaveli	20	Yazın Beyşehir İlçesi'nin Kurucaova Köyü'nde, kışın Taşağıl civarında, çiftçi, koyuncu.

⁶⁰ Melik Yaylası.

⁶¹ Sülek Yaylası.

Honamlı Karaevli	24	Kışın Manavgat çevresinde kışlarlar, yazın Anamas yaylarına çıkarlar. Manavgat'ta arazileri vardır.
Honamlı Öt-günlü	15	Serik nüfusunda. Akşehir'in Engil ⁶² Yaylası'na çıkarlar, kışın Taşağıl, Kaymaz civarında. Koyuncu.
Kızılağaç	Ça. 30	Yazın Akseki'nin Yarpuz Yaylası'nda, kışın Manavgat'ın Hatıplar Köyü civarında. Çiftçi ve koyuncu. %30 arazi sahibidirler.
Kızılot	H. 20	Akseki'nin Yenicepazar Yaylası'nda, kışın Kızılot mevkiinde. Çiftçi, koyuncu, %50'sinin arazisi var.
Mısırlar	H. 50	Akseki'nin Merdiven Yaylası'nda. Kışın 20 çadır Çavuşköy, 30 çadır Kızılot civarında. Arazileri yok.
Saraçlı	H. 100	Yazın Akseki'nin Gömbe ⁶³ Yaylası'nda, kışın Kabaca ve Karaöz civarında. Çiftçi, koyuncu.
Sülekler	H. 75	Manavgat nüfusunda. Yazın Bozkır'ın Sülek Yaylası'na çıkarlar. Çiftçi ve koyuncu. %70'inin arazisi var.
Kaynak: Atabeyli, <i>a.g.m.</i> , s. 218-220.		

---

⁶² Engilli Yaylası.

⁶³ Göktepe Yaylası.

OSMANLI TARİH YAZIMINDA ŞAH İSMAIL ALGISI

Prof. Dr. Alaattin AKÖZ*

Ahmet Kerim DEMİREĞEN**

OSMANLI KRONİKLERİNDE DÜŞMAN ALGISI

Osmanlı tarih yazarları, Darü'l Harb olarak kabul ettikleri Hıristiyan âlemi ile yapılan savaşları ve mücadeleleri genel olarak birkaç çerçeve altında incelemişlerdir. Allah'ın dinini ve kelamını yüceltmek için Allah yolunda yapılan savaşları konu alan yazılar bunların başını çekmektedir. Anlatılan olayların büyük bir kısmı "*İ'lâ-yı Kelimetullah*" temel alınarak yazılmıştır¹. Osmanlı tarih yazarlarınınca, düşmanın İslam topraklarına saldırması durumu veya merkezi otorite için tehlike oluşturmaları hali, Müslüman olmayan bir ülkedeki Müslümanlara ve hatta yerli halka zulüm yapılması ve bunun Müslümanlarca Osmanlı Sultanına yapılan şikâyetler de kroniklerde yer alan bir diğer husustur. Birçok Osmanlı kroniğinde yapılacak seferlerin gerekçelerinde o bölge halkının şikâyetlerde buldukları görülür².

** Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, aakoz@selcuk.edu.tr

** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, szigetvaristx@gmail.com

¹ Selçuk Ilgaz, "Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Hristiyan Âlemi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S. 14, Mart 2019, s. 279.

² Alaattin Aköz-Ahmet Kerim Demireğen, "Osmanlı Tarih Yazımı Patronaj ve Hizip", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Konya 2019, s. 135.

Osmanlı kaynaklarının Hıristiyanlardan ve ülkelerinden bahsederken "*kâfir ve kâfir ülkesi*" demesi, buna karşılık Safevi İran'ına "*düşman ülkesi*" hitabında bulunması, darü'l-harp olarak görmemelerindedir. Osmanlı müverrihleri değişen siyasi dengelere bağlı olarak "öteki"ne karşı tavır ve üsluplarını zaman zaman şiddetli eleştiriler getirmiş zaman zaman da daha yumuşak şekilde ifade etmişlerdir. Sözelimi Osmanlı-Karaman mücadelesinin başlangıcı olan Frenkyazısı Savaşı birçok kaynakta zikredilirken, Aşıkpaşazade ve Oruç Beğ tarihlerinde hiç söz edilmez. Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı sarayında etkili olan Karaman menşeli idarecilerin etkisiyle her iki müverrih de bu yolu tercih etmiştir³.

ŞAH İSMAİL'İN HAYATI

İran'da Şiiliği resmî ideoloji haline getiren ve bölgenin tamamını şiileştirmeye yönelik bir siyaset izleyen Şah İsmail, Erdebil'de dünyaya geldi. Ebü'l-Muzaffer Bahadır el-Hüseyni unvanıyla anılan ve oldukça zor çocukluk günleri geçiren Şah İsmail henüz bir yaşındayken babası Şeyh Haydar Akkoyunlular tarafından öldürülünce kardeşi İbrahim ve annesiyle birlikte hapse atıldı. Dört yıllık hapis hayatı ardından ilerleyen dönemlerde Kadı Şemseddin'in yanında Farsça, Arapça, Kur'an, tefsir ve İsnâaşeriyye Şiasî usulünü, kızılbaş reislerden ise savaş tekniklerini öğrendi. Siyasi emeli, Anadolu'daki müridlerini yanına toplayarak Orta Anadolu'da büyük bir ihtilâl çıkartmayı ve bunun gerçekleşmesi için gerekli uğraşlardan kaçınmadı. Şiiliği resmi mezhep ilan ederek on iki imam adına hutbe okutup, para bastıran Şah İsmail'in, İran henüz bütünüyle Şii değilken ortaya çıkması, İran'ın çeşitli bölgelerinde desteklenmesinin önüne geçti. Şah İsmail bir yandan onları iktidarı altına alırken diğer yandan hızlı bir Şiileştirme politikasına girişti. Bununla birlikte Osmanlılar'ın, Anadolu'da bulunan Kızılbaş Türkmenler'in Şah İsmail'in hizmetine girmek için İran'a göç etmelerini engellemeye çalışması ve elebaşlarını yakalayarak cezalandırması Şah İsmail'i rahatsız etmekteydi. Bu nedenle Şah İsmail Osmanlı'ya gözdağı vermek için Şeybani Han'ın kesik kafasını II. Bayezid'e gönderdi. Bu olaylar sırasında II. Bayezid'in torunu ve Şehzade Ahmed'in oğlu Murad, Kızılbaş tacı giyerek Şah İsmail taraftarları arasında yer aldı. II. Bayezid'in yerine geçen oğlu Yavuz Sultan

³ Feridun Emecen, "Osmanlı Tarihinin İlk Büyük Savaş Anlatımı: Osmanlılarla Karamanlılar Arasındaki Frenkyazısı Muharebesi (1386/1387)", Osmanlı Araştırmaları, S. 49, İstanbul 2017, s. 63-64.

Selim, Safeviler'in Anadolu ile ilişkisini kesmek için savaşa girişti ve Çaldıran Savaşı'nda Safeviler ağır yenilgiye uğrattı. Savaştan çekilen ve Osmanlı ile iyi niyet teşebbüsleri reddedilen Şah İsmail, devlet işlerini emirlerine havale edip sakin bir hayat sürdü⁴.

OSMANLI TARİHLERİNE GÖRE ŞAH İSMAİL

Yukarıda da kısaca açıklandığı üzere Ehl-i beyt sevgisine dayanarak Şîî devletini kuran Şah İsmail, halifeler göndermek suretiyle Anadolu'nun Bâtınî halkı arasında propaganda faaliyetlerine girişmiş, on iki dilimli Kızıl-taç veya külâhın kabulünden beri Erdebil sûfilerine taraftar olan Anadolu Kızılbaşlar da Hâtâyî mahlası ile şiirler yazan Şah İsmail'i bir kurtarıcı ve mehdi⁵ olarak kabul etmiştir⁶. Şah İsmail'in Türkmen boyları arasında bu kadar sevilmesinin bir sebebi de timar ve mevki vaadinin⁷ yanında kendisinin Hz. Peygamber soyundan geldiğini iddia etmesi ile ilgilidir. Bu konu hakkında Kemalpaşazade İbn Kemal'in fetvalarında ise bunların sonradan uydurma metinler olduğu ve Şah İsmail'in zorla bu metinleri yazdırdığı anlatılır: "*Hâşâ ef'âl-i şenâsı, ol nesebi tahirden olmamağa*

⁴ Tufan Gündüz, "Şah İsmail", *DİA*, C. 38, s. 253-255.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul 1996, s. 208; Şii inancında Oniki İmam'dan sonuncusu Muhammed Mehdi ölmemiş gayb âlemine çekilip saklanmıştı. Bir gün yeryüzünde adaleti tesis etmek üzere Mehdi olarak dünyaya dönecektir. Şah İsmail bu dinî düşüncelyi biraz daha ileri götürerek kendi kişiliğinde Tanrı'nın cisimleştiği inancını kullanmıştır. Bu durum şiirlerinde de açıkça görünmektedir. Şah İsmail'in şiirleri ve aşağıda verdiğimiz dizeler için bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, Hatâyî Divanı, Şah İsmail Safevi, Edebi Hayatı ve Nefesleri, İstanbul 1956, s. 156-157. Yer yoğ iken gök yoğ iken ta ezelden var idim
Gevherin yekdanesinden ileru perkar idim
Gevheri ab eyledim tuttu cihani serbeser
İns u cinni arz u kursi yaradan Settâr idim
Girdim âdem donuna sırrımı kimse bilmedi
Men o Beytullah içinde ta ezelden var idim
On sekiz bin âlemi gezmiş idim Cercis ile
Derya altındaki sacı kızdıran envar idim
Cümle eşyada zuhur eden kelimamdır benim
Hil'at-i arz u sema sırr-ı kıyamımdır benim
Vakıf oldum çün zemin u asmanın sırrına
Cismimin sultanıyem âlem gulamımdır benim.

⁶ "Türkler terk idüb diyârlârın/Sattılar yok bahâya dârların", İbn Kemâl, Tevârîh-i Âli-i Osman, VIII. Defter. Haz: Ahmet Uğur, Ankara 1997, s. 233; Safevi Devletini oluşturan Türkmenler için bkz. Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1976.

⁷ "Onun yanına giden bey olurmuş", İbn Kemal, Tevârih-i Al-i Osman, IX. Defter, Neşr. Ahmet Uğur, Berlin 1985, s. 43-44.

şehadet ettiğinden gayrı, sîkattan menkûldür ki Şah İsmail'in babası ibtida-i hurûcunda İmam Ali b. Musa meşhedinde ve sâir emâkinde olan sadât-ı izâma kendünün nesebini Bahr-ı Ensâb'a zorla kaydettirmiştir. Bazı sadât kitâlden halâs için imtisali sûretin gösterip dediğini eylemişler. Ama bu miktar tedarik eylemişler ki bunun nesebi ulemâyı ensâb-ı şerîfe mabeynlerinde akîm olup asla nesli kalmamak ile ma'ruf bir seyyide müntehi kılmışlar ki nazar eden hakikat hâle vâkif ola. Faraza sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi bî-din olacak sair kefereden farkı olmaz. Âl-i Resûl, şeâiri şer'î beyyinesine riâyet, ahkâm-ı dîn-i mübîni himaye edenlerdir. Hz. Nuh'un Kenan'ı sulbî oğlu iken dini üzere olmadığı için "ehlîmendîr" diye necatını Rabb-i İzzet'e dua edicek, "o ehlinde değildir" diye buyurulup kefereden ta'zib ve iğrak buyurulmuştur. Eğer Enbiya-i i'zam aleyhimü's-salatü vesselam neslinden olmak dünyevî ve uhrevî azaptan necat sebebi olsaydı Hz. Adem'in neslinden olmakla hiçbir kâfir asla dünyada ve uhrâda muazzeb olmazdı"⁸

Şah İsmail kendi çevresinde kurtarıcı ve Mehdi olarak görünse de birçok Osmanlı müverrihince ağır biçimde eleştirilmiştir. Eleştiriler genellikle onun dini yönü ile alakalıdır. Şah İsmail için Osmanlı kroniklerinde; *lâin*⁹, *mülhid*¹⁰, *mülhid-i murdâr*¹¹, *kalleş*¹², *gümrah*¹³, *mülevves*¹⁴, *salis-i Nemrud*¹⁵, *namerd-i rezil*¹⁶,

⁸ Ahmet İnanır, İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 38.

⁹ "Şâh İsmâ'îl-i Sürhser-i La'în" Matrakçı Nasuh, Târîh-i Âl-i Osman, haz. Göker İnan, İstanbul 2019, s.310.

¹⁰ "Ser-i mülhidân-ı saâdet-hırâş tâyife kızılbaş reîs olan Şâh İsmâ'îl", Ali Kökoğlu, Kemal Paşa-Zâde'nin Selim-namesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994, s. 145.

¹¹ Hüseyin Oğuz, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 376 numarada kayıtlı Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (H. 616-929 / M. 1219-1519): İnceleme-metin, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 160.

¹² "Pes ol reis-i mürde-i evbaş ya'ni ismâ'îl-i bi-din-i kallâş", Şefâettin Severcan, Keşfi'nin Selim-Namesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988, s. 69; "Hususa kim Şah İsmail-i kallaş/Yanına cem' idüb bir niçe evbaş", Hatice Aynur, Mahremî ve Şeh-Nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 266.

¹³ "Zuhur-ı Şah İsmail-i gümrah", Hasine Biga, Tarih-i Nihadi (1b- 80a) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 37.

¹⁴ "Mezheb-i batıl ile murdar ve mülevves", Cizyedarzade Ahmed Bahaüddin, Tarih, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, Bel. Yz. B. 64, V. 215a.

¹⁵ Kökoğlu, s. 146.

¹⁶ "Şeyh Haydar Oğlu İsmâ'îl bir nâ-merd-i rezil iken adını Şâh kodı", Gelibolulu Mustafa Ali, Kühnü'l-Ahbar, C. I, II. Kısım, Yay. Ahmet Uğur vd, Kayseri 1997, s. 1073.

*mahzûl*¹⁷, *arsız*¹⁸ ve ölüsü için “*murdar*¹⁹” gibi küçültücü ve hakaretamiz ifadeler kullanılmıştır.

Osmanlı kronikleri Şah İsmail’in sadece dini yönüne değil siyasi meşruiyet noktasında da aşağılamalar getirir. Osmanlı tarihçileri, Osmanlı soyunu Oğuz Han'a bağlayarak ona bir meşruluk ve kutsiyet atfederken, buna karşılık Safevîlerin soy ve sopunun Türk ve İslam geleneğine göre, hükümdarlık meşruiyeti taşımadığını vurgular. Şah Hüdabende'nin şehzade Adil Giray'ı ailesinden biriyle evlendirmek istemesi, Şah'ın "*Cengiz Han soyundan*" birisini damat almak suretiyle, soy ve sopta kendisinden yüksek olan gerçek bir han ailesi ile akraba olmak istemesine bağlanır²⁰. Bazı Osmanlı kroniklerinde de Şah İsmail bir sultandan ziyade vali olarak anlatılır²¹.

Bütün bunlara ilaveten daha geç olarak nitelendirebileceğimiz bir dönemde eserini kaleme alan Solakzade ise Şah İsmail'i annesi üzerinden de aşağılar. Annesinin deli-divane bir kişi olduğundan bahseder: “...*Merhûm Ebûlfeth Sultân Muhammed Hanla mesâffiden Azerbaycân Pâdişâhı Uzun Hasan Bâymdrinin meger bir divâne kızı var idi. Mezbûr Uzun Hasan nezr itmiş idi ki duhterini saliha-yı vâcibü'l ihtirâm ve inkiyâ-yı lâzümü'l 'izâz vel ikrâmdan birine tezvîc idüb ve vüzerasma dâ'ima tenbih üzre idi ki elbette bana müstecâbü'd-da'va sülküinde bir makbûl-i hak ve merd-i zâhid-i mutlak bulmak gereksiz tâ ki duhter-i nâzeninimi emr-i şer-i ve sünnet ile ana akd û nikâh idem dir idi. Meger ol asırda Şeyh Safiyeddîn neslinden meşâyih-i 'izâmından Şeyh Haydâr Erdebili ki Erdebil şehrinde zâviye nişîn ve 'uzlet güzün idi. Vüzerâsı Uzun Hasan'm kızını ana münâsib ve lâyıkdır diyü 'arz itdiklerinde Uzun Hasan kabul idüb Şeyh*

¹⁷ Süleyman Lokmacı, Solak-Zâde tarihi'nin tahlili ve metin tenkidi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 20105, s. 521.

¹⁸ “Şâh İsmâ'îl-i bî-âr”, Matrakçı Nasuh, gös. yer.

¹⁹ “Çûn Şâh İsmâ'îl-i mâzî mürd oldı”, Bülent Özkuzugüdenli, Talikizade Mehmed Subhi Tebriziyeye, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 87.

²⁰ Ali Sinan Bilgili, “Osmanlı Tarih Yazarlarının Algısıyla Türkiye-İran İlişkilerinde Siyasi Karakterin Dinî Söylemi: "Kızılbaşlık", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, C. IX, S. 21, s. 32.

²¹ “Şah İsmail Vali-i Vilayet-i Acem”, Menakıb-ı Selatin-i Al-i Osman, Leipzig Kütüphanesi B. Or. 225, V. 60a, “Hezimet-i Vali-yi Vilayet-i Acem”, Uğur Gürsu, XVI. Yüzyıla Ait Anonim Osmanlı Tarihi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 134; Abdul Nasır Rahmani, Kadızade Kebir B. Uveys'in Farsça Gazavât-ı Sultan Selim adlı eserinin tahkik ve tercümesi, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 36, 137, 229, 250, 253.

*Haydâr Erdebiliye tezvîc iyledi ve ‘âlî günler ve ziyâfetlerden sonra duhter-i mezbûreyi şeyhe gönderdi. Şâh İsmâil ol divâne kızdân vücuda gelmişdir*²².” Benzer ifadeler Nihadî tarihinde de geçmektedir²³.

Bunlara ilaveten Şah İsmail, Osmanlı kaynaklarında zalim bir Şah olarak gösterilir. Müneccimbaşı’ndaki bir kayıta; Tebriz halkının Şah İsmail’in yüzüne bakmaya cesaret edemedikleri ve onu gördüklerinde hemen secde ettikleri yazar²⁴. Başka tarihçiler de onun zalim oluşuna vurgu yapmıştır. Lütfi Paşa: “...Di-yar-ı şarkda Şeyh Haydar oğlı Şah İsmail huruc idüib ve şark beglerine galebe idüib Rafaziler mezhebin ihtiyar itdi ve zümre-yi ehl-i sünnet ve cema'atı bir derecede zelil ve sergerdan eylemiş idi ki, kabil-i tabir değildir Sünni adına bulduğı kimesneleri malların ve menalların alub kendülerin öldürirdi. 'Irak-ı Arabda ve 'Irak-ı 'Acemde ve 'Azerbaycan'da ve Horasan'da ve Pars'da ve Kirman' da asla sünni adına kimesne bulunmazdı”²⁵ derken, Gelibolulu Mustafa Ali’de ise ifadeler çok daha ağırdır. “Dem olurdu ki, Şâh-ı nev-sipâh bir şahsa gazab eylerdi, karşusunda hâzır bulunan hazeleye "Yen buni" diyû söylerdi. Fîl-hâl ol behâyim sıfatlu etrâk ol derdmendin ağzını ve burnını koparub çak çak iderlerdi. Lisân ve beynini kelle-i kûsfend ve dili gibi tatlu tatlu hora geçürürlerdi. Ke-ennehû segân ve gurkân gibi merdum-hordeliği, hisâl-i hamîdeden bilürlerdi. Kendüsi dahi bu yüzden icrâ-yı ferrmâna mahzûz olurdu. Bu hâleti kuvvet-i kâhiresinden ‘add idüib tefâhur kı-lurdu”²⁶.

Osmanlı tarih literatüründe Yavuz Sultan Selim dönemini anlatan ve *Selim-nâme* adıyla bilinen eserlerin birçoğunda Şah İsmail hakkında oldukça ağır ithamlar yer alır. Mesela Şîrî’nin *Şâhânenâme*’sinde isminin geçtiği her yerde aşağıda verilen örneklere benzer şekilde hakaretle anılmıştır;

‘Acem’de var-ıdı ol demde bir şâh

Katı şüm-ıdı vü bed-baht u gümrâh

²² Solakzade, s. 409.

²³ Biga, s.37.

²⁴ “Tebriz halkı ol vakte gelince kemâl-i hayretinden nâşi anın yüzine bakamamışlar idi gördükleri gibi secde iderlerdi”, Müneccimbaşı, *Sahâif’ül-Ahbâr*, C. III, İstanbul 1285, s. 454.

²⁵ Kayhan Atik, Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, Ankara 2001, s. 148.

²⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, s. 1086,

Elinden ‘aciz idi milk-i Īrān
 Ki Īrān ilini itmişdi vīrān

Şeh İsmā’ildi halk içre añā nām
 Katı bed-hüy-ıdı bed- fi’l ü bed-kām

Urınmışdı başına tāk-ı şāhī
 Cihānda işi ‘işyān-ı İlāhī

Kılurdu dāyimā sebb-i şahābe
 Sığışmaz itdügi şirret hesāba²⁷

.....

Şeh İsmā’ıl elinden milk-i Īrān
 Ne resm-ile görüñ kim oldı vīrān

Kıluban şaydgāh ol kerkes-i şüm
 ‘İmāretgāhın itdi menzil-i büm

Kanı ol milkde olan efāıl
 Helāk itdi kamu ol merd-i cāhil

Kırup sādātı idüp sebb-i aşhāb
 Añā bir niçe mel’ün olmuş aħbāb²⁸

²⁷ Alaattin Aköz-Orhan Yavuz, Şîrî’nin Şâhânenâmesi, Konya 2019, s. 143-144.

²⁸ Aköz-Yavuz, s. 144.

Şükrî-i Bitlîsî'nin *Selim-nâmesinde* ise bu ifadeler adeta doruk noktaya ulaşır:

Kıssa el-hâsıl budur kim milk-i şark

Oldı bir bî-bâk elinden kana ğark

Erdebîl'in şehridin itdi hurûc

Çarh ona yâr oldı vu virdi 'urûc

Evliya nesli diyü her hâss u 'âm

Ona yüz dönderdi şark oldı râm

Başâ tâc aldı vu çıkdı ol ferîd (pelîd)

'Âlem ehlin ser-be-ser itdi mürîd

Şimdi Rûm içre müridi çokdurur

Ona meyl itmez vilâyet yokdurur

Şark anundur şimdi tâ ser-hadd-i Hind

Âciz olmuşdur elinden Hind u Sind

Şâh İsmâ'îl iderler nâm ana

Ta'n eyler lîk hâss u 'âm ana

Mustafâ şer'ine mâni'dir bugün

Kendü etvâriyle kâni'dir bugün

Dîn-i İslâm ile anun kîni var
Kendü zu'm-i fâsidince dîni var

Yok zamânında mesâcidden eser
Nî medâris var ne Kur'ân u vecer

Mü'minün katlin mübâh itmişdurur
Ol taraftan merhamet gitmişdurur

Küfre ol gâyetde virmişdir revâc
Kim 'alâkâtı itmiş başa tâc

.....

Leşkeri bî-had velî kâfir kamû
Kılucumdan gidiser âhir kamu

İşleri zulm ü siyâsetdir hemîn
Fitneden hâlî degüldür rûy-zemîn

Başlarında tâc vardır iâle-vâr
Yer yüzün tâciyle itsem lâle-zâr

Katline fetvâ viribdir ehl-i dîn
Ekser ehl-i dîne eyler kahr u kîn

Bir fesâd itmişdir ol müfsid ki dehr
Çekmemiş Nemrûd elinden böyle kahr

Ol diyârı yıkdı zulm ile hemân
Dîn 'adûsı oldur imdi ve's-selâm

Fitne-i Ye'cûc ile toldı zemîn
Lîk men İskender'em iy dûr-bîn²⁹.

Adâ'î-yi Şîrâzî ise *Selim-nâmesinde* Şah İsmail'in adını dahi anmaz ve isminin yazılması gereken yerlerde genellikle sadece Kızılbaş diyerek onu küçümser:

Genç o mektubu Kızılbaş'ın yanına götürünce,
Mektubun büyüklüğü onu yerinden kaldırdı.

Mektubu ağzını açıp içindekileri duyunca,
Sinirlenip öfkesinden dolayı kaşlarını çattı.

Elçinin suratına öyle bir (ifadeyle) baktı ki,
Korkusundan eli ayağı birbirine dolaştı.

---

²⁹ Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-Nâme*, Yay. Ahmet Uğur vd. İstanbul 1995, s. 127-129.

O hitabeti güçlü olan buyruğu işitince,

Gurur ve kendini beğenmişlikle cevap yazdı.³⁰

Şah İsmail'e yukarıda zikredilen kaynakların anlatımından farklı yaklaşan belki de tek Osmanlı kaynağı Muhyî'nin *Selim-nâmesidir*³¹. Müellifi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız ancak eserinin çoğu yerinde bugün elimizde bulunmayan Seyyid Ali-i İznikî'ye atıfta bulunan Muhyî, eserinde (131 yerde İsmâ'îl), (39 yerde Şeyh İsmâ'îl) ve (43 yerde Şâh İsmâ'îl) olarak andığı Şah İsmail'i diğerlerinden oldukça farklı bir biçimde anlatmaktadır. Onun anlatımına göre; kimi zaman mağlup ve savaş meydanından canını zor kurtaran yaralı bir sultan, kimi zaman ise cesur, yiğit, disiplinli bir komutan, kimi zaman düşmanı için gözyaşı dökken merhamet sahibi bir şah ve en önemlisi ulu düşman olarak tasvir edilmiş, olaylar zaman zaman Şah İsmail'in ağzından ve düşmanını (Osmanlı sultanı ve askerini) över özellikte anlatılmıştır:

“Kızılbaşuñ çerisin alak bulak eyleyüp üç yüz Kızılbaş depeledi İsmâ'îl ol hâli görüp cân başma sıçradı ol dem buyurdı...” (v. 24a),

“Selîm Şâh-ı cihân Kızılbaş şol mertebe kırgın eyledi kim Rüstem-i Zâl dâsitân Efrâsiyâba itdüği kırgımdan artuk kırgın eyledi hemân sürhiser İsmâ'îl leşkeri ile kuskuna kuvvet kamçıya bereket diyüp kandasın Tebrîz diyüp kaçdı...” (v. 31b),

“Şâh İsmâ'îl hüinkârm pençesinden kurtulup kaçça kaçça (v. 35a) Tebrîz'e varmışdı üç gün Tebrîz'de oturak oldı” (v. 35b),

“Selîm Şâh-ı cihân erlik ve pehlevânlık kuvvetile Şâh İsmâ'îl'e bir darb urup öyle yere çaldı kim Âdem-i Safî devrinden tâ Rûm pâdişâhı Sultân Selîm şâh-ı cihân devrine değin bir pâdişâh bir pâdişâha böyle itmemişdür...” (v. 46a),

“anlar dahı ölümün ihtiyâr idüp cânların ve başların Şâh İsmâ'îl yolma fidâ kılup 'âşikâne savaş kıldılar...” (v. 31a),

“Acem vilâyetünüñ ucunda kalup Şâh İsmâ'îl gibi ulı düşmânuñ...” (v. 74b),

³⁰ Adâ'î-yi Şîrâzî, *Selim-nâme*, Yay. Abdüsselam Bilgen, Ankara 2007, s. 71.

³¹ Tek nüshası Konya İzzettin Koyunoğlu Kütüphanesinin 13335 numarasında kayıtlı bulunan eser tarafımızca basım aşamasındadır.

“İsmâ‘îl eyitdi begler siz eyü dirsiz ben dahı bilürem kim Sinân Paşa Cihân pehlevân-ı ‘âlemdür benüm leşkerümde dahı bilürsüz kim Ustacaoğlu Mehemed kadar Cihân pehlevân-ı ‘âlem yokdur” (v. 11b),

“İsmâ‘îl’üñ cân başma sıçradı dönüp ardına bakdı gördi kim hünkâr dahı alaym bozmamış kendünüñ ardından iki yeñiçeri irişmiş çerisini alak bulak eylemiş yeñiçeriniñ savasına insâf idüp eyitdi yâ Erdebîl begleri benüm başum için insâf yeñiçerileriñ cihângirliğine kim diyâr-ı İstâmbul’dan tâ Çaldıran’a gelince piyâde gelüp dahı yorulmadım bu düzeye cenk idişlerine âferîn ve hem hünkârıñ âhenden yürek bağlayuben alâyım bozmayışma göre ki Selîm Şâh’uñ üzerinde turan büyük alâyı ve hem çeriniñ muhabbetine bizüm çeriden kaçanıñ ayruk ikisi bir yire gelmez” (v. 32a),

“Şeyh İsmâ‘îl eyitdi begler siz Selîm Şâh-ı cihândan korkmañ kim Selîm Şâh-ı cihân sehâ ma‘deni müriüvvet-kânî pehlevân u sâhib-kırân yiğitdür ve hem ‘âdil pâdişâhdur ‘ışk olsun anuñ keremine diyüp vâfir hünkârı öğdi” (v. 38a).

Müellife göre Şah İsmail’in yaptığı yanlışlıklar ise kendi hatasından ziyade Nur Ali’nin azdırıcı ve yoldan çıkartıcı teşvikleriyle olmuştur;

“Erdebil halîfeleriniñ ve halkmuñ nasihatcisi ve İsmâ‘îl’i iblis-i la‘în gibi azdurup yoldan çıkarıcı ve cânım başım İsmâ‘îl yolma fidâ kılıcı ve rufazileriñ başbuğu ve Kızılbaşuñ va‘az idicisi Nûr ‘Alî...” (v. 54b).

Sonuç olarak Osmanlı tarih yazıcılığında düşman algısı sadece Hristiyan dünya ile sınırlı olmamış aynı zamanda siyasi rakip olan Müslüman devletleri de kapsayacak şekilde “öteki”leştirilmiştir. Osmanlı Müverrihlerinin birçoğu, iki temel sebepten dolayı ötekiyle ilgili olarak menfi hatta hakarete varan cümleler içeren metinler inşa etmişlerdir. Bu sebeplerden ilki ve öncelikli olanı dinî veya mezhebi aidiyettir. İkincisi ise dönemin patronaj esaslı tarih yazım geleneğidir. Ancak Osmanlı müverrihlerinin tamamının bu şekilde yazdığını düşünmek de yanlıştır. Muhyi’nin Selim-nâmesi örneğinde olduğu gibi Şah İsmail her ne kadar bir düşman sultanı olsa da diğer Osmanlı müverrihlerinden ayrılarak farklı bir yol izlemiş ve eserinde onu yermek yerine meseleye farklı açıdan yaklaşarak onu mağlup bir sultan, düşmanı için gözyaşı dökken merhamet sahibi bir şah ve en önemlisi ulu düşman olarak tasvir tasvir edebilmiştir.

KAYNAKLAR

- Adâ'î-yi Şîrâzî, Selim-nâme, Yay. Abdüsselam Bilgen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- AKÖZ, Alaattin-Orhan Yavuz, Şîr'înin Şâhâne-Nâmesi Târih-i Feth-i Mısır, Palet Yayınları, Konya 2019.
- AKÖZ, Alaattin-Ahmet Kerim Demireğen, "Osmanlı Tarih Yazımı Patronaj ve Hizip", Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, S. 11, Konya 2019, s. 129-151.
- ATİK, Kayhan, Lütî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- AYNUR, Hatice, Mahremî ve Şeh-Nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993.
- BİGA, Hasine, Tarih-i Nihadi (1b - 80a) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, "Osmanlı Tarih Yazarlarının Algısıyla Türkiye-İran İlişkilerinde Siyasi Karakterin Dinî Söylemi: "Kızılbaşlık", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, C. IX, S. 21, s.21-41.
- Cizyedarzade Ahmed Bahaüddin, Tarih, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, Bel. Yz. B. 64.
- EMECEN, Feridun, "Osmanlı Tarihinin İlk Büyük Savaş Anlatımı: Osmanlılarla Karamanlılar Arasındaki Frenkyazısı Muharebesi (1386/1387)", Osmanlı Araştırmaları, S. 49, İstanbul 2017, s. 57-88.
- Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbar, C. I, II. Kısım, Yay. Ahmet Uğur vd, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Şah İsmail", DİA, C. 38, s. 253-255.
- GÜRSU, Uğur, XVI. Yüzyıla Ait Anonim Osmanlı Tarihi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

ILGAZ, Selçuk, “Osmanlı Devleti’nde Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Tarih Yazarlarının Gözüyle Hristiyan Âlemi”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, C. VI, S. 14, Mart 2019, s. 275-286.

İbn Kemal, Tevârih-i Al-i Osman, IX. Defter, Neşr. Ahmet Uğur, Berlin 1985.

İbn Kemâl, Tevârîh-i Âli-i Osman, VIII. Defter. Haz: Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

İNANIR, Ahmet, İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslam Hukuku, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

KÖKOĞLU, Ali, Kemal Paşa-Zâde’nin Selim-namesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994.

LOKMACI, Süleyman, Solak-Zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2015.

Matrakçı Nasuh, Târîh-i Âl-i Osman, haz. Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Menâkıb-ı Selâtîn-i Âl-i Osmân, Leipzig Kütüphanesi B. Or. 225.

Muhyî, Selim-nâme, Konya İzzettin Koyunoğlu Kütüphanesi Yazmalar No: 13335.

Müneccimbaşı, Sahâif’ül-Ahbâr, C. III, Matbaa-i Amire, İstanbul 1285.

OCAK, Ahmet Yaşar, Türkiye’de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

OĞUZ, Hüseyin, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 376 numarada kayıtlı Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân (H. 616-929 / M. 1219-1519): İnceleme-metin, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

ÖZKUZUGÜDENLİ, Bülent, Talikizade Mehmed Subhi Tebriziyye, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

RAHMANI, Abdul Nasır, Kadızade Kebir B. Uveys'in Farsça Gazavât-ı Sultan Selim adlı eserinin tahkik ve tercümesi, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

SEVERCAN, Şafâettin, Keşfi'nin Selim-Namesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988.

SÜMER, Faruk, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.

Şükrî-i Bitlîsî, Selim-Nâme, Yay. Ahmet Uğur vd. İsis Yayınları, İstanbul 1995.

YÜRÜMEKLE SEFERDE KALMAK, SOFRAYLA YÖRÜK OLMAK: TÜRKİSTAN HORASAN AZERBAYCAN ANADOLU VE BALKAN İRFANI VE YÖRÜKLER

Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN

ÖZET

Bu çalışma, Yörükler hakkında verilen bilgi ve yapılan çalışmalardan yola çıkarak Yörük kelimesinin anlamına yoğunlaştı. Kelime ve kavram olarak Yörük, ağırlıklı şekil ve etimolojik çalışmaların konusu yapıldı. Bu şekil ve etimolojik değerlendirmeden de yola çıkarak tarih, sosyoloji, antropoloji, etnoloji ve iktisat ağırlıklı sosyal bilimlerin araştırma alanında yer aldı. Birbirini tekrar edip kaynak gösteren birçok çalışma, bu bilim alanlarından geldi ve giderek sayısı takip edilemeyecek kadar arttı. Bundan dolayı da Yörükler hakkında yapılan tespit ve değerlendirmeler sosyal, iktisadi, kültürel ve dini bir değişim ve dönüşüme iliştilerilerek aktarımı yeğlendi.

Yörükler, büyük Türkmen organizasyonu ve bu organizasyondan kopan veya ayrışan, coğrafik tanımlarla siyasi, idari, iktisadi ve sosyal yapılarıyla sınırlandırıldı. Bu yapının süreç içerisinde kazandığı uygulamalarla aldığı yeni biçimi etrafında tanımlandı ve eldeki veriler de buradan temin edildi. Bu tespitler kendisinden sonraki çalışmaların çerçevesini de belirlerken yöntem ve yaklaşım olarak yine bilim çevrelerine havale edildi. Buna göre kültürel ve gelenekle ilgili ve ilişkili başlıklar etrafında halk inançları, kılık kıyafet, mekân, yemek, türbe ve ziyaret yerleri, önemli gün ve geceler, evlilik, düğün ölüm, doğum gibi hususlarla antropoloji, etnoloji, halk bilim ve kısmen de ilahiyat ile bu tespitlerin üzerine renk ve cila çekildi.

Bu çalışmanın sorusu veya sorun olarak gördüğü kısma gelince Yörük kelime ve kavram alanının sadece şekil ve etimolojinin konusu yapılmasıdır. Bu çalışma, “anlambilim-semantik” kısmının araştırma konusu yapılmamasına işaret etti. Beraberinde Yörüklerin anlam dünyaları, yürümek ve hareket halinde olmak, bir yerde kalmamak üzerine kurulmuş ve gündelik hayatları da buna göre şekillenmiştir. Makale, Yörüklerin yılın tamamında gezip dolaşırken hep belirli ve bilinen yolu takip etmeleri merkezinde Yörük’ün anlamı üzerinde durulması gerekliliğini teklif etti. Yörük kelime ve kavramının anlamı yürümekle izah edilirken mekân ve zamanın tamamını yürümek merkezinde şekillendiren ve sürekli hareket eden topluluklar için kullanıldığına da dikkat edilmelidir. Daha da ötesi hem içeriden hem de dışarıdan aldıkları veya kendilerine verilen isim ve sosyal hayatlarına uygun tanımlanmaları da yürümek ve yürümenin kazanımlarıyla ilgili ve ilişkilidir.

Yerleşik hayata zorlanmayla birlikte bu tanım, göçerlerden alınan vergilerin düşük olması nedeniyle hazineye yeni gelir elde edilmesiyle aktarılmasıdır. Yine benzeri bir nedenle daha yakın bir zamanda modern dönemin baskısıyla daha fazla ön plana çıkarılmakta ve hatta önemli kılınmaktadır. Osmanlı dönemi yerleşik hayata zorlanmaları bir yana köy-şehir; kırsal-kent; cemaat-cemiyet; sanayi öncesi-sanayi toplumu gibi kategorilerin parçası kılınmışlardır. Her nedense modernler, kentte modernizimin savunucusu olurken kırsala dönünce gelenek seviciliğine başlamakta ve sıra özlemi hastalığına yakalanmaktadır. Böylece gelenek ve modern çekişmesi, kimlik inşa ve çatışması yaşanan akademik çevrelerin kendilerini sağalttıkları bir konu olarak Yörükler işlev görmektedir. Böylece Yörükler, kentlilerin “oturlukları” için de bir işarete ve nasihate dönüşmektedir. Kavram ve tanımların kuşatıp belirlediği epistemik alandan varlık alanına, yaratılışa, insan ve evren arasındaki daha derin bir alana tezekküre ve işaretlere dönüşmektedir.

Sonuçta Yörükler, mana olarak Türkistan, Horasan, Azerbaycan, Rum ve Balkanlara uzanın büyük ve geniş bir alanda hareket eden toplulukların adı ve aynı zamanda bu geniş coğrafyanın temsil ettiği ve asla terk etmediği marifetin de temsilcileridir. Yörük, yürüyerek sefer halinde kalmaya, durup da miskin olmamaya ısrar eden yani sürekli Türkistan- Horasan- Azerbaycan marifet sofrasını açık tutan topluluklardır. Sofra, sefer kelimesiyle aynı kökten gelir ve yürümek, durmamak, yolda olmak, yolda kalmak, işleri hali yoluna koymak

anlamına gelmektedir. Bunu sağlayan sofraya açma eylemidir yani miskin, yetim ve esir için yol ve yolculuğa davet etmektedir. Bunun için Yörük, sofraya sahibi ve sofrası daim açık olana denmekte ve yeter ki yolda ve yoldan geride hiçbir Allah kulu kalmasın çabasında olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yürümek, Sefer, Sofra, Miskin, Horasan, Marifet

GİRİŞ

Bu çalışma, Yörük adlandırması ve bu adlandırmanın içerdiği anlamı ele aldı. Yörük, kelime ve kavramsal iştikakı etrafında ileri sürülen görüş ve izahlardan yararlanarak konuyu Yörüklerin temsil ettikleri anlam dünyasıyla izah etmeye çalıştı. Buna göre Yörük kelime ve kavramı üzerinden içerdiği fakat değerlendirmeye tabi tutulmayan Yörüklerin irfanı konusunu tartıştı ve değerlendirdi. Yörükler; siyasi, idari, iktisadi ve kültürel açıdan sosyal bilimlerin birçok alanında incelendi ve incelenmeye de devam etmektedir. Bugüne değin yapılan ve yürütülen araştırma, inceleme ve derleme düzeyindeki bu incelemelerden oluşan geniş ve kapsamlı bir literatür de oluştu (Eröz, 1991).

Hem çalışmalar hem biriken literatürün küllisi dikkate alındığında her nasılsa Yörük kavramsallaştırmasının anlam yükü, eski-yeni; geçmiş-bugün; Osmanlı-Cumhuriyet ve gelenek-modern etrafında iki alanın parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerin neticesinde giderek sayısal olarak artan araştırma, inceleme ve derleme yapılırken Yörüklere yönelik elde edilen veriler ve yapılan tespitlerin ne işe yaradığı konusu halen belirsizliğini korumaktadır. Yani sosyal bilim alanlarında yapılan araştırmalar, bir önceki kuramın tartışmaya açılması veya yeni bir kuramın oluşturulması için mi çalışılmaktadır? Veya Yörükler, modernliğin içerisinde geleneği sürdürmeye ve geç şehirleşmeye başladığı için bir önceki davranış biçimi ve kültürel formu koruduğu etrafında yeni davranış biçimi ve kültürel formun kurgusunun benzerlikleri üzerinden veya tespit edilip yeni model oluşturmada araçsallaştırılmaya mı katkı sundu? Bu soruları artırmak mümkün fakat konunun anlaşılmasına yeterli düzeyde katkı sunduğu kanaatiyle bu kadarıyla iktifa edilip bırakıldı.

Yörükler, önce Türkistan-Horasan göçerleri olarak aktarıldı. Ardından Rum diyarının iskânında büyük rol oynadılar ve yerleşim ardından da Türkmen ve Yörük ayrımıyla yeni iki isim altında toplandılar. Aralarındaki farklılığı da aktaran bu iki isim, yeni veya farklılaşan sosyal yapının idari ve hukuki

durumunu da içeren bir tanıma sahip oldu. Türkmenler, daha uzun ve geniş bir alanda daha büyük sayıda oba, oymak veya kalabalıklar halinde hareket ettikleri şeklinde sınırlandırıldı. Türkmenlerden farklılaşarak daha dar alan ve kısa mesafede hareket ettikleri tanımıyla Türkmenlerden farklılaştırıldı. Yörük adının kapsadığı yerden kazandırılan ve sınırlandırılan idari ve hukuki tanım, Yörük isimlendirmesiyle izah edilmeye çalışıldı. Türkmen ve Yörük ayırımına, Kızılırmak nehrinin iki yakasına ana hatları belirlenen doğal bir sınır olarak çerçeve kazandırılmasına katkı sundu (Sümer, 2013: 570-573).

Sonuç olarak Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçişin ve yeni yerleşimin sosyal malzemesi olarak Yörükler, yeni idari ve hukuki düzenlemeyle kayıt altına alındı. Böylece Yörükler, Osmanlı döneminde yönetimi ve kurallara uyumu etrafında Osmanlı Devlet ricalince de Türkmenlere nazaran daha makbul görüldü. Yörükler, Osmanlı Devleti'nin yeni yapılanmasının sosyal dokusunu da buna uygun hale getirdiği zemin olarak da değerlendirilebilir. Yani Osmanlı Devleti yeni bir yapılanmaya gitti ve öteden beri varlığını borçlu olduğu sosyal çevresini de dönüştürdü.

Meydana gelen değişim, kültürel yapılarındaki değişim ve farklılaşmayı da ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin kıyı şeridi, Trakya ve Balkanlar, Anadolu içlerindeki Türkmenlerin iskânından oluştu ve bu yeni yerleşimcilerin adı Yörük oldu. Hâlbuki Selçuklu döneminde Akdeniz, Karadeniz, Trakya ve Balkanlara giden konar-göçerler Türkmenlerdi. Osmanlı döneminde Türkmenlerin Yörük adıyla yerleştirilmesi, bu toplulukların bağlı buldukları kanunlarla da belirlenmişti. Böylece yeniden kayıt altına almak veya kayıt altında tutmak, Türkmenlerden ve Yörüklere hukuki ve idari yapıdaki değişimi de izah ederken aynı topluluğun sosyal yapılarında meydana gelen değişim ve farklılaşmayı da işaret etmektedir. Doğal olarak bu işaret ve aktarımlardan Yörükler, Türkmenlere göre daha fazla kuşatılmış ve sosyal hayatlarına da daha fazla müdahale edilmiş topluluklardır.

Selçuklu siyasi sınırları içerisinde ortaya çıkan beylikler arasında Osmanlı sahasında meydana gelen değişim Türkmenlerin Yörük olarak adlanıp öteden beri yerleşik oldukları yerlerden ya başka bir yere yerleştirilmeleriyle gerçekleşmektedir. Ardından buldukları bölge ve yeni kanunlara uygun hale getirilmektedirler. Selçuklu siyasi sınırları büyük bir bölümü, Osmanlı beyliğinin

siyasi sınırları dışında da bulunmaktadır. Doğal olarak geride kalan bu sınırlarda Osmanlı gibi ortaya çıkan beyliklerde de yeni yapılanmalar ortaya çıktı. Bunlar içinde en belirleyici olanı Safeviler oldu. Safevi Kızılbaş Devleti de Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu Türkmenlerin de Safevi Devleti'nin yeni yapılanması ve varlığını borçlu olduğu bu topluluklara yönelik idari ve hukuki tanımıyla yeni bir adla anılmasını sağladı. Bu durum Türkmen ve Yörük olarak isimlendirilen topluluklar, Safevi Devleti'nin kuruluşuna ve hatta kuruluşunun ardından da verdikleri destekle anlaşılabilir.

Selçuklu siyasi ve kültürel sınırları içerisinde yaşayan Türkmen topluluklarının temsil ettiği siyasi, kültürel, sosyal, dini ve iktisadi yapıları, Selçuklu sonrasında farklı tanım ve yeni yapılanmanın parçasına dönüşmeleriyle sonuçlandı. Türkmenlerin yeni ismi Osmanlı sahasında Yörük, Safevi sahasında ise “Kızılbaş” oldu. Bu iki adlandırmaya Osmanlı sahasında da rastlamak mümkün oldu ve hatta bu iki adlandırmayı Osmanlı iktidarı yaygın hale getirdi. Böylece Yörükler, Türkmenlerin sahip olduğu irfan anlayışını resmi ve kurum olarak temsil etmemekte ve Kızılbaş olanlar da yasak görülmemektedir. Kullandıkları malzeme ve durumu izahta başvurdukları kaynakları bir yana her iki yakada da Türkmenler, yeni bir isim, idari düzenleme ve yeni kanunun parçası kıldılar.

Sonuç olarak Yörük, Türkmenlerle olan farklılaşmayı anlamada kolaylık sağlayan bir araca dönüşürken anlam dünyaları ve irfan gelenekleri hakkında hemen hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Türkistan-Horasan göçerlerinin bağlı bulunduğu sosyal yapıları aynı zamanda sürdürdükleri irfanı da içermekte ve onlarda içkin olarak taşımaktadır. Acaba Türkmen ve Yörük farklılaşması, Türkistan – Horasan irfanının görülmesini ve örtülmesini sağlarken konar-göçer toplulukların irfan dünyalarının da kapanmasına hizmet etmekte midir? Çünkü konar-göçer toplulukları arasında coğrafyayla sınırlı bir değişim aynı zamanda farklılaştırılan isimlendirme ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir. En azından kıyılar, Trakya ve Balkanlara iskân edilen topluluklar, Yörükler olurken bir süre sonra neredeyse Türkmenlerden hiç söz edilmemektedir (Sümer, 2012: 607-611).

Daha geniş anlamda Selçuklu dönemi göçerleri Türkmen, Osmanlı dönemi göçerleri ise Yörükler olarak isimlendirilebilir. Bu iki isimlendirme acaba her iki topluluğun irfanındaki farklılaşmayı da ifade etmekte midir veya

irfanlarında da bir değişim meydana geldiğini de ele verir mi? En azından Selçuklu Türkmenleri, beylikler döneminde yeni bir adlandırmayla birçok tanımın sürdürülmesini iki parçaya bölmüş oldu. Her ne kadar pratik olarak sosyal hayatta ilgili topluluklar tarafından parçalı veya adı konulmadan devam ettirilmesine karşın sürekliliğin kırılmasına neden olmak yeni ve kendi içerisinde çatışan yeni bir yapı oluşturmaya katkı sundu. Her iki yakada kendi içerisinde çatışan iki topluluk ve Selçuklu sahasında da çatışan iki farklı tanım ve dil üretildi.

Buradan hareketle konunun kelime ve kavramsal tanımının sözlük ve etimolojik tanımının Osmanlı döneminin ikinci yarısıyla tanımlanmaya çalışılması yani Türkmenlerin Kızılırmak ötesinde kalanlar ve bu yakasında kalanların da Yörük olması hususu, Osmanlı sahasındaki farklı iki tanım ve kendi içerisinde farklılaşan çevreleri aktarmada büyük bir ipucu sunmaktadır. Hâl-buki Koyun Baba ve Piri Baba Menakıbında bu hususta izah bulunmaktadır (Taşğın, 2017). Fakat bu ayırım her nedense, Kızılırmak'ın diğer yakasında kalan topluluklar olarak Türkmenlerin ne oldukları ve neyi temsil ettikleri ya da temsil etmedikleri hakkında ipucu vermemektedir. Bu ayırımın kolayca anlaşılması ve bu yakadaki toplulukların birikimlerinin aktarımı daha geç vakitte anlaşıldı. Bir süre sonra bu toplulukların yaşadığı belirsizliği üzerlerinden atmaları için ayaklarına gelen Şeyh Cüneyt ile başlayan yeni sürecin parçasına dönüştüler. Böylece neden Kızılırmak ile anıldıkları Safevi Devleti'nin kuruluşuna hizmet etmeleriyle kısmen anlaşılabilir oldu. Bu demek ki Türkmen, farklı iki siyasi coğrafyada yeni yapılanmanın kaynağı havza olmakla beraber aynı zamanda farklılaştığı ve ayrışıp çatıştığı yeri de haber etmektedir. Türkmen, Osmanlı ve Safevi sahasında her iki iktidarında hem kurtulmak için elinde tuttuğu faydalı bir araç hem de sürekli kılınan olumsuz anlamı temsil etmektedir. Beraberinde muhalefetin diri tutulmasıyla Yörük, bunlara ek olarak Kızılbaş şeklinde yeniden diri tutulup yaşatılmaktadır.

Türkistan, Horasan, Azerbaycan, Rum ve Balkan havzasında hareket eden Türkmenler, aldıkları bu ismin için Fütüvvet ile şekillenen marifetle dolduran ve buna tabi olan topluluklardır. Önce Osmanlı sahasında Türkmen ve Yörük sonra Safevi sahasında da Türkmen ve Kızılbaş şeklinde parçalanmaları, Fütüvvet esasına göre isim almaları ve yapılanmalarının da yarılmaları anlamına gelmektedir. Her iki coğrafyanın yeni adı buradan sonra Şii ve Sünni veya daha

karmaşık olarak Alevi ve Sünni şeklinde giderek daralan ve ebter bir tanıma dönüşmesiyle Türkmenler ve temsil ettikleri dünyaları üzerine değerlendirme, tespit ve konuşma mümkün olmaktan çıkmıştır. Bu belirsizlik ve karışıklık devam ettirilerek geride hiçbir iz bırakılmayacak şekilde tanımlanan toplulukların son serisi olan Yörükler, önce Yörük adının içinin boşaltılması veya ortadan kaldırılması için modern veya kentlilik üzerinden hamle yapılarak aşamasıyla karşı karşıya kaldılar.

Yürümek ve Sefer İlişkisi: Yörük'ün Sofrasında Misafir Eksik Olmaz

Yörük ve yürümek arasında bağlantı ve ilişki olduğu kelimenin iştikaklarında yer almaktadır. Kelimenin kökü ve kökten üretilen diğer kelimeler, bu kelime kadrosu arasındaki bağlantı, etimolojik bir değerlendirmeye de götürmektedir. Kelimenin zaman içerisinde kazandığı anlam daralma ve gelişmesi de dikkate alınacak olursa daha geniş bir alanı etkilediği ve etkilendiği söylenebilir (Yiğit, 2019: 15-23).

Kelimenin kazandığı anlam ve bu anlam etrafında tanımladığı eylem ve isim kadrosu, kullanıma girdikten sonra zihin ve anlam dünyasını inşa ederken sosyo-kültürel hayatı da belirlemektedir. Kelimenin kazandırdığı hareket kabiliyeti, kimliğin inşasını da temin etmekte ve belirleyici olmaktadır. Doğal olarak sosyal hayatın canlı olmasıyla kelime ve kavramların canlı oluşu arasında bağlantı ve geçişlik bulunmaktadır. Kimi zaman kelime-kavram belirleyici olmakta kimi zaman da bu anlamın daralma ve genişlemesi veya kullanımdan kalkmasını sağlayan parçaları, sosyal hayattan düşmesiyle gerçekleşmektedir.

Yörük üzerine yapılan değerlendirme ve çalışmalardan verilecek örneklerle kelimenin seyri aktarılmış olacaktır. Yörük ile yürümek arasında kurulan bağlantı ve ilişkiden yola çıkarak yürümek eylemini gerçekleştiren Yörük, yürümek fiilinin içerdiği hangi veya kaç anlamı gerçekleştiren fail veya öznedir. İlk derlemelerden birikene bakmakta fayda vardır: “yürümek 1. Gezmek, dolaşmak. 2. Hareket etmek, iş yapmak. 3. Tedavül etmek, geçer olmak. 4. Hareket etmek, dönmek. 5. Hücum etmek, saldırmak. 6. Ayrılmak, uzaklaşmak. 7. Sözü geçmek.” (İlçin, 2013: 267) şeklinde derlenmiştir. İkinci olarak 17. Yüzyıl söz varlığı örneğiyle kelimenin bir sonraki dönemde daralan anlamını görmeye kolaylık sağlayacaktır. “yürimek, yürüemek: f. Gİtmek, gezmek,

seyr etmek, sülük etmek, sâlik olmak. Sürmek, varmak, dürişmek, ilerü gitmek, oğramak, ağmak, istimrar etmek. Gezmek, gezinmek, seyr etmek, sülük etmek, sâlik olmak. Gitmek varmak, revân olmak, revâne olmak, sâlik olmak, zâhib olmak. Geçmek, cari olmak, revan olmak, revâc bulmak.” (Tulum, 2011: 1913-1914).

Bunlara ek olarak “‘icra etmek, olgunlaştırmak; geçer olmak; hücum etmek; ayrılmak; sözü geçmek’ gibi pek çok yan anlamı Eski Anadolu Türkçesi sonuna kadar kazanmıştır (Erol, 2014: 631). Yori kelimesinin kökenin yol olduğunu, “y” harfinin sonradan eklendiği, or kökünden türediği de tespit edilmiştir (Hacıeminoğlu, 1994:73).

Ayrıca Türk kültüründe “Yol”un kullanımını da vermek uygun düşmektedir. Yol, devletlerin gücünü gösteren en büyük göstergelerdendir. Yol kurabilen ve geliştiren devletler her türlü ulaşımı sağlayabilirdi. İkinci olarak örf, töre ve kanun anlamına gelmekte ve bu manada da kullanılmaktadır. Yol ve yerine getirilmesi gereken kurallara bağlı olarak yolun işlevi etrafında aldığı isimlerle birlikte yolda hareket halinde olan araçlarla da aktarılmaktadır. (Ögel, 1978/I: 317-338).

Türk kültürü sosyal ve dini tarihine ilişkin yapılan çalışmaların başlangıç ve ilerleyip meşruiyet kazanan kısmı, Şarkiyat ile gerçekleştirilmiştir. Genel anlamıyla akademik çevrelerde Doğulu bilim adamları, Şarkiyat yardımıyla kendi tarih, kültür, sosyal ve dini tarihlerine Batılı gibi baktı, değerlendirdi ve eserler ortaya koydu. Bu husus makalenin baş tarafında ana hatlarıyla ele alındı fakat aşağıda verilecek bilgiler, yeni bir başlangıç ile sürdürüleceği için bir cümleyle bu hususun hatırlatılması faydalı olacaktır.

Türk kültür, sosyal ve dini tarihinin kadim bir irfan geleneğinin parçası olduğu ve bu geleneğin de ilk insan Hazreti Âdem ile başlatılmaktadır. Âdem ve Havva’nın yeryüzüne indirildikten sonra buradaki hayatı sürdüren varlık ve bu varlığın melek ile yüce yaratıcı tarafından seçilip takviye edilip sürekli desteklendiğine dair kadim bilginin göz ardı edilmesinin doğurduğu sonuç veya sonuçların faturası ağır olmuştur. Bu çerçevede Batılı bilim insanının yaşadığı kriz ve bunalım, küresel hale gelmiş ve dünyanın farklı topraklarında çıkış arayan gönüllü arayışlar olmuştur. Öyleyse başlangıcı itibariyle ilkellikten gelen, giderek gelişen ilerleyen mükemmelliğe ulaşan insan ve eliyle ürettiklerinin

de bir sıra ve dizgisi bulunmaktaydı. Böyle olunca da Türklerin önceki dini, önce Şamanlıktı ve sonradan Müslüman oldular. Bu önemli ve büyük tespit yapıлып geçmiş yeniden inşa edilerek bugün ve gelecek inşa edilirken böylece onların kültür tarihleri de “İslam öncesi” şeklinde tanımlandı.

Bu iddiaya göre Hazreti Muhammet geldi ve İslam’ı getirdi. İslam yayıldı, Türkler de Hazreti Muhammet ve onun getirdiği din olan İslam’ı kabul etti. Böylece Hazreti Muhammet ve getirdiği İslam dini, Türk din, kültür, sosyal ve iktisadi tarihi için yeni bir başlangıç oldu. Oysa Hazreti Muhammet’in kendisi ve getirdiği İslam’ın temel çıkış noktası, Hazreti Muhammet kendisinden önce kendisi gibi gelen peygamberler halkasının parçası ve getirdiği kitap Kuran da diğer kitapların devamıydı. Bütün peygamberler Allah’tan aldıklarını veya Allah katından Cebrail ile gelen bilgiyi ve kendilerine verilen görevi yerine getirmekteydiler ki bundan dolayı bütün peygamber Allah katında tek din olan İslam’ı anlattılar ve bu dine davet ettiler. Öyleyse “İslam öncesi” neresidir ve bu alanı kim nasıl, ne zaman ve nerede belirledi veya belirleyebilir?

Buradan hareketle yukarıdaki açıklamalara gerekçe olan paragrafa geri dönecek olursa Türkler, kadim irfanın parçasıydı ve bu irfana göre de yapılmışlardı. Son Peygamber Hazreti Muhammet gelince, zamanla eklenen ve yanlış anlaşılan veya yerine getirilen hususlar gündeme gelip ayıklanırken esas hususlar yeniden güçlendirilmiş oldu. Bundan dolayı da Türk yol ve töresinin geri planı ve bu konuda yapılan değerlendirme ve çalışmalardan elde edilen veriler, son peygamberin getirdiği, anlattığı ve uyguladığı esasların yazılı olduğu kitaba bağlı olarak aktarılacaktır. Buradan da görülüp anlaşılacak ki Türkmen ve Yörük adlandırmaları, bu adlandırmaların içeriklerinin kadim irfanın parçası olduğu ve oradan buradan devşirme veya kaynağı belli olmayan belirsiz bir yerden gelmediğinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yörük yürümek ve yol ile tanımlandığına göre yürümek, hareket etmek, durmamak, sefer halinde olmak vb. anlamından türediği ve bu anlamları da içerdiği yukarıda verilmişti. Yörük, neden yürür, sürekli hareket eder, oturak olmaz, bir yere yerleşip kalmaz, sefer halinde olur?

Kur’an-ı kerimde geçen kelimeler hakkında bilgi veren kaynaklardan Müfredât’a bağlı olarak sefer, meşiye, hareket, rihlet, zihab, sukun bulmak kelime anlamları verilecek ve aralarındaki bağlantı aktarılacaktır.

“el-Hareke: el-Hareketü: Sükûnun zıddıdır. Bu yalnızca cisimler için geçerlidir. ‘Bir cismin bir yerden başka bir yere, intikâl etmesi, geçmesi’ demektir.” (el-İsfehani, 2018: 390).

“el-Meşa: İrâdeyle bir yerden diğerine intikal etme, geçme.” (el-İsfehani, 2018: 1366).

“ez-Zehâbü: Geçip gitmek.” (el-İsfehani, 2018: 580).

“er-Rihletü: İrtihal sözcüğünün isim halidir, ‘göçme, taşınma, ayrılış ya da yolculuk’ anlamına gelir.” (el-İsfehani, 2018: 603).

“es-Sülûk: Yola girip içinden geçip gitmek.” (el-İsfehani, 2018: 736).

“es-Sebîl: İçinde kolaylık olan yol.” (el-İsfehani, 2018: 690).

“et-Tarîk: Ayaklarla tark edilen yani vurulan yol. [...] Buradan müstear olarak “insanın –övgüye değer olsun ya da yerilsin- herhangi bir fiili, davranışı gerçekleştirirken tuttuğu her türlü yol için kullanılmıştır.” (el-İsfehani, 2018: 906).

Yukarıda yürümek ve yol ile ilgili kelimelerin seçkisini kısa anlamlarıyla vererek daha önceki Türkçe sözlük, derleme ve etimoloji sözlüklerinden aktarılanlar arasındaki ortaklıklara dikkat çekildi. Burada verilen kelimelerin ardından sefer halinin sağlanmasındaki unsurların neler olduğuna, “Sefer” kelimesinin “Sofra”yla ilişkisinin açıklamalarına yer vererek konunun izahı sonlandırılacaktır (Taşğın, 2016: 81-96). Seferin iki anlamı vardır.

A-Sefer, örtü ve yolculuk anlamına gelmektedir. “Bir nesneyi örten, kapatılan örtüyü veya perdeyi açmak veya kaldırmak.

[سفر] lafzından ‘yolculuk yemeği(nin)’ ve ‘(bu yemeğin yeneceği zaman,) içine konduğu kab(ın’ ismi olan) “سفرة” sözcüğü türetilmiştir.” (el-İsfehani, 2018: 720-721).

Müfredât’tan ikinci olarak “Seken” bahsinde Miskin kelimesine verilen anlama gelince:

B-(السكون): Bir nesnenin hareketliliğin, hareketin ardından sabit, hareketsiz veya durağan hale gelmesi. ‘Bir yere yerleşme, bir yerde oturma’ anlamında

kullanılmaktadır. Mesken de bu kökten üretilmiştir. “Es-Sikkin, [bıçak]: Boğazlanan (canlı)ın hareketini gidermesinden dolayı böyle adlandırılmıştır.” (el-İsfehani, 2018: 728-730).

Hareketin zıddı, seken hali yani durmak ve hareketsiz kalmaktır. Sekene düşüp miskin olmamak için hareketi sürekli kılmak için sefer halinde olmak gereklidir. Sefer halinde olmak için kendi bilinci ve iradesiyle yürümeli; yola girip yolda kalıp geçip gitmeli, sürekli bir yerden diğerine nakletmeli ve taşınmalıdır. Sefer halinde olunan gidilen yol ise içinde kolaylık olunan yol ve töredir. Bu yolu sürüp gitmede geçip varmada tarikte olmanın izi ve işareti de ayakların yere vura vura olması ve sağlam basmakla alaka kurulup ilişkilendirilmektedir.

Buradan hareketle sefer ve seken ikilisi arasında bir bağlantı var ve bu bağlantının işaret ettiği anlam ve eylem rahatlıkla anlaşılmaktadır. Sefer, örtü, yolculuk ve yolculuktan bir yere yerleşmeye ve hatta bu seferin sonunda da sükûn bulmak anlamına gelmektedir. Yani seferinden bir yere yerleşmeye, seferinden durağan hale gelmeye ve yerleşilen yere verilen adlandırma arasındaki bağlantı açıktır. Bunun için sefer halinde ya da seferin elinde olan Misafir, eğer seferini durduracak olursa Miskin adını alır. Yani hareket noktası hareket halinde ve seferde olmaktır.

Sefer halinde yürüyen geçip giden ve durmaması gereken insan, acaba neden durur, nasıl durur veya onu hareketinden alıkoyan nedir? Veya hareketini ve seferini kaybetmiş insanı, miskinliğe düşmesine neden olan husus ve miskinlikten kurtulmak için ne yapılması gereklidir? Bu hususta bir çözüm ve öneri var mıydı ve eğer varsa bunun nasıl tecrübe edileceği hakkındaki bilgi ve kaynak nereden nasıl elde edilmiştir? Bu soruları çoğaltmak mümkün ve belki de cevaplara ulaşmak da kolaylaşmaktadır. Buna göre insan nasıl bir ağırlık sahibi olmaktadır ki seferinden geri durmakta veya üzerini örtü kaplamaktadır.

İşte miskin yani durağan hale gelen insan için sefere geri çağırılması ve hareket haline geçilmesi gereklidir. Bu konu yine seferle aynı kökten türetilmiş yani seferdeki azığın içinde taşındığı ve korunduğu daha da ötesi üzerinde yemek yenen sofraya işaret edilmektedir. Bu bakımdan da Türkistan, Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Balkan topluluklarının tamamında sofranın önemli ve

özelliği yer tutmaktadır. Fakat daha çok bu anlamıyla marifet topluluklarının hepsi, sofranın yerine getirilen erkân uygulamaktadır. Sofra hazırlamanın bütün aşamaları ve sofrada yer alıp oturma düzeni de dâhil öteden beri sürüp giden örf bulunmaktadır. Kaldı ki Türkistan Horasan marifetinde, yolda olan yolcuğunun yolcuğunu sürdürüp menzile ermesinin ardından kendisine verilen teçhizattan bir tanesi “sofra”dır. Hatta bu süreci tamamlayan adaya verilmesinin işareti de “git, falan yerde sofranın tut” olmaktadır.

Bunun için de sofranın anlamının aktarıldığı Maide’de de “Maide [المائدة]: Üzerinde yiyecek bulunan tabak (veya sofranın ya da tepsi). Üzerinde yiyecek bulunmadığında ise, buna حوان [Havan / Hıvan] denir.” (el-İsfehâni, 2018: 1391). İşte, Allah’a verdikleri sözü yerine getirmeye çalışanlar, İnsan Suresinde iki ayette aktarılmaktaydı. “8 - Miskine, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler. 9 - "Size sırf Allah rızası için yemek yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne de bir teşekkür bekliyoruz." (İnsan Suresi, 8-9). Bu ayetler, hareketini kaybeden durağan hale gelen insanın yani miskininin yeniden yolcuğuna seferine geri dönmesi için hazırlık yapılması veya hazırlıklı olunmasını hatırlatmaktadır. Bu “Sofra Erkânı”, bey ve seyyit tarafından topluluklar arasında titiz ve dikkatli bir şekilde, bey ve seyyit oluşunun işareti olarak yerine getirilmektedir.

Sonuç olarak Türkmen ve Yörük, seferde olan Türkistan Horasan Azerbaycan Anadolu ve Balkan marifetinin gereğini yerine getiren yolcuğullarına verilen isimdir. Bu geniş coğrafyada Türkmen ve Yörük isimdeki değişim ve sosyal hayatlarında meydana gelen farklılaşmaya rağmen seferden, yürümekten ve hareketten geri durmamışlardır.

İsmlendirmedeki farklılaşma, mesafenin daralmasının etkili olması bir yana Türkistan, Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Balkan marifetinden sorumluların giderek sofranın anlamını veya seferini, dünya, iktidar ve siyaset vb. alanlara tahvil etmeye çabalamaları oldu. Siyasal iktidar ve görevlilerinin dünyaya meyilleri ile marifetin mekrine düşen tekke sahiplerinin düştükleri tuzak, kadim irfandan uzaklaşmalarına neden oldu. Bu durum beylikler arasında iktidar savaşına tekkeler arasında da itibar kavgasına dönüştüğünde, Selçuklu siyasi topraklarında farklı iki topluluk ve temsil ettikleri irfan anlayışı, parçalanmaya ve ayrışmaya neden oldu. Böylece Türkmen ve Yörük adı, bu

ayrışmayı ifade etmek için tedavüle konuldu. Giderek Türkmen, Safevi Kızılbaş Devleti'nin destekleyici, kurucusu ve koruyucularına dönüşürken Yörük, Osmanlı Devleti'nin farklı eyaletlerine zorunlu iskânla dağıtılan Türkmenlerin yeni adı oldu.

Safevi ve Osmanlı arasında paylaşılan Selçuklu coğrafyası aynı zamanda marifeti de paylaşarak yeni temsilcileri oldular. Her geçen yüzyıl içerisinde marifet, temsilcileriyle birlikte sakıncalı ve bozguncular haline gelmiş, devletin yeni yapılanması ve organizasyonunu uyumsuzlar olarak görülüp Kızılbaşlar, Bektaşiler, Dervişler şeklinde işaret edilip her iki yakada da takibata uğradılar. Bu resmi tanımında kalan ve kargaşanın parçası olmayan topluluklar da yeni devletin yapılanmasına uymadıkları ve iktisadi hayata yeterli düzeyde katılmadıkları gibi birçok gerekçeye bağlı olarak sosyo-kültürel hayatları resmi ideoloji ve politikanın dışında kontrollü olarak bırakıldı. Bunu gerçekleştirmeye çalışan siyasi ve idari uygulayıcı ve teorisyenler, bu toplulukları cahil, kaba saba, işe yaramaz geri kalmış gibi işaret ederek itibarsızlaştırdılar.

Türkmen ve Yörük, Türkistan, Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Balkan marifetini yerine getiren, uygulayan temsilcileri olarak durmayıp yürüyen ve yürümeye devam eden yol oğullarıdır. Kendileri de aldıkları ismin anlam ve gerekçesini kaybetmiş ve unutmuş olsalar da ismin taşıyıcı ve koruyucuları olarak Türkistan ve Horasan marifetinin mesaj ve mekânını hatırlatan ve yeniden güncellenmesine de yardımcı olacak son temsilcilerdir.

KAYNAKLAR

- Erol, Hülya Arslan (2014). Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eröz, Mehmet (1991). Yörükler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1994). “Eski Türkçe’nin Gramer Yapısı ve Örnek Olarak Fiilden İsim Yapan-ı Eki”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellekten, ss. 65-80.
- İlçin, Cem (2013). Yeni Tarama Sözlüğü, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- el-İsfahani Rağıb (2018). Müfredât Kuran Kavramları Sözlüğü, Çeviren ve Notlandıran Yusuf Türker, 5. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ögel, Bahaattin (1978/I). Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sümer, Faruk (2012). “Türkmenler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, ss. 607-611.
- Sümer, Faruk (2013). “Yörükler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, ss. 570-573.
- Taşğın Ahmet (2016). “İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevîlikte Sofra Tutmak”, Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, Cilt 1, İstanbul: Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, ss. 81-98.
- Taşğın, Ahmet (2017). Horasan’dan Balkanlara Ulaşan Eren Koyun Baba ve Menakıbı, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Tulum, Mertol (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yiğit, Hayrettin (2019). “Yörük ‘Yörür Mü’ Yörük Kelimesinin Etimolojisi Üzerine Bir Deneme”, Asia Minor Studies Journal, Cilt 7, Sayı 1, ss. 15-23.

YÖRÜK ÇOBANLARI VE KİŞİSEL EŞYALARI

Doç. Dr. Fatih Uslu

YÖRÜK TİPOLOJİSİ VE KÖKENİ

Fiziki yapıları itibariyle Yörükler, genel olarak orta boylu, esmer ve gürbüz insanlardır. Ancak sarışın, uzun boylu ve yeşil gözlü Yörükler de mevcuttur. Sosyal nizam içerisinde ise iklime ve ait oldukları boylara göre bazı değişimler olsa da Yörükler her şeyden önce misafirperver, vatansever, vefalı, atalarına saygılı, yörelerine bağlı ve hoş sohbet insanlardır.

Yörük kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ve tanımlar vardır. Ancak bu kelime en genel anlamı ile yürümek fiilinden türeyerek Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip yurt tutan konargöçer Oğuz boylarını ifade eder (**Ceran, 1990: 21**). Faruk Sümer de "Yörük" kelimesini hemen hemen aynı anlamda konargöçer Türkmenler olarak kullanmaktadır (**Sümer, 1950: 518**). Yörük kelimesi birçok eserde "yürük" şeklinde kullanılmaktadır ancak bu kullanım hatalıdır. Yörük kelimesi, yürümekten türeyen bir isim değil, aksine sıfattır. Bazı araştırmacılar kelimenin fiilden türediğini varsayarak "Yörük" yerine "Yürük" ifadesini kullanmaktadır (**Gökbilgin, 1957: 4**). Ancak Yörük kelimesi sıfat halinde "ileri medeni bilgili ve halis" anlamına gelir. Hiçbir Yörük bu kelimeyi yürümek manasında kullanmaz, yürüme eylemini anlatmak için "yörüdüm" der (**Eröz, 1991: 20**).

Türkiye için geçmişten günümüze önemli ekonomik ve kültürel değer olan Yörükler, günümüzde büyük oranda yerleşik hayata geçmiştir. Yerleşik hayata geçişle birlikte yayla kültürü şekil değiştirdiği gibi yaylalar, yaz döneminde sıcak

ve nemin boğucu etkisinden kurtulmak amacıyla birer yazlık dinlenme mekânı niteliğine bürünmüştür (Ak, 2018: 12).

Yörük terimine ilk defa 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Yazıcıoğlu Ali'nin kitabında (Tarih-i al-i Selçuk), rastlanmıştır. "Sahra nişin ve göçküncü, yani yaban yurtlu ve Yörük" sözlerini kullanmıştır. Yine aynı yazar "Yörük evi" kelimesini kullanmıştır (Sümer, 1950: 518). Ayrıca Germiyanoglu Ali Şah, Osman Gaziye "Yörükoğlu" tabirini kullanmıştır (Sümer, 1950: 510). Bu görüşü kabul etmeyenler ise, Yörük kelimesinin aslının "Yügrük", olduğunu, bu tabirin sıfat halinde ileri, medeni, bilgili, cins ve saf anlamlarına geldiği gibi, halk arasında kabiliyetli, dirayetli, cesur anlamlarına geldiği de kaydedilmektedir (Eröz, 1965: 121). "F. Bayraktarevic, Hasluç'ê atfen söylediğine göre, yürük sözü, batı tarih ve etrografya tetkiklerinde, ilk defa Trova Nomad'larından bahsederken, Rycout tarafından kullanılmıştır" (Gökbilgin, 2008: 1).

Yukarıda belirtildiği gibi, Yörük tabirinin konargöçer anlamında olmak üzere, 14. asrın ikinci yarısında ortaya çıktığı veya kullanılmaya başladığı söylenebilir. Bunun yanında Yörük sözünün şimdiki anlamda konargöçer olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumu destekleyen çeşitli örnekler verilebilir. Bizim çalışma yaptığımız bölgelerde yerleşik hayata geçenerlere (Antalya-Manavgat-Alanya civarı), Manav denildiğini ve Yörük'lükten çıktı denildiğini gördük. (İnalçık, 1993: 104).

Yörükler, köken itibariyle Oğuz Türkleri'nin yirmi dört boyunun Türkistan coğrafyasından gelerek Anadolu ve Rumeli'ye yerleşmiş uzantıdır. Nitekim bugünkü köy adları incelendiğinde, Oğuz boyunun Anadolu'daki köy adlarıyla varlıklarını tespit etmek mümkündür. Ancak, son dönemlerde yapılan arkeolojik, tarihsel ve kültürel araştırmalar Yörükler'in Anadolu'da ilk çağlardan bu yana yaşadıkları yönde kanıtlar ortaya koymakta ve her geçen gün bu çalışmalar bilimsel olarak kanıtlanma noktasına gelmektedir.

Türk tarihinin en eski yaşam şekillerinden olan konargöçer yaşam tarzına ait bulgular bugün Anadolu'daki kaya resimleri başta olmak üzere birçok alanda ispat aşamasında olup, disiplinler arası bir araştırma ile çok yakın bir tarihte Yörükler'in ata yurtlarından birinin de Anadolu olduğu gerçeği uluslararası bilim dünyası tarafından kabul edilmek zorunda kalacaktır.

ÇOBAN, ÇOBANLIK KAVRAMLARI

İnsanlar tarih boyunca avcılık, hayvancılık, tarım ve sanayi gibi temel alanlarda geçimlerini sağlamak amacıyla faaliyet göstermişlerdir. Avcılıkta yabani

hayvanlar avlanırken, zamanla hayvanların bir kısmı evcilleştirilmiş ve "hayvancılık" gelişmeye başlamıştır. Miktarı ve türü zamanla artan hayvanların korunması ve bakım ihtiyaçları baş gösterince "çobanlık" bir uğraş alanı olarak toplumdaki yerini almıştır. Bu uğraş, tarihi bir geçmişe sahip olduğu kadar, değerli ve önem verilen bir özelliğe de sahiptir. Türk kültüründe Çok derin bir kültürel geçmişe sahip olan "çobanlık", hayvancılığa verilen öneme paralel olarak gelişme göstermiştir. Dolayısıyla, Türklerde zamanla zengin bir çoban kültürünün oluştuğu görülür. Kendine özgü usta-çırak ilişkisiyle gerçekleşen bilgi aktarımına ve tecrübeye dayanan bir mesleği icra etmesi dolayısıyla çobanlar, bu kültürün merkezinde yer almaktadır.

ÇOBANLIĞIN FELSEFESİ

Çoban deyince aklımıza keçi, koyun sürülerini yahut inek ya da at öğreklerini otlatan kimseler gelmektedir. Ancak, Farsçadan dilimize geçen bu kelime sadece hayvanları otlatan kişi manasına gelmemektedir. Duruma toplumsal felsefe açısından bakacak olursak, çoban mahiyetindeki kişinin, eşya yahut hayvanları sevk ve idare eden kimse demek olduğunu anlıyoruz. Dinler tarihi anlatılarına göre peygamberlerin tamamının az da olsa çobanlık yaptığı bilgisi mevcuttur. Buradan da anlaşıldığına göre çobanlık bir sevk idare sanatıdır. İyi bir çoban otlatmış olduğu sürüleri her türlü tehlikeye karşı korumakla kalmıyor aynı zamanda onların otlamasını, su ve tuz gibi ihtiyaçlarını karşılıyor. İyi bir yönetici de himayesindeki insanların eğitimi, sosyal nizamdaki konumları, aile düzenleri gibi konularda onlara yardımcı olan kimsedir. İyi bir çoban iyi bir liderdir aynı zamanda. Liderler kendisine tabii olan insanları memnun ettikleri ölçüde başarılı bir lider de olurlar.

YÖRÜK ÇOBANLARININ KİŞİSEL EŞYALARI

Eşya, köken itibarıyla Arapça şeyler anlamında kullanılan dilimize girmiş ve Türkçeleşmiş kelimelerdir. Özelde ise, çobanların kişisel eşyaları üzerlerindeki elbiseler, yanlarında taşıdıkları alet edevatlar ve çobana yardımcı olabilecek canlı ya da cansız varlıklardır.

Yörük çobanları, obanın sürülerini otlatan, gerektiğinde geceleyin davar sürüsü ile birlikte çadırdan uzak meralarda kalan kişilerdir. Çoban kelimesi Yörükler'de sürüleri otlatan ailenin bireyleri ve dışardan para karşılığı tutulan kişiler için kullanılır. Birkaç çeşit çoban vardır; sığır çobanı, davar çobanı (koyun, keçi), kuzu çobanı. Sığır çobanının sürüsüne inek ve merkep, üç yaşlarında boğa

ve tosun da katılmaktadır. Çobanlar, soğuktan ve yağmurdan korunmak için “keçe” adını verdikleri ya da bazı köylerde “kepenek” adı verilen bir şeyi üzerlerine atarlar (Ertentuğ, 1968: 17).

Türk topraklarında 19. yüzyılda çok sayıda gezgin çeşitli amaçlarla dolaşmıştır. Bu gezginlerden birisi de İngiliz gezgin Edwin John Davis'tir. Edwin John Davis bir Yörük beyi tipolojisi ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmede genellikle bilinen tipin dışında bir açıklama yapmıştır. Davis, Yörük Beyi Mustafa Tekerlek'i, toplumsal konumu itibariyle kibar ve bilgili olarak nitelendirerek, yaklaşık elli yaşında, güçlü ve kalın bir set, belirgin kanca burnu ile çene ve dudak altı çıkıntılı, kırcıl siyah saçlı ve sakallı, iyi giyimli bir adam olarak betimler (Ak, 2019: 1674).

Çobanların kişisel eşyalarına gelince; her çobanın bulunduğu coğrafi şartlar ve güttükleri hayvanların ne olduğuna bağlı olarak eşyaları da değişiklik gösterir. En garanti eşya bütün çobanlarda bulunan değnektir. Çobanlar arasında değnek ya da sopa adı verilen bu ağaç çubuğun önemi büyüktür. En dayanıklı sopa pıynar sopasıdır. Bu sopa sadece havyaları gütmek ve onlara yön vermek için kullanılmaz, aynı zamanda çobanın silahıdır. Yakın dövüşte en yakın destekçisidir. Çobanın sopasının kalınlığı, inceliği ve uzun yahut kısa olması güttüğü hayvanın fiziki yapısı ve bulunduğu coğrafyanın şartları ile yakından ilgilidir. Değneğin şekli işlevine göre değişir. Genellikle her çobanın kendisine ait bir sopası vardır. Sopanın üzerine bazen bıçakla kazıyarak bazen de sıcak şiş ile dağlayarak çobanların isimleri yazılır. Böylece sopadaki iz kalıcı olmuş olur. Yaşlı çobanların değneğinin ucu ise eğridir. Çoban sopası şu şekilde hazırlanır; yaş ağacın düzgün olan ve kesilmesinin ağaca fiziken zararı olmayacak olan bir dalı kesilir. Dalın kabuğu bıçakla kabuğu soyulur, ardından ateşte ütülür. Bir tel yardımı ile uç kısmı hilal şeklinde bağlanır. Bu şekilde ateşte iyice ısıtılır. Birazcık kararan sopa soğumak üzere bırakılır. Sopamız hazırdır artık. Çobanlar, genellikle tek başına ve yerleşim yerlerinden uzakta yaşarlar. Sopa, çobanın silahıdır. Tüfeğin olmadığı zamanlarda çobanın kendini güvenceye almak için başvurduğu bir dayanaktır. Sopa deyince daha ziyade akla savunma silahı akla gelir. Fakat sopanın incesine çıpkı derler. Çıpkı, davar sürüsüne yön vermek ya da oyaza malları terbiye etmek için kullanılır. Çobanların değnekten sonra en önemli ihtiyacı azıklarıdır. Beline bağladıkları azıklarında genellikle yufka ekmek, tulum peyniri ve kuru soğan bulunur. Çobanın ekonomik durumuna ve

evden uzakta kalma sürelerine göre azığın içeriği değişiklik gösterebilir. Örneğin yatılı çobanlar, yatacakları yere çaydanlık ve su bidonu gibi eşyaları saklarlar. Onlar sürekli dağdadır. Odun ateşinde çay keyfini yaşayan çobanların sayısı çoktur. Azık olarak hazırlanan bohçanın ebadı da çoban sayısına göre değişir. Bazen azık olarak bir salkım üzüm ve pazar ekmeği vardır, bazense bir kavun yahut karpuz...

Toroslardaki Yörüklerden örnek verecek olursak eskiden olduğu gibi günümüzde de davar çobanının omzunda av tüfeği, elinde sopa, belinde silahlık ve azık bohçası, ayağında gara lastik yahut mekap ayakkabı bulunur. Tüfekle sopa pek aynı anda bulunmaz. Sopanın bulunduğu tüfeğin olmadığı zamanlarda genellikle enek tespahi de mevcuttur. Havanın durumuna göre kapüşonlu gocuk yahut kepenek çobanı yağmurdan ve rüzgârdan korumak için kullanılır.

Çobanların kişisel eşyaları ve giyim tarzları tarihi sürece göre her Yörük obasında farklı giyim ve eşyalar olabilmekle birlikte ortak sayılabilecek eşyalar ise ekonomik şartlara göre şekil almıştır. Örneğin; Antalya Manavgat Bölgesinde yaşayan Bozahmetli Yörüklerinden (MU, 48, E) çobanların giyim tarzlarını şu şekilde ifade ediyor; “Bizim kuşak ayaklarımıza mekap, karalastik ya da özel günlerde fastaş marka ayakkabılar giydik. Daha çok kara lastik yahut lorkuç adını verdiğimiz lastik ayakkabı giydik. Alt kısmımıza kot pantolon ya da İngiliz kilotu ve üzerimize gömlek giydik. Hava soğuksa gocuk giydik. Bizim aşirette gocuk değil gocuk derler. Bazen poşu giydik bazen askeri kamuflaj giydik. Dağ başı nasılsa deyip pejmürde de giyinmezdik, baya bakardık kendimize” diye görüşlerini ifade etmiştir.

Yörük aşiretlerinde keçi sürülerini güdenler için davar çobanı, oğlak sürülerini güdenler içinse oğlak çobanı tabiri kullanılır. Davar ve oğlak çobanlarının yanı sıra sığır çobanları, deve çobanları ve eşek çobanları da mevcuttur. Deve çobanlığı genellikle evin küçük oğlunun görevidir. Davar çobanlığı ise gece dağda kalınacağından genellikle evin erkeğinin veya büyük oğlunun görevidir. Oğlak çobanı genellikle evin kadınlarının yahut kız çocuklarının görevidir. İnek ve eşek çobanlığı ise obanın yaşlılarının yahut küçük çocuklarının görevidir. Buradan da anlaşılacağı üzere herhangi bir yaş ve cinsiyet sınırlaması olmaksızın, her çeşit malı otlatan kişilere çoban diyebiliriz.

Manavgat’ın İdrisli Yörüklerinden (SE, 37, E); “Hayatımın neredeyse tamamını davar ya da oğlak güderek geçirdim. Davarların önüne yürüyüp yuu dediğim zaman arkamdaki sürü, bana çok büyük bir cesaret verir. Silahım olmasa

bile gece dağda davarlarla birlikte yatabilirim. Tabii ki silah Yörük çobanının omzundan eksik olmaz. Gara lastik giyerim hep, taşlarda giderken düşmemek için. Bir de av yaparken ses çıkarmıyor. Mal güderken mutlaka bir tavşan, keklik yahut taş güvercini mutlaka bir av vururum. Zaten Yörükçülüğün tadı da burada. Davardan gelince yapılan kahvaltı bile çobanlık yapmak için yeterli bir sebep, tabii anlayana” diye çobanlar ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir.

Antalya'nın Serik İlçesi Karakoyunlu Yörüklerinden (MA, 47, E) ise “Yörük dağların efesi, şehirlerin beyefendisidir. Yörük çobanı giyimiyle de bir duruş sergilemektedir etrafına. Ayağında Mekap marka ayakkabı, elinde tön gilik tepih, omuzunda tüfek pürsilah gezer çobanlarımız. Delta marka Radio da olmazsa olmazlarındandır. Belinden de azık eksik olmaz. Kışın kepenek yazın gucuk pek eksik olmaz”

Yukarıda üç farklı Yörük çobanıyla yapılan mülakattan da anlaşılacağı üzere aynı bölgelerde yaşayan fakat farklı boy ve aşiretlere ait Yörük obalarında zamanla ortak ihtiyaçların da getirmiş olduğu bir durum sonucunda Toroslarda yaşayan Yörük obalarında benzer kıyafetler ve eşyalar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

YÖRÜK YAŞAM ŞEKLİNDEKİ SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

Kültürel çalışmalar beraberinde kültürel değişim tartışmasını getirmektedir. Kültürel değişim bu çalışmanın önemli bir tartışma başlığıdır. Çünkü, Yörük kültürü zaman içinde dönüşmekte, toplumsal ve mekânsal bir değişim evresinden geçmektedir. Bu durum, Yörük çobanlarındaki değişimin kültürel değişim kavramı içerisindeki yerinin irdelenmesini gereklilik haline getirmiştir.

Kültürel değişim yahut kültür değişmesi, kültür değişmeleri kavramları sosyologların ilgi alanına girmiştir. Değişik zamanlarda sosyologlar bu kavramları tartışmışlardır. P. Sorokin, W. Ogburn, Mümtaz Turhan, M. Belik Kıray, İbrahim Yasa gibi sosyologlar çalışmalarında kültürel değişim kavramını temel belirleyici olarak seçmişlerdir. Ayrıca kavramın tanımı ile birlikte farklı toplumsal alanlardaki yansımaları irdelemeye çalışmışlardır.

Sorokin'e göre kültürel değişim baskın/güçlü kültürle birlikte ele alınmalıdır. Baskın kültürle diğer kültürlerin bir araya gelişi, yeni kültürlerin ortaya çıkmasına yol açar; çökmekte olan kültür ile yüksek kültür buluşur ve yeni sentez kültürler meydana gelir (Sorokin, 1997: 17). Sosyoloji dünyasına 'kültürel gecikme' (cultural lag) kavramını kazandıran Ogburn da aynı mesele ile ilgilenmiştir. Ogburn, kültürel değişmeyi “aynı toplum içindeki farklı aktörlerin ve

yapıların karşılaşmasında ortaya çıkan yeni durumlar” şeklinde analiz etmektedir. Teknolojik değişmeler ile hukuki değişmeler arasındaki boşluk, bir kültürel gecikmeye neden olmaktadır (Özkuş, 2013: 104). Ancak, kültürel değişme kaçınılmaz olduğu gibi burada meydana gelecek boşluk da kaçınılmaz olacaktır.

Türk sosyolojisinde Mümtaz Turhan’ın kültürel değişme analizi de önemini korumaktadır. Turhan, kültür değişmelerini iki önemli ayrıma tabi tutarak irdelemektedir: serbest kültür değişmeleri ve mecburi/zorunlu kültür değişmeleri (Turhan, 1987). Her iki kültür değişmesinin de değişik nedenleri ve aktörleri bulunmaktadır. Toplumsal değişmenin önemli bir bölümünü oluşturan kültür değişmesi aynı zamanda bir toplumsal değişme olarak da okunabilmektedir.

Kıray’a göre “Bir sosyal bilimci için Türk toplumunu gözlemlemek çok heyecan vericidir. Ondandan öte, her şeyin her an değişme halinde olduğunun bilincinde ise, bu değişimin yavaş mı ya da hızlı mı olduğunu, çeşitli yönlerin karşılıklı etkileşiminin nasıl gerçekleştiğini belirlemek, yorumlamak ve yeni bilgiler üretmek, son derece doyurucu bir uğraştır” (Kıray, 1999: 8).

Kültürel değişim çalışmalarıyla ilgili olarak, "Bu çalışmamızda, problemler ve değişimler fazlaşmadan, toplumda derine giden etkiler yaratmadan evvel bu günkü sosyal hayatı araştırmak istiyoruz. Genellikle kültür değişmeleri araştırmalarında, geriye gidilerek bir sıfır noktası ya da temel çizgisi belirtilmeye çalışılır" diyen (Kıray, 1999: 89)’ın belirttiği gibi, daha sonra belirli devrelerde, Toroslar’da yaşayan Yörükler’in ve onun sebep olacağı göç dalgasının, insan davranış ve vaziyet alışlarında sebep olacağı değişiklikleri görebileceğimiz, bir zemin, bir başlangıç, noktası sağlamış olacağız.

Sosyal ve kültürel değişme derece derece tahakkuk eder. Belirli bir dereceden sonra da bunun bütünüyle bir bünye değişikliği haline geldiği görülür. Onun için belirli anda, toplumda bazı özellikler derece, bazıları da bünye farklılığı halinde göze çarpar. “Değişimin buhransız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki yapıya da ait olmayan, yeni beliren müesseseleri, ilintiler, değerler ve fonksiyonları, biz tampon mekanizmalar terimi ile ifade ediyoruz. Bu tampon mekanizmalar sayesinde, sosyal yapının çeşitli yönleri, birbiri ile bağlanır, fonksiyonel bütünün parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişme oluşumunda da görece bir denge halinde kalması mümkün olur (Kıray, 1999: 94-96).

Mekânsal açıdan bir kültür değişim örneği olan Eskimoların çadırlarında ocak yoktur. Fakat kızıl derililerin çadırlarında ocak mevcuttur. İç yerleşimlerdeki Eskimo kashimlerinde herhangi bir bölme yoksa ve merkezi bir ocak varsa bunun nedeni bu yapının bütün yerleşim yerlerinin ortak yapısı olarak kullanılmasıdır. Bu durum ülkemizdeki köy konaklarını hatırlatır. Ayrıca, Alaska'nın güneyindeki kabilelerde ise daha çok erkeklerin kullandığı çocuklar ve kadınların ise ayrıca farklı zamanda kullandıkları günümüzde modern saunanın bir benzeri olan terleme evi diye adlandırdıkları evlere rastlanır (Mauss, 2011: 541).

Kültürel değişim, uzun zaman içerisinde mikro yahut makro ölçekteki bir grupta görülen sosyo-kültürel değişimlerdir. Marcel Muass'un Sosyoloji ve Antropoloji adlı eserinde Eskimo'ların mevsimsel değişiklikler karşısında oluşturdukları mekânsal ve kültürel değişimleri ile Yörük çobanları ve çobanların kişisel eşyaları konusundaki özelinde bir kıyaslama yapma imkânı doğmuştur. Bilim ve teknolojideki gelişmeler son yüzyılda Yörük kültüründe ve bu kültürün taşıyıcıları olan çobanlarda sosyo-kültürel değişim kaçınılmaz olmuştur.

Bu sosyal ve kültürel değişimin en belirgin öznesi ise kuşkusuz bilişim dünyasıyla hayatımıza giren ve kılcal damarlarımıza kadar işleyen dijital eğilimler yüksek dağları mesken tutan Yörük çadırlarına kadar ulaşmıştır. Bu sosyal ve kültürel değişimin Yörük çobanları açısından en büyük değişim 1937 yılında ABD'de bir kimya şirketi tarafından dünyaya hızla yayılan "Naylon" ve beraberrinde plastik malzemeler olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme süreci ile birlikte gazete, radyo, tv, telefon gibi geleneksel medya olarak kabul edilen iletişim araçlarının internet teknolojisi ile birlikte bütünleşme sürecine girdiği günümüz yaşam koşullarında yeni iletişim araçları da ortaya çıkmaktadır. Cep telefonları, tabletler, video oyun konsolları, Akıllı Tv'ler ve onların uzantısı mobil içerik uygulamaları yeni medya araçları olarak kullanılmaktadır. Ayrıca dijitalleşme süreci çobanların kişisel eşyalarında da yeni eklenmeleri doğurarak mobil cihazların ve internetinde kullanıldığı bir Yörük yaşamına doğru geçişin olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili olarak alanyazın içinde Işık (2016) tarafından hazırlanan "*Göçerlerde İletişim ve Medya Araçlarının Kullanım Alışkanlıkları: Koçerler Üzerine Bir Alan Araştırması*" adlı Batman ili Hasankeyf ve Kozluk ilçeleri ile Diyarbakır'ın Silvan ilçesi civarında yaşayan Koçer olarak adlandırılan göçebe topluluğu üzerine yürütülen çalışmada; nitel araştırma veri toplama yöntemi olarak

yaşam ortamları gözlemlenerek, yarı yapılandırılmış görüşme ile medya kullanım alışkanlıklarının kültürel yaşamındaki etkileri öğrenilmeye çalışılmıştır. Araştırma neticesinde gençlerin mobil cihaz üzerinden sosyal medya ve video içeriklerini izlemek için interneti 4-6 saat aralığında kullandığı, orta yaş grubuna mensup olanların ise günün 1-3 saat aralığını internette haber öğrenmek ve yakınlarının sosyal medya paylaşımlarını görmek için internette zaman harcadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca internetin yaygınlaşması ile dijitalleşmenin bir neticesi olarak iletişim araçlarındaki dönüşüm; bu teknolojiyi kullanmaya başlayan göçebe kadınların yaşamın zorluklarını hissederek kendilerini şehirde yaşayan kadınlar ile de kıyaslama yapmasına neden olmaktadır. Günümüzde toplumsal yapının da dijitalleştiği, bilgi akışı, iletişim, üretim, tüketim ve yaşam deneyiminin de bilgisayar ciplerine bağlı elektronik veriler üzerinden gerçekleştiği bir ağ toplum modeline geçildiği söylenebilir. Böylece ekonomi, kültür, sanat, eğitim, eğlence, spor, üretim ve hizmetlerin dijital iletişim araçları ile sağlanan enformasyonla yürütülebildiği dünya toplumlarının her kesiminin bu ağ toplumu sürecine dahil olmasa bile toplumsal yapıyı oluşturan dijitalleşme sürecinden etkilendiği ifade edilmektedir (Castells, 2016:59). Her ne kadar giyim kuşamları, çadırları, yaşam ortamları gelenekselliğini sürdürse de teknolojinin izleri de günümüz göçebe toplumlarının üzerinde görülmektedir. Kendi sürekli hareket halindeki yaşam kültürlerine uygun olarak iletişim teknolojileri içinde mobil ve taşınabilirliği kolay olan cihazların tercih edilmesi ile de bir nevi teknolojiyi kendi yaşam ortamına adapte etmeye çalışarak yeni göçebe iletişim araçları da olmaktadır. Son olarak, Ağ toplumunda birey var olabilmek için fiziksel olarak mücadele etmesine gerek yoktur. Hem fiziksel olarak kendi kültürel yaşam alanında bulanabilmekte hem de kitle iletişim araçları ile her türlü sosyal yapıya ulaşabildiği sanal birey olmaktadır (Van Dijk, 2018: 71-73).

Çobanlık, tarih, edebiyat ve güzel sanatlar gibi alanlarda da varlığını göstermektedir. Dünya edebiyat tarihinde çoban edebiyatı diye geçen ve 16. ve 17. Yüzyıllarda Almanya başta olmak üzere tüm dünyada karşılık bulan bu edebiyat gösteriyor ki çobanlık tarihi insanlık tarihi ile beraber var olagelmıştır.

Anadolu ve Rumeli’de hayvan otlatarak yaşamlarını sürdüren geleneksel Türk çobanlarının yanı sıra Afrika ve Asya’da deve çobanlığı yapan Bedevilerin yapmış olduğu yarı profesyonel çobanlık mesleğinin yanında İsviçre Alplerinde yaşayan Lapanien adındaki kişilerin yaptığı gibi çobanlık mesleğini profesyonel bir meslek grubu olarak da karşımıza çıkabiliyor. Bu bağlamda çobanların kişisel

eşyaları da değişkenlik arz ediyor. Örneğin Afrika'daki bir deve çobanı kafasında sarık, elinde değnek ve ayağında gön ayakkabı ile develerini otlatırken, İsviçre Alplerinde yaşıyan yerli halklardan bir lapanien çoban ise üzerinde askılı bir kot pantolon yahut bir tulum ve ayağında uzun çizmelerle lamalarını otlatabiliyor.

KAYNAKÇA

- Ak, Mehmet (2018). Anamas Yaylaları ve Yörükler. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:6, Winter, p. 1-6.
- AK, Mehmet (2019), “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiliz Gezgin’in Gözlemlerine Göre Bir Yörük Beyi” *Belgi Dergisi*, C.2, S.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, ss. 1671-1682.
- Castells, M. (2016). *İletişimin Gücü*. E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ceran, Ahmet, Şeref (1996), *Tarihi Ve Sosyo-Kültürel Yönden Konya Sarayönü Ve Çeşmelisebil Yörükleri*, Damla Ofset Matbaacılık, Konya.
- Erdentuğ, Nermin (1965), *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, D.T.C.F Yayınları, Ankara.
- Eröz, Mehmet (1964), “*Silifke’de Bir Alevi Tahtacı Köyü Kutil*” *İş ve Düşünce Dergisi*, XXX.217: S (25-33). İktisat Fak. İstanbul.
- Eröz, Mehmet (1966), “*Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri*”, *Sosyoloji Konferansları*, 6.Kitap, İstanbul, S (119-154).
- Eröz, Mehmet (1982), *Doğu Anadolu Türklüğü*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Eröz, Mehmet (1991), *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Gökbilgin, M. Tayyib (2008), *Rumeli’de Yörükler*, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan, İşaret Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1993), “*The Yürüks*”, *Their Origins, Exponşion and Economic ROle*” P (96-136). *The Middle East And The Balkans Under The Ottoman Empire Essays On Economy Ad Cociety*. İndiana University Turkish Studies And Turkish Ministry of Culture Jount Series Volume 9, Bloomington.
- Kıray, Mübeccel (1999), *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Mehmet, I. Ş. I. K. (2016, June). *Göçerlerde İletişim Ve Medya Araçlarını Kullanım Alışkanlıkları: Koçerler Üzerine Bir Alan Araştırması*. In *Atılım Üniversitesi Yayınları International Symposium*.
- Mauss, Marcel (2011), *Sosyoloji ve Antropoloji*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Özyakışır, Deniz (2013), *Göç (Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama)*, Nobel Yayınları, Ankara.

Sorokin, Pitirim (1997), *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Göçebe Yayınları, İstanbul.

Sümer, Faruk (1949- 1950), “*XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irakta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış*” İ.Ü.İ.F. Mecmuası, Cilt-11, Sayı: 1-4, İstanbul, S (509-523).

Uslu, Fatih (2015), *Bozahmetli Yörük Aşireti*, Çizgi Yayınevi, Konya.

Van Dijk, J. (2018). *Ağ Toplumu*, (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Kafka

YÖRÜKLERE BAĞLANAN FIKRALARIN NE KADARI GERÇEK YÖRÜK FIKRASIDIR?

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

ÖZET

Son yıllarda sayıları son derece artan bilimsel toplantıların özellikle bölge, topluluk ve mesleklerle ilgili olanlarında ele alınan konulardan biri de fıkralardır. Biz de 45 yıldan beri bu konular üzerinde durmaktayız.

Ele alınan konuların arasından Yörükler ve onların hayatının birer parçası olan nüktedanlarının dillerinden ortaya konulan anlık nükteler de yer almaktadır. Ancak bu nüktelerin bağlandığı tip iki ayrı kaynaktan beslenmektedir:

1. Adı ile de bilinen bir fıkra tipi
2. 'Yörük'ün biri...' denilerek verilen ortak bir fıkra tipi

Ne yazık ki özellikle ikinci tipe bağlı olarak anlatılan fıkra tadındaki nüktelerin ancak bir bölümü gerçekten Yörüklerle ilgili olup kalanları ise başka tiplerden Yörük adına bağlanarak / aktararak / çevrilerek anlatılanlar oluşturmaktadır.

Bildirimizde bu iki fıkra tipinin örneklerinden yola çıkılarak sonuçlara ulaşılabilecektir.

Anahtar kelimeler: Yörük, fıkra, fıkra tipi, ortak tip

*****

Türk toplumunun, 'fikra' adını verdiğimiz halk anlatmalarının en yalın ve en kısa olanlarına karşı aşırı bir sevgisi ve ilgisi vardır. Günlük hayatın her aşamasında bu ürünler bizimledir ve durmadan hayatımızın çevrimine girip çıkmaktadır. Çok yönlü işlevi olan bu ürünlerimizin değerlendirilmesi yüzyıllardan beri yapılmaktadır. Ancak çok önceleri sadece küçük değerlendirmeler şeklinde olan bu çalışmalar neredeyse 60-70 yıldan beri çok farklı boyutlarıyla ele alınmaya başlanmış ve çok değişik açılardan ele alınarak değerlendirilmeleri yoluna gidilmiştir.

Biz de neredeyse 45 yıldan beri fikra dünyasının kapısından girmiş bulunuyoruz. Önceleri ağırlıklı olarak Türk mizahının tepe noktası olan Nasreddin Hoca'ya eğilmişken daha sonra başta Konya'da yetişmiş olanlar olmak üzere Türk dünyasının çeşitli köşelerinde bize gülücük dağıtan yerel tiplere eğilmiş bulunmaktayız. Hatta tipler arasında karşılaştırmalı çalışmaları da ele alarak Türk dünyasının ortak tipleri ile ilgili olarak yapılacak bir çalışmaya da zemin hazırlamış olmaktadır.

Bu çalıştayın çağrı yazısını alınca bu yerel fikra tipleri konusundaki çalışmalarımı, ülkemizin bir fikra tipine daha uzatmayı uygun bulduk. Biliyorduk ki Yörükler üzerine anlatılan pek çok fikra vardır ve bunlarla ilgili olarak az sayılmayacak yayınlar da yapılmıştır. Biz bu bildirimizde konuya farklı bir açıdan eğilecek ve görüşlerimizi sunmaya çalışacağız.

Fıkralar üzerine çalışanların öncülerini şöyle bir hatırlatmak isteriz: Mehmet Tuğrul (1946, basımı 1969), Sait Uğur (1947), Pertev Naili Boratav (1969), Dursun Yıldırım (1975, basımı 1976), Saim Sakaoğlu (1976), Nevzat Gözaydın (1977) vb.

Bu çalışmalardan Yörük adına doğrudan yeren veren Boratav'ınki ile bizim sınıflamamızı hatırlatmak isteriz.

A. Pertev Naili Boratav'ın sınıflaması şöyledir:

I. Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar

1. Ünlü adlar taşıyan ve gerçekten, tarihe mal olmuş sayılı kişiler. (Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi)

2. Özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini teşkil eden kişiler. (Bektaş, tahtacı, yürük gibi)

II. Belli bir topluluk tip, ünlü bir kişi söz konusu olmaksızın ortadan insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralar: Karı-koca, çocuklarla ana-baba, uşak- efendi, asker-subay vs. hikâyeleri gibi. Şaşırtıcı ve eğlendirici, sadece açık saçık olmaktan ileri gelen fıkralar da bu bölüme girer (Boratav1969: 93).

B. Saim Sakaoğlu sınıflaması:

I. Tarihte yaşamış şahıslar etrafında teşekkül eden fıkralar;

1. Her bölgede tanınan ünlü tipler. (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi)

2. Sadece yaşadıkları bölgede tanınan tipler. (Tayyip Ağa "Konya", Niyazi Dede "Sivas", Murtaza "Kastamonu", İbik Dayı "Ağın-Elâzığ" gibi)

II. Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar

1. Din ve inanış sistemiyle ilgili olanlar. (Hoca, kadı, Bektaş, tahtacı gibi)

2. Bir bölge halkı ile ilgili olanlar. (Laz, Karatepeli-, Kayserili gibi)

3. Bir karakter veya meslek grubu ile ilgili olanlar. (Ahmak, deli, cimri, sarhoş, hırsız, doktor gibi)

III. Eş kahramanlı fıkralar: (Hoca-talebe, usta-çırak, ebeveyn-evlat, komutan-asker, efendi-uşak gibi) (Sakaoğlu 1976: 86).

Görüleceği üzere Boratav birinci ana dalın ikinci alt dalında şöyle demektedir: Özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini teşkil eden kişiler. (Bektaş, tahtacı, Yörük gibi).

O halde fıkra tipleri içindeki yerleri belirlenen Yörüklerle ilgili fıkralara geçebiliriz.

Ali Doğaner'in Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Erman Artun'un danışmanlığı altında hazırladığı *Çukurova Bölgesi Konargöçerlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı*

(Adana 2013) adlı doktora çalışmasında fıkralara önemli bir yer ayrılır. Doğaner değişik kaynak kişilerden derlediği 57 fıkrayı dört ana başlık altında değerlendirir:

1. Konargöçerlerin Dinî Bilgilerinin Yetersizliğini Konu Alan Fıkralar.
2. Konargöçer Yaşam Biçimini, Konargöçerlerin Çeşitli Özelliklerini Konu Alan Fıkralar.
3. Konargöçerlerin Yerleşik Kültür Unsurlarına Bakışını Konu Alan Fıkralar.
4. Özlü Bir Sözle Biten Ders Verici, Felsefi Fıkralar (Doğaner 2013).

Yörüklerle ilgili olarak anlatılan fıkraların belirli coğrafyası vardır. Bütün ülkede anlatılsa bile oluşması, gelişmesi ve yayılması açısından Yörüklerin yaşadığı bölgelerimiz aynı zamanda fıkraların üretildiği, fıkra kahramanı olarak adı bilinen insanımızın yaşadığı yerlerdir. Bu fıkraların konuları anlatılanların dili, hatta belirli adlarla anılmalarının adları bile kendilerine özgü havalara taşımaktadır. Bir başka özellik ise son zamanlarda yeni hayatın kavramlarıyla ilgili olanları da anlatılmakta ise de genellikle Yörük fıkraları bir yerden sonra âdetle Yörüklerin hayatlarıyla, yolculuklarıyla, yeme içmeleriyle, gelenekleriyle de yakından ilgilidir.

Fıkralarımızda gördüğümüz bazı vazgeçilmez özellikleri Yörük fıkralarında da bulabilmekteyiz. Bir Nasreddin Hoca fikrasını Bektaşî'ye, Konyalı bir yerel fıkra tipinin Anadolu'nun birkaç yerinde dile getirilen başka yerel tiplere bağlanması kaçınılmazdır. Ülkemizde önce anlatılıp sonra da derleyiciler veya yazarlar tarafından yazıya aktarılan fıkraların tipleri arasında öyleleri var ki bütün özellikleri birbirine uymakta, aralarındaki fark coğrafya ve ağız özellikleriyle sınırlı kalmaktadır.

Yörük fıkralarının bir özelliği de şudur: Bazı fıkraların kahramanlarının adlarını biliriz. Onlar, o adlarıyla tanınmışlardır. Bir de adlarını bilmediğimiz ve Yörük olarak andığımız fıkra tipimiz vardır. O halde bu durumu şu şekilde belirleyebiliriz:

1. Adı ile de bilinen bir fıkra tipi

2. ‘Yörük’ün biri...’ denilerek verilen ortak bir fıkra tipi

Aslında bu ‘Yörük’ün biri...’ ifadesi fıkralarımızda çokça karşımıza çıkan bir kalıp ifadedir. Bu durum pek çok fıkra da karşımıza çıkmaktadır. Bazı fıkraların ‘*Dilencinin biri, Sarhoşun biri, Köylünün biri vb.*’ diye başladığını hatırlatmak isteriz. Eskilere dönersek şu örneğimiz bu tür söyleyişlerin atalarından sayılabilir. *Hazine-i Letâif*, Mehmet Tevfık’ın 1885’te yayımlanan bir fıkra kitabıdır. 637 fıkranın yer aldığı eserde (Çetin 2000) fıkralardan biri de şöyle başlamaktadır: *Herifin biri...* (Çetin 2000: 271).

Pek çok Yörük bölgesinde anlatılan ancak kaynak kişi tarafından pek de başarılı bir şekilde dile getirilemeyen bu fıkra hangi coğrafyanın Yörük’üne aittir? “Yörüklere ait olsun da hangisine ait olursa olsun.” demek yanlıştır. Kaldı ki aşağıda vereceğimiz fıkra her zaman Yörüklere de bağlanmamaktadır. Yeri ve günü gelir fikramız *Köylünün biri* diye de başlatılabilir.

Ormancı

Şimdi bizim Yörük gadınının biri ormandan yaş ağaç kesmiş. Ağaçları yüklenip gelirken gaymakama denk geliyor.

Gaymakam: “Yav teyze, yaş ağaçları neye kestin?” [diye soruyor.]

Gadın: “Ay oğlum, az daha okusan ormancı olacaktıydın.” (Ayva 1999: 42; kaynak kişi: Ali Bacak, Mut, Diştaş Köyü, 1966, ilkokul mezunu, çoban)

Aşağıdaki fıkra bir ada bağlanmaktadır. Doğrudur. Fıkra tipimiz Davulcu Mehmet. Anılan adıyla uygun bir işi yapıyor ve öyle tanınıyor. Ancak yine Yörüklerini arasında ancak başka coğrafyalarda bir Davulcu Mehmet’in de olması bir karışıklığa yol açacaktır ancak bu çok zayıf bir ihtimaldir.

Davulcu Sarı Mehmet

Nasıl Bitecek?

Yörük davulcu Sarı Mehmet, köylere davul çalmak için düğünlere gidermiş. Halka açık, halkla iç içe olmasına rağmen ömründe hiç deniz görmemiş.

Bir gün Antalya’nın denize yakın köylerinden birinde düğün olacakmış. Davul çalmak için Sarı Mehmet’i davet etmişler. Sarı Mehmet sis altındaki

denize hayretle bakmış. Denizin ortasında da bir gemi varmış. Yanındaki arkadaşına seslenmiş.

“Bu koskoca ova güzel de bu biçerdöver buradaki ekinleri nasıl bitirecek?” (Altunel 1990:182-183; kaynak kişi: Ramazan Karay, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik öğretmenliği Ana Bilim Dalı birinci sınıf öğrencisi. Nereli olduğu belirtilmemiş.)

Aşağıdaki fıkra, Doğaner’in dörtlü sınıflamasının ikinci dalın örnekleri arasında yer almaktadır (s. 572)

Deniz

Aydınlının (göçebe Türkmen) biri, koyunlarını güde güde denize değin uzanmış.

Denizin, deniz olduğunu bilememiş de:

‘Koyun salıverilecek bir ova varmış, onu da sel basmış.’ demiş. (Poyrazoğlu, 1998: 43)

Bu fıkranın benzeri 1969 yazında Bayburt ilimizin Erikdibi köyünde tarafımızdan derlenmişti. Ancak oradaki kahramanımız Karadenizli idi ve denizin adı da Karadeniz idi.

Aşağıdaki fıkra, eğer birileri tarafından ters yüz edilerek başka bir fıkra tipine bağlanmamışsa özgün bir yapıya sahiptir. Biz benzerini değil yaklaşımını bile belirleyemedik. Kaynak kişimiz Yörük değildir, komşu köylerinde yaşayan Yörükler vardır. Ama o bölgesinde tanınan bir yerel fıkra tipidir. Onu kısaca tanıyalım ve hiciv kokan sözleriyle süslenmiş nüktesine geçelim.

Kara Kâmil’i bilmem tanır mısınız? Ülkemizde yüzlerce Kâmil vardır, bunların da bazıları biraz esmerce olunca hemen ‘Kara Kâmil’ deniliverir. Bizimki de böyle... Kâmil’in erkek torunlarından biri hem yüksek lisanstan hem de doktoradan öğrencim. Şimdi ise emaki yardımcı doçent... İşte birkaç cümle ile dede, ondan torununu seçtiği nüktelerden de birkaçı...

[Kara Kâmil] Nüfus kayıtlarına göre 1303 Botsa (Meram-Konya) doğumlu. Soyadı Kanunu çıkınca esmerliğinden dolayı Kara soyadını almışlar.

Babası, köyün imamı Hamit Hoca'dır. Çevre köylerde de tanınan Kâmil'in belirli bir eğitimi yoktur. 22 Şubat 1975'te Konya'da oğlunun evinde vefat etmiş, Hacıfettah Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Torunu Seyit Emiroğlu dedesi ile ilgili olarak yayımladığı bir makalesinde onu tanıtır ve nüktelerinden örnekler verir. Bu örneklerden Yörüklerle ilgili olanını aşağıya alıyoruz.

Güpür Güpür Geçiver

Kara Kâmil bir gün okulun önünde otururken Yörüklerden Eşekçi Bayram köye geliyor. Okulla köyün mezarlığı da karşı karşıya. Arada bir yol varmış.

Eşekçi Bayram, "Kâmil Ağa, bu ölüler bizden Fatiha bekler, ben de hiç bilmem. Ne yapayım?" demiş.

Kara Kâmil de "Oğlum, sen buradan geçerken koşarak güpür güpür geçiver, ölüler seni domuz zanneder, bir şey beklemezler." demiş. (Emiroğlu 1999: 34).

Bu arada ilgi çekici bir konuyu da burada gündeme taşımak istiyoruz. Nasreddin Hoca konusunda konuşan ve yazan bilgin ve araştırmacılar ortalarda dolaşan ve Hoca'nın adına bağlı olarak anlatılan veya yayımlanan bütün fıkraları araştırma ve incelemelerinin ana kaynağı olarak ele almaktadırlar. Bu, bilim adına olduğu kadar Nasreddin Hoca araştırmaları için de son derece yanlış bir yöntemdir. Çünkü elimizin altında değerlendirmek üzere bulduğumuz nüktelerin, sizler fıkraların da diyebilirsiniz büyük bir çoğunluğu Hoca ile ilgili olmayıp onun adına bağlanan, daha doğrusu yamayan ödünç alınmış değil, tapusuyla alınmış korsan anlatımlardır. Bunlardan yola çıkılarak yorum yapmak ve değerlendirmede bulunmak son derece yanlıştır. Nasreddin Hoca adına sırtladığımız ve ona ait olduğu hususunda görüşe sahip olduğumuz fıkraları içine aldığımız sandığa/sepete/torbaya elimize geçen bütün fıkraları koyuverirsek onlardan hareket edilerek yapılacak araştırmaların yanlış ve değersiz sonuçlar doğuracağını hatırlatmak isteriz. Hoca'ya her türlü olumsuzlukları yükleyerek onu toplumun gözünde aşağılamak isteyen farklı görüşteki kişilerin yaptıkları en azından Hoca'ya, sonrasında da Türk kültürüne hakaret etmekten başka bir şey değildir.

Yeri gelmişken Hoca konusundaki tehlikelerden ikisini çok kısaca sunup oradan hareketle Yörük fıkralarına geçelim.

1. Aynı fıkrayı yorumlayan farklı kişiler farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Herkes kendi görüşünde hürdür ancak böylesine farklı yorumları yapmak Hoca'ya da kültüre de zarar vermekten başka bir işe yaramayacaktır.

2. Son yıllarda pek moda olan bir metodun uygulanmasında da benzer tehlikeler yaşanmaktadır. *Fowler Metodu* genel adı altında *gülme teorileri* veya *mizah teorileri* olarak ele alınan uygulamalarda değerlendirilen fıkraların gerçekten de Hoca'ya ait olup olmadığına bakılmaksızın örneklere başvuruluyor. Böylece onun olmayan nüktelerden onun adına sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu çalışmalardan Yörük fıkralarına uygulanan ikisini hatırlatmak istiyoruz

Fikret Türkmen, “Gülme Teorileri ve Bursa Yöresi Yörük Fıkralarının Analizi”, *II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu*, C 2, Bursa 2002, 367-375.

İsmail Abalı, “Mizah Teorileri Bağlamında Yörük Fıkraları”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 9 (17), Ocak-Haziran 2016, 113-132.

O halde, o güzel halk sözünde olduğu gibi her sakallıyı dedemiz sanmayacağı gibi içinde Yörük veya Yürük kelimeleri geçen örnekleri de dikkatle değerlendirmeden Yörük fıkrası olarak kabul edip sonuçlar çıkarmaya çalışmayacağız. Yörük tipinin özelliğini taşıyan başka fıkrası tiplerinin nüktelerini de bu benzerlikten yola çıkarak Yörüklere bağlamak yanlış bir tutumdur. O tipin özelliklerini taşıyan pek çok farklı bölge tipi vardır.

Dolayısıyla bu kardeş olan veya ortak özellikler taşıyan fıkrası tiplerine bağlanan örnekler arasında geniş bir açıdan geçişmelerin olabileceğini unutmamak gerekir. Bilimde tarafsızlığın, hasbiliğin yanında sabırlı olmanın da önemli bir yerinin olduğunu unutmamak gerekir. Onun için sabırlı bir şekilde bu fıkraların değerlendirmek, elemek ve ondan sonra istediğimiz metodu uygulamaya çalışmamız doğru olacaktır.

Bir Yörük derneğinin başkanı olan Ali Boğa'nın yazdığı ve şiir havası da taşıyan bir yazısında Yörük'ün nasıl tanınması gerektiğiyle ilgili tespitler vardır. Bu özellikleri taşıyan kişilere bağlanan fıkraların gerçek Yörük fıkrası olma ihtimaline kuvvetlidir.

Konuşmamızın sonuna yaklaşırken Yörükler üzerine yapılan şu birkaç çalışmayı da burada hatırlatmak isteriz:

Nurdan Kılınç, *Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Afyonkarahisar 2010, XI+162 s. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Programı yüksek lisans tezi. Öğrencimiz Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özçelik tarafından yönetilen bu çalışma son derece değerlidir. Yörük kavramının ele alınmasından sonra tamamı Antalyalı olan kaynak kişilerden derlenen 140 fıkra ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Evrin Ulusan, *Kemalpaşa (İzmir) Yörükleri Halk Kültürünün Türkmenistan Halk Kültürü ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 2009, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.

Ali Doğaner, “Çukurova Bölgesi Fıkra Anlatma Geleneğinde Yörük Tipine Bağlı Fıkralar”, *Route Educational & Science Journal*, 1 (1), 2014, 127-143.

Ünsal Yılmaz Yeşildal, “Yörük Zekâsı ve Yörük Fıkraları”, 2. *Ulusal Yörük Türkmen Çalıştayı / 22-26 Şubat 2017, Antalya, Bildiriler Kitabı* (ed. Fatih Uslu), Antalya 2017, 21-32.

KAYNAKLAR

- Altunel, İbrahim (1990), Anadolu Mahallî Fıkra Tipleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler). Konya 1990, V +664+V s. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi.
- Ayva, Aziz (1999), “Mut Yörüklerinden Fıkralar”, Tarla. 1999 (5), Mayıs 1995, 41-42.
- Boğa, Ali (2017?), “Yörük’ü Nasıl Tanırız?” (Şiir), Yörükçe. 1 (1), Ankara, 52-53.
- Boratav, Pertev Naili (1969), 100 Soruda Türk Halkedebiyatı. İstanbul.
- Çetin, Ayşe (2000), “Mehmet Tevfik ve Hazine-i Letâif”, Millî Folklor. 7, 14-17.
- Emiroğlu, Seyit (1999), “Botsalı (Konya) Bir Nüktedan: Kara Kâmil”, Tarla [Saim Sakaoğlu Özel Sayısı]. 99/5, Mayıs 1999, 33-38.
- Poyrazoğlu, O. Nuri (1998), Osmaniyeli Mektuplar. Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1976), “Türk Folklorunda Üç Ahmak Fıkraları”, Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri. 27-29 Ekim 1975 Konya, Ankara 1978, 85-97.

TÜRK HALK HİKÂYELERİNDE YÖRÜKLÜK ALGISI VE BİR YÖRÜK HİKÂYESİ: HURŞİT İLE MAHMİHRI

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

ÖZET

Türk halk hikâyeleri XVI. yüzyıldan itibaren âşıklık geleneğiyle eş zamanlı olarak toplumun anlatı ihtiyacını karşılamak üzere teşekkül etmiş bir edebî türdür. Bu hikâyelerde rüyada gördüğü veya bir şekilde âşık olduğu sevgilisi peşinden gurbet gezen gezginci saz şairlerinin biyografik rivayetleri anlatılır. Bu gurbet gezişler sırasında Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Yörük ve Türkmen obalarıyla karşılaşan âşıkların izlenimleri arka planda yer alır. Bu bildiride belli başlı halk hikâyelerinde yörüklük algısının nasıl şekillendiği incelenecektir. Bu hikâyeler arasında yörüklük algısının yoğun biçimde karşımıza çıktığı bir hikâye daha vardır. Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi. Bu hikâyede de bir Yörük-Türkmen kızı olarak betimlenen Mahmihri ile “yerleşik” medeniyete mensup Hurşit arasındaki aşk ilişkisi farklı biçimde ele alınır. Dolayısıyla bildirimizin bir bölümünde bu hikâye özel olarak ele değerlendirilecek ve yörüklük kavramının, aslında içeriden metinler olan halk hikâyelerine nasıl yansıdığı birçok açıdan ele alınacaktır.

GİRİŞ

Halk hikâyeleri “Orta Çağ”ın aşk teması etrafına yığıldığı mücadeleleri anlatan bir edebî türün adıdır. Âşık edebiyatıyla eş zamanlı doğan ve gelişen halk hikâyeleri, tarım ve ticarete yönelen yerleşik hayatta insanlararası ilişkilerin bir toplum içi ve barışçı mücadele ortamına aktarılmasıyla romanın eşliğinde yer alır. Yerleşik hayatın hukuğa ihtiyacını büyük oranda din karşıladığı için halk hikâyelerinde tasavvuf ölçüğünde bir serbestlikle de olsa dinî motifler egemendir. Elbette tarım ve köy-kasaba birimlerinden oluşan yerleşik hayatın kadını toplumsal planda çne çıkarmaya başlaması da dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira kadın pasif bir “mâşuk” olarak olsa da tek ve erkek kahramanlı destanların yerine birisi kadın olan çift kahramanı hikâyelerde ad olarak kendini göstermeye başlamıştır. Toplum dış mücadeleden iç mücadeleye yönelmiş. Toplumsal tabakalaşma girişimlerinin görülmeye başlanması, halk hikâyelerinde ekseninde aşk olsa da kavuşmaları engelleyen temaların ve motiflerin anlatıma esas olduğu tür haline gelmesini sağlamıştır. Bu engeller arasında sosyal statü farkları, din ve inanç farklılıkları, maddî ve malî seviye farklılıkları gibi çatışma temeli sağlayan unsurlar öne çıkar. Mesela Kerem ile Aslı’da âşıkların kavuşmasını engelleyen sosyal farklılık din ve dinle beraber statü farklılığıdır. Âşık Garip hikâyesinde ise dramatik unsur, büyük oranda maddî servet ve varlık farkından doğmaktadır.

Hurşit ile Mahmihi ise edebiyatımıza pek yansımayan bir farklılığı ele alır. Yerleşik hayat-konargöçer hayat farkını. Her ne kadar Dadaloğlu’ndan beri bir Avşar eksenli Yörük-Yatuk çatışması arka planda belli belirsiz izler halinde duruyorsa da konu daha çok tarihin malzemesi olarak görülmüştür. Oysa bilhassa XIX. Yüzyıl devlet erkini kullanarak Yörük ve Türkmenleri iskân etme çabalarına direnen aşiret mücadeleleriyle doludur ve bunun halk edebiyatı ürünlerine yansımaması mümkün değildir. Kanaatimizce bu konargöçer-yerleşik veya başka bir tabirle Yörüklerin iskâna karşı koymaları sürecinin en açık ve yoğun biçimde yansıdığı halk hikâyelerinin başında Hurşit ile Mahmihi gelmektedir.

Elbette diğer hikâyelerde de bazı yansımalar mevcuttur. Mesela birçok hikâye kahramanı âşık, sevgilisi peşinden gurbete çıkıp o devrin Osmanlı-Türk coğrafyasını dolaşırken, Dede Korkut’un ifadesiyle ilden ile beyden beye gezerken dağlarda, yaylalarda Türkmen-Yörük obalarıyla karşılaşılır. Türkmen-

Yörük beylerinin yardımını gören âşıklar, onlara birer şiir söyleyip yollarına devam ederler. Mesela Kerem ile Aslı'da böyle bir sahne vardır:

Kerem, kendisinden kaçırılan Aslı'yı takip ederken yolu Aşkar/Aşkad Obası'na düşer. Buradaki yaylalarda karşılaştığı Türkmen düğününü Aslı'nın zannederek üzülür. Türkmen beyleri yaylalara çıkmışlar ve bir kızı gelin edip mehterhan ile götürmektedirler. Kerem, Aslıhan zannedip ağlayınca “Bu Türkmen kızını bir Türkmen'e verdik, kimseye zararımız yoktur” derler. Kerem'e yol gösterip yardım ederler (Duymaz 2001: 59, 272-273). Aynı şekilde Maraş'ta karşılaştığı Türkmen kızları da Kerem'i tanıyıp yardım ederler (Duymaz 2001: 62).

Bu sahneler genellikle hikâye içinde aktif bir işlev üstlenmezler bir arka fon oluştururlar. Ancak bu fon bize Osmanlı-Türk coğrafyasındaki yaşama çeşitliliğini de gösteren bir ipucu teşkil eder.

Aslında Dede Korkut Kitabı'nın ikinci tarihsel tabakası olarak kabul edilen ve aynı coğrafyaya ve tarihe yaslanan sosyal, medenî ve siyasî gelişmeler halk hikâyelerini bir tür olarak doğuran ortamı üretmişlerdir. Meşgaleleri akından gazaya evrilen Oğuz alpları, zaman içinde bir iç çekişmenin öznesi haline gelmişler ve Köroğlu'nda bu bir isyan-eşkiya boyutunda medeniyet çatışmasının temasını teşkil etmiştir. Söylemek istediğimiz akın ve gaza ruhunu kaybeden, özelde Osmanlı'nın içe dönüşünü sağlayan anlayış, bir müddet sonra iskân, vergi, asker alma, toprak düzenini egemen kılma gibi özgür yaşamaya alışmış toplulukların zulüm olarak algıladıkları eylemlerin gerçekleşmesine yol açmıştır. Yönetimde liyakatin yerini almaya başlayan hanedana bağlılık olgusu ile bir de küçülmeye başlayan coğrafyaya yığılan “dış” muhacirler Yörük ve Türkmen topluluklarını daha huzursuz etmişlerdir. Bunları anlatmamızın sebebi halk hikâyelerini oluşturan sosyal arka planı kısaca tasvir etmektir. Hiç şüphesiz, bu sosyal manzarada çatışmaların bir takım temasları sağlamak gibi işlevinin olduğunu da unutmamalıyız. Yani Anadolu içlerinde özgür ve hatta başıboş hayvancılık yaparak yaşayan Türkmen-Yörük aşiretleri ile onları iskâna zorlayan devletin kolluk kuvvetleri veya yaylalarına yerleştirilen muhacirler arasında temaslar oluşmaya başlamıştır. İşte bu temasların bir kısmı “aşk” dediğimiz iki yönlü ilişki biçiminin de gerekçesi ve zeminini teşkil etmiştir. Elektrik üretmek için pozitif ve negatif kutupların gerekliliği gibi “aşk”

için de pozitif ve negatif kutupların sadece cinsiyet manasında değil, her mada, her konuda karşımıza çıktığı görülür.

KAHRAMANLARI

Hurşit ile Mahmihri, her ne kadar kahraman isimlerini dikkate alırsak mesnevi kaynaklı ve astral tasavvurlara dayalı bir hikâyeye vasfı gösteriyor gibiyse de metni derinlemesine incelersek bu iddianın biraz yüzeysel kaldığı dikkati çeker. Evet, isimler ay ve güneş gibi gökyüzü cisimlerinden alınma adlardır, Arapça ve Farsça kökenlidirler, üstelik Fars edebiyatından divan edebiyatımıza tercüme, adaptasyon veya telif yoluyla geçmiş birçok mesnevi kahramanının adlarıyla da benzerlik gösterirler. Nitekim Azerbaycanlı "dastan" araştırmacılarının başında gelen M. Hüseyin Tehmasib, "mehebbet destanları"nın tasnif ederken "astral mehebbet destanları" adlı bir gruptan bahseder ve gök cisimleriyle ilgili halk hikâyeleri olarak aktarabileceğimiz bu hikâyelere örnek olarak Hurşit ile Mahmihri hikâyesini gösterir (Tehmasib 1966: 31-32). Aynı biçimde Fikret Türkmen de, bu konuda sunduğu bir bildirisinde Hurşit ile Mahmihri'nin bilhassa kahramanları bakımından "gökyüzü cisimleri"yle ilgisini tespit etmektedir. Buna göre Hurşit; güneş, mah-ı mihr ise aşk veya sevgi ayı anlamında görünmektedir. Türkmen'in bu tebliğine esas aldığı derlemeye göre olayların geçtiği Karaman ülkesi, kara ile ilgili olup gecenin alegorisi olarak düşünülmektedir. Yedi kardeş ise; yedi kardeş yıldızının yani Süreyya'nın sembolüdür. Hikâyedeki olaylar da güneş ile ayın durumlarıyla uyushmaktadır. Ay gece doğmakta, gece güneşle ayın bir arada bulunmalarına engel teşkil etmektedir. Ay ile güneşin birlikte olduğu anlar çok ender ve kısa süreli olmaktadır. Hikâyemizde Hurşit ile Mahmihri'nin durumları da böyledir. Onların ebedî vuslatlarına gece, yani karanlık engel olmaktadır. Burada geceyi ise Arap adlı şahıs temsil etmektedir (Türkmen 1974). Bütün bunlar alegorik ve simgesel olarak elbette doğrudur. Ancak unutulmamalı ki hiçbir halk hikâyesi, sadece simgesel bir anlatımla geniş halk ve avam kitleleri arasında uzun ömürlü olamaz. Nitekim bu alegorik boyutun altında sosyal gerçeklere uygun, gayet canlı ve reel hayatla yakından ilişkili bir aşk macerası anlatılmaktadır. İşte bu açıdan Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde iki tabaka olduğunu, isimlere ve aşka alegorik bir mana yükleyebildiğimiz gibi birisi aristokrat bir ailenin oğlu diğeri ise Yörük-Türkmen beyinin kızı olarak gerçek insanlar arasında

cereyan eden bir aşk hikâyesini dinlediğimizi veya okuduğumuzu da gözden kaçırmamak gerekir.

Nitekim hikâyenin hemen hemen bütün varyantlarda Hurşit'in babası çocuğu olmayan bir padişah olarak karşımıza çıkmaktadır. Hurşit'in babası bazı varyantlarda Genç Karabağı şehrinin şahı Tekin Şah, bazı varyantlarda Kanderhar veya Yemen şahı olarak sunulurken bazı varyantlarda bu padişahın ve hâkim olduğu ülkenin adı belirtilmemiştir. Kimi varyantlarda Hurşit'in babasının sadece adı verilir: Yeğen ya da Etem Şah gibi. Bir varyantta ise Molla Hünkâr'dır ve Konya'da ikâmet etmektedir. Hatta ayrıntıya bile girilir. Buna göre XIX. yüzyıl başlarında Karaman'da yaşayan Kadioğulları sülâlesi Hurşit'in mensup olduğu sülâledir. Hurşit, bu sülâleden Molla Bey'in oğludur. Burada babanın adı, konumu, hüküm sürdüğü ülke gibi ayrıntılara takılmadan, Hurşit'in aile itibarıyla sadece yerleşik bir kültüre, idareci sınıfa, dinî otoriteye sahip bir aileye ve asil bir hanedana mensup olduğunu söyleyebiliriz.

Hikâyenin kadın kahramanı Mahmihi'nin ailesi ise hemen bütün varyantlarda konar-göçer bir Türkmen veya Yörük ailesidir. Mahmihi de bir aşiret beyinin kızıdır, ancak bu durum, Yörük-Türkmen aşiretleri için geçerli bir sosyal statüdür. Mahmihi'nin ailesi ile bilgiler yazılı ve matbu varyantlarda ayrıntılı olarak açıklanırken sözlü varyantlarda genel ifadelerle geçiştirilmiştir. Mahmihi, bazı rivayetlerde İçmean veya Uçmaan Beyi'nin kızı, bazısında Türkistan'daki Mihriban aşiretinden olduğu ifade edilmektedir. Yusha elinden bir Türkmen beyinin kızı; üç erkek kardeşin bir bacısı, Karagöz Han'ın amcasının kızı ve Eminece Kadın'ın torunu, Kozan civarında oturan Türkmen beyinin kızı gibi çelişik ve farklı bilgilerle anlatılan Mahmihi, bir varyantta Sarıkeçili aşiretine mensup birisi olarak geçmektedir. Ayrıntıları unutulmuş sözlü rivayetlerde ise Mahmihi, Türkmen beyinin, “ellig ağası”nın kızı veya birbirine yakın ifadelerle “Türkmen, Yörük kızı” veya “bey kızı” şeklinde tanıtılır. Mahmihi ailesini tek kızıdır, ancak beş veya yedi erkek kardeşinin olduğu da belirtilir. Hatta hikâyenin Karaman varyantının adı “Hurşit Bey ve Yörük Kızı Hikâyesi” şeklindedir (Gülcan 1987: 65-76).

Diğer halk hikâyelerinde olduğu gibi bu iki aile arasında herhangi bir siyasî, sosyal veya ekonomik bir ilişki yoktur. Ancak göçebe ailenin yaylaya konmasıyla ilişki başlar. Varyantlara göre değişmekle birlikte iki aile arasında dü-nürçülüğün kabulüyle meydana gelen bir söz kesme ve nişanlanma vardır.

Bazı varyantlarda bu nişan, padişahın yaylasının tapusunu Mahmihri'nin ailesine vermesi karşılığında gerçekleşir. Bir varyantta Hurşit'in evlenme isteği, Mahmihri'nin kardeşleri tarafından “yörük kızı yörük obasında gerekir” bahanesiyle reddedilir. Bir rivayette Hurşit'in şahsen yaptığı evlilik teklifi reddedilir. Bir rivayette ise ise Hurşit ile Mahmihri birbirlerine verdikleri yüzüklerle kendi aralarında nişanlanırlar.

Burada hikâyenin arka planında cereyan eden bir hadiseyi de aktarmak bildirini amacına uygun düşecektir. Bir varyanta göre Mahmihri'yi yaylada görüp âşık olan Hurşit, obanın erkeklerinin savaşta olduğunu öğrenip onlara yardıma gider. Çünkü bu savaşın sebebi, geldikleri yerin padişahının Mahmihri'yi istemesi ve kardeşlerinin de buna razı olmamalarıdır. Hurşit, onlara yardım ederek galip gelmelerini sağlar ve gece olunca çadırına gelen Mahmihri'yle murat alıp murat verirler. Görüldüğü üzere basit bir “rakip” olarak nitelenen padişaha karşı obanın erkekleri savaşta ve sadece rakip olduğu için padişaha karşı bu savaşa katılan bir âşık anlatılmaktadır. Elbette ki bir aşk konulu halk hikâyesi konuyu bu kadar anlatabilir.

ŞİİRLER

Türkmenlik ve Yörüklük algısı, Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde yer alan şiirlere de yansımıştır. Hurşit'in dağlarda ve yaylalarda karşılaştığı çobanlara Mahmihri'yi soruşu çoğu zaman şiirle olur. Bu şiirlerin “Gözüm bu yayladan biri geçti mi”, “Aman çoban söyle nereye gitti”, “Söyle çoban Türkmen burdan geçti mi”, “Benim yârim buralardan geçti mi”, “Türkmen kızının göçü nere gitti” nakaratları dikkati çekmektedir. Bu şiirlerden birkaçından örneklemeler yapmak istiyoruz:

Hurşid'in söylediği bir dörtlük:

İremedim şu Türkmen'in işine,

Gözüm doldu kanlı yaş ile,

Yüzüm sürem ocak taşına,

Kara toprağa bakup ağlarım.

Başka bir dörtlük de şöyledir:

Türkmen'in kızı hilâl kaşlı olur,
Kemân ebrûlu, sünbül saçlı olur,
İncü yâkut siyâh mercân dişli olur,
Cânım nene bir yâr için ağlarım.

Bir başka dörtlük de şöyledir:

Benim bir derdim var câna yayılmaz,
Hicrân olup da halka yayılmaz,
Sâde melek olsa baña yâr olmaz,
Ala gözli bir Türkmen'e mâyildür
Dadaloğlu'na isnatını da yaz

DADALOĞLU MESELESİ

Hurşit ile Mahmihi hikâyesinin Yörüklük-Türkmenlik meselesini “aşk” çevresinde ve dolaylı biçimde olsa da ele alan bir hikâye olmasının bir sonucu da bu hikâyenin Dadaloğlu'na isnat edilmesidir. Halk hikâyelerinin teşekkülü, tasnifi ve musannifi meselesi zaten çetrefil bir meseledir. Hurşit ile Mahmihi hikâyesi de yakın zamanlara kadar Dadaloğlu tarafından tasnif edilmiş bir hikâye olarak sunulmuş ve kabul edilmiştir. İlk olarak Ali Rıza Yalın'ın *Memleket Mecmuası*'nın 1922 yılında, derginin 17. ve 18. sayılarında neşrettiği hikâyemiz, Dadaloğlu tasnifi şeklinde değerlendirilmiştir. Yalın, daha sonra yayımladığı bir yazısında da not olarak şu ifadelerle yer vermiştir: “Hamîş: Bu dramatik “türkölü hikâyenin” meşhur şair Dadaloğlu tarafından tertib edilmiş bulunduğu Deli Veli tarafından rivayet edilmektedir” (Yalın 1930). Bu bilgiler daha sonra Taha Toros (1940: 51-62), Mehmet Paşabeyoğlu (1968: 84-95), Tahir Kutsi Makal (1974: 170-180), Battal Pehlivan (1984: 64-75) gibi değişik araştırmacılar tarafından da aynen tekrar edilmiştir. Bu görüşün yanlışlığına temas eden ilk yazar Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, Kerem ile Aslı

Hikâyesi'nin bütün varyantlarında yer alan bir şiirdeki şu dörtlüğü Hurşit ile Mahmihri'nin eskiliğine delil olarak gösterir (1946: 169, 311).

“Hurşit Mahmihri'nin dizine yattı,
Kamber Arzu'sunun tozuna battı,
Dünyada Şahsenem murada yetti,
Âşık Garip gibi gülen olmadı. “

Teşekkül tarihini XVI. yüzyıla kadar indirdiğimiz Kerem ile Aslı hikâyesinde böyle bir dörtlükte Hurşit ile Mahmihri hikâyesinden söz edilmesi, hikâyenin XIX. yüzyılda yaşamış olan Dadaloğlu'na izafe edilmesini imkân dışında bırakmaktadır. Cahit Öztelli de Dadaloğlu'nun büyük hikâyelerin sahibi olmadığını, Hurşit ile Mahmihri'nin Dadaloğlu'ndan önceki yazma, cönk ve şiirlerde yer aldığını belirterek bu fikre karşı çıkmıştır (1953: 12-13; 1974: 162-163). Haşim Nezihî Okay da Öztelli'nin görüşlerine iştirak etmiş, yeni bir görüş eklememiştir (1959: 27; 1970: 116). Konuya son olarak eğilen araştırmacı ise Saim Sakaoğlu'dur. Bu çalışmada kullanılan ve Millî Kütüphane'de bulunan 1247 H. / 1831-1832 M. tarihli bir cönkteki Hurşit ile Mahmihri hikâyesi, bu hikâyenin Dadaloğlu tasnifi olmadığını ortaya koyan en güvenilir delillerdendir (Sakaoğlu 1987). Sakaoğlu, şimdiye kadar ileri sürülen görüşleri bir değerlendirmeye tâbi tutarak çeşitli eser, makale ve tebliğlerinde konuyu açıklığa kavuşturmuştur (1986: 51-53; 1991: 247-252; Sakaoğlu-Alptekin 1988: 17-18). Hurşit ile Mahmihri hikâyesi, gökyüzü cisimleriyle ilgili alegorilere dayanan eski bir konunun alınıp yeniden işlenmesiyle teşekkül etmiştir. Bu teşekkül tarihi, büyük halk hikâyelerimiz olan Âşık Garip, Arzu ile Kamber, Şah İsmail gibi hikâyelerle aynı, yani XVI. veya XVII. Yüzyıllar olmalıdır. Ancak bütün bu bilgilere rağmen hikâyenin Dadaloğlu ile ilgisinin kurulmasının arka planında konunun onun hayatı ve şiirleriyle yakınlığının olduğu da bir gerçekliktir. Gerek Yalgın'ın kaynak şahısları gerekse bu bilginin büyük oranda araştırmacılar arasında kabul görmesi, Dadaloğlu ile Hurşit ile Mahmihri hikâyesinin benzerliklerinden kaynaklanmıştır. Nitekim Dadaloğlu, yukarıda sözünü ettiğimiz aşiretlerin iskânı meselesini XIX. yüzyılda ele almış, Avşar aşiretinin sözcülüğünü yapmış, aşk temasını da Karacaoğlan çizgisinde yoğunca işlemiş bir âşığımızdır. Bu itibarla benzer bir konuyu işleyen Hurşit ile Mahmihri

hikâyesinin musannifi-kahramanı olabilecek en uygun âşık şüphesiz ki Dadaloğlu'dur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Safevi, Akkoyunlu, Karakoyunlu gibi rekabet içinde olduğu Türk-Türkmen topluluklarının devletlerinin yıkılmasıyla hâkimiyetini pekiştirmesi, Anadolu coğrafyasındaki konar-göçer Yörük ve Türkmen taifesinin hayat tarzını da baskılamaya başlamış ve bilhassa XVI. yüzyıldan sonra Anadolu'da yerleşik-konargöçer rekabeti, çekişmesi ve çatışması gündeme gelmeye başlamıştır. Bu süreç, halk edebiyatı ürünlerine ve özellikle çağın anlatısı halk hikâyelerine de sirayet etmiştir.

Bazı halk hikâyelerinde sosyal arka plan işlevinde karşımıza çıkan bu olgu, Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde daha yoğun olarak ve doğrudan karşımıza çıkmaktadır.

Bu çekişme, Hurşit ile Mahmihri hikâyesinin, âşık edebiyatındaki “konar-göçer” hayatın en güçlü temsilcisi Dadaloğlu'na isnat edilmesine zemin hazırlamıştır.

Halk hikâyelerinden de görüleceği üzere oba ve yayla hayatı yaşayan, “Türkmen göçü” halinde olan Yörük ve Türkmenler, özellikle iskân hususunda devlet erkini temsil edenlerle uyumsuzluk ve çatışmalar yaşamışlardır. Elbette bu çekişmeler sırasında gerçekleşen temaslar çevresinde “aşk” ilişkileri de meydana gelmiştir. Bu konu, son örneklerinden birisi olan Sabahattin Ali'nin “Hasanboğuldu” öyküsündeki “obalı-ovalı” çatışmasına dek sürmüştür bir konudur.

KAYNAKLAR

- Boratav, Pertev Naili (1946). Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara: Miili Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Duymaz, Ali (2001). Kerem İle Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülcan, D. Ali (1987). Karaman Tarihinden Hikâyeler-Gelenekler, Karaman.
- Makal, Tahir Kutsi (1974). Dadaloğlu, İstanbul.
- Okay, Haşim Nezih (1959). Dadaloğlu Hayatı ve Deyişleri, Ankara.
- Okay, Haşim Nezih (1970). Köroğlu ve Dadaloğlu, İstanbul.
- Öztelli, Cahit (1953). Köroğlu ve Dadaloğlu, İstanbul.
- Öztelli, Cahit (1974). Üç Kahraman Şair: Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu, İstanbul.
- Paşabeyoğlu, Mehmet (1968). Avşar Elimiz ve Dadaloğlu, Kayseri.
- Pehlivan, Battal (1984). Dadaloğlu Yaşamı-Sanatı-Şiirleri, İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim (1986). Dadaloğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1987). "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Bildiriler, Elazığ: 219-226.
- Sakaoğlu, Saim (1991). "Dadaloğlu'nun Hayatı Etrafında Tasnif Edilmiş Hikâye Var mıdır?", Erciyas Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu (Bildiriler), Kayseri: 247-252.
- Sakaoğlu, Saim- Alptekin, Ali Berat (1988). Dadaloğlu Bibliyografyası, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim-Duymaz, Ali (1996). Hurşit İle Mahmihri Hikâyesi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tehmasib, Mehemed Hüseyin (1966). Azerbaycan Dastanları, II. C., Bakı 1966, 31-32.
- Toros, Taha (1940). Dadaloğlu, Adana.

Türkmen, Fikret (1974). "Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü ile İlgili Allegoriler", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara: 159-164.

Yalın, Ali Rıza (1930). "Hurşit Bey Bozlağı", Memleket Çukurova'da, 2 (17/30), 15 İkteşrin 1930, 9-11 ve 2 (18 / 31), 1 Teşrinisani 1930, 4-8.

GELENEKSEL YÖRÜK MUTFAĞI ve YEMEK KÜLTÜRÜNÜN MODERN MUTFAĞA ETKİSİ

Prof. Dr. Ali YAKICI

Çok eski bir tarihi geçmişe sahip olan Türklerin sosyal ve kültürel hayatlarının şekillendiği ilk çağlardan bu yana büyük ölçüde göçebe hayata dayalı yeme-içme kültürüyle zengin bir mutfağa sahip olduğu belirgindir.

Dünyanın en zengin mutfaklarından birine sahip olan Türklerde yemeğin önemli bir yeri vardır. Sosyal, siyasal, kültürel ve dini hayatın her aşamasında yemek birinci derecede önemli yer tutmaktadır. Doğumda, düğünde, bayramda, kutlama ve şenliklerde, imecelerde, karşılama ve uğurlamalarda, ölümden ve diğer toy ve törenlerde yemeğin/ aşın önemli bir yerinin olduğu görülmektedir.

Milattan önceki dönemlerin vazgeçilmez toy ve törenlerinden olan sığır/av, şölen/kurban, yağ/yas vb. toplantılarda belirgin bir biçimde görülen aş verme geleneği, daha sonraki yıllarda yazılı dönemin bilinen ilk eserlerinden olan Bengi Taşlarda/ Orhun ve Yenisey Kitabelerinde de açık bir biçimde yer almaktadır. Yemek kültürüne ve Türklerdeki sofrada adabına dair bilgiler, İslami dönemin ilk eserlerinden olan Divanü Lügati't-Türk'te, Kutadgu Bilig'de, Atabetü'l-Hakayık'ta ve yine Türk kültür ve edebiyatının şaheserlerinden Dede Korkut'ta da ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır.

11.-15. yüzyıllar arasındaki yarı göçebe Yörük kültürünün anlatıldığı Dede Korkut Kitabı'nda yer alan yiyeceklerinin başında koyun, keçi, inek, deve, geyik eti gelmektedir. Ördek, tavuk, güvercin gibi kümes hayvanlarıyla keklük, kaz, tugay, turaç gibi av kuşları da bu dönemlerin önemli mutfak gıdaları arasında görülmektedir. Bu etler içinde en makbulünün geyik eti olduğu belirtilmektedir.

Bu etlerden yapılan en önemli yemeklerden biri; bugün de Yörük mutfağının önemli kabulleri arasında görülen şişliktir. Şişlik, kuzunun içinin temizlendikten sonra şişe geçirilerek köz ateşte kızartılmasıyla elde edilir. Günümüzde kuzu eti küçük parçalara bölünerek ateşte kızartılmaktadır ki buna şiş kebabı denilmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan Yörük sofrasının bu kebabını yapmak için kullanılan şişe süğlü adı verilmektedir. Şişle közlenerek yapılan bu kebaba kimi Yörüklerde “sögük” ya da “sögüş” denildiğine de tanık olunmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan önemli Yörük yemeklerinden biri de yahnidir. Bir çeşit et yemeğidir. Birçok çeşidi olan yahnii tek yemek olarak kabul etmek yanlış olur. Dede Korkut Kitabı'nda “kese kese yemeğe yahnî yahşi” denildiğine göre; yahninin eti büyük parçalar halinde kesilmekte ve kazanlarda pişirilmektedir.

Dede Korkut'ta görülen “katık” çeşitleri arasında süttten üretilen yoğurt, kaymak, peynir ve tereyağın önemli bir yeri vardır (Gökay, 1973: CDX-CDXI)

Büyük ölçüde atlı göçebe bir kültüre sahip oldukları ve hayvancılıkla geçindikleri için Türk mutfak kültürünün başında ana maddesi et ve süt olan ürünler gelmektedir. Hayvancılık yaygın olmakla birlikte darı başta olmak üzere tahıl üretimine de sosyal ve kültürel hayatları içinde yer veren Türklerin mutfağına üçüncü bir madde olarak buğday, mısır, arpa vd. tahılların ununun da eklendiği görülmektedir. Böylece atlı göçebe kültürün etkisiyle Türk mutfağının önemli ölçüde et, süt ve una dayalı olduğu belirtilebilir.

Bahaeddin Ögel, konargöçer hayatı yaşayan eski Türklerde et ve süt kültürünün çok gelişmiş olduğunu bu sebeple de süte dayalı ürünlerin Yörük mutfağının temelini oluşturduğu belirtmektedir. Buna bağlı olarak da yoğurt, tereyağı, iç yağı, don yağı, kuyruk yağı, peynir, ayran, yoğurt çorbasi, tarhana, kurut, çökelek vb. yiyecek ve içeceklerin Yörük mutfağının vazgeçilmezleri arasında yerini aldığını ifade etmektedir.

Ögel ayrıca Yörük mutfağında et ve hamur ürünlerinin külde pişen, korda pişen, sacda pişen ve tandırda pişen olarak da sınıflandırılabilceğini belirtmektedir (Ögel, 1991: 1-53).

Sedat Bahadır'a göre; Anadolu'da hayvancılıkla geçinen ve henüz yerleşik hayata geçmemiş Yörüklerde altı ay süt ürünleri altı ay da et ürünleri ağırlıklı olarak yenmektedir. Güz döneminde yayladan gelen hayvanlar etlik denilen

yerde kesilip kurutulmaya bırakılırdı. Mart ayından sonra da süttten üretilen gıdalar tüketilirdi (Bahadır, 2017: 63)

Genlerine yerleşen, kültürel kodları içinde yer alan ve büyük oranda et, süt ve un ana maddesinden oluşan bu mutfak kültürü göçlerle birlikte yeni coğrafyalara taşınmıştır. Vatan tutulan yeni coğrafyalarda zengin bir sebze-meyve varlığıyla tanışılmasına rağmen et, süt ve una dayalı bu mutfak kültürü yaşamaya devam etmiş ve günümüzde de bu önemini korumaktadır. Atlı göçebe hayatın şartlarına göre oluşan ve Türklerde yemeği zevke dönüştüren bu mutfak kültürünün Türkiye sahasında varlığını ve etkisini sürdürmesinde Yörüklerin önemli rolünün olduğu bilinmektedir.

Günümüz Türk ve dünya mutfakları içinde sunulan kimi yiyecek, içecek ve lezzetlerin ana kaynağının Yörük mutfak kültürü olması bunun açık bir göstergesidir. Dünün yereli olan Yörük mutfağı bugünün ulusal, uluslararası ve evrenseli olarak mutfaklara zenginlik, sofralara farklı renk ve lezzet katmakta, kültür ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de bundan 40-50 yıl öncesine kadar büyük yerleşim merkezleri olan şehirlerde yaşayanlar yemekleri yemek-içmek ve lezzetleri tatmak için genellikle Yörüklerin yaşadığı yayla, mezra, köy ve mekânlara gidilirdi. Bu arz-talep olayından dolayı Yörük mutfağının lezzetleri günümüzde kentlerin lokantalarına taşınmış, Türk mutfağına Yörük kültürünün zenginliğini katmıştır. Kentlerde yine kimi lokantalar Yörük mutfağının doğallığını belirtmek için mekânlarına “Yörük çadırı, Yörük evi, Yörük obası” gibi adlar vermekte, bu adlar altında Yörük mutfağının zenginliğini kentlilere sunmaktadır.

Bugün, Türk mutfak kültürünün Asya ve Avrupa başta olmak üzere yedi kıtada yer alması ve dünya insanını Türk mutfağının lezzetleriyle tanıştırmasıyla birlikte yaylalardan, obalardan kente taşınarak millileşmiş olan Yörük yemek kültürü de bu vesileyle evrenselleşmiş ve dünya mutfakları içinde yerini almıştır.

Büyük ölçüde Yörük mutfağına ait olmakla birlikte günümüz Türk ve dünya mutfağı içinde yer alan ve Yörüklerde olduğu gibi günümüz kentli insanının da vaz geçilmez lezzetleri arasına yerleşmekle birlikte bu önemini koruyan ve devam ettiren, tercih sebebi olan bu yiyecek ve içeceklerden bazıları şunlardır:

Akıtmaç, bazlama, buğday çorbası, bulama/ bulamaç, bulgur aşısı, bulgur pilavı, çevirme, çoban kavurma, dürüm, etli pilav, gelin önü, gözleme, hoşmerim, kakaç, kaygana, kaymaklı bükme, keçi peyniri, keçi yoğurdu, keşkek, kömbe,

kuzu şiş, papara, pekmez helvası, saç arası, saç böreği, sıkma, sütlü aş, şepit, tarhana çorbası, tirit, topalak, tuluk/ tulum peyniri, tutmaç, uğmaç çorbası, yayık ayranı, yoğurt çorbası, yörük pilavı, yufka vd.

Göçlerle Türkiye'nin doğudan batıya birçok bölgesinde adı bilinen ve mutfakların yöresel tatlısı olarak ikram edilen Yörük yemeği hoşmerimdir. Genellikle taze Yörük kaymağı ya da taze Yörük peynirinden yapılan hoşmerim, malzemelerin her an elde edilememesi sebebiyle hoşmerim, kimi uygulamalara rağmen Yörük mutfağından çıkıp ulusal ya da uluslararası mutfaklara kazandırılmamış/ pazarlanmamıştır. Fakat Konya, Ankara, Safranbolu vd. kimi il ve ilçelerde hala misafir ağırlama tatlısı olarak kullanılmaktadır.

Höşmerim tatlısı halen Ankara'nın birçok köyünde ikram edilmektedir. Bunlardan Gölbaşı ilçesinin Oğulbey Köyünde ve Gündül ilçesinin Garipçe köyünde bayramlarda ikram edilirken Beypazarı'nda turistik amaçlı ve kültür ekonomisine yönelik olarak değerlendirildiği görülmektedir. Elmadağ ilçesinde ise her yıl Temmuz ayında Höşmerim Şenliği düzenlenmektedir (Ölçer Özünel vd., 2012: 198)

Tirit yemeği de kuruyan ekmeklerin değerlendirilmesi amacıyla yönelik olarak; doğranan ekmeklerin üzerine sulu bütün et konulması suretiyle elde edilmektedir. Günümüzde tiridin özellikle Konya, Ankara gibi illerde turistik bir yemek ikramına dönüştüğü de görülmektedir.

Günümüzde Türkiye'nin büyük şehirlerinde ve yerleşim birimlerinde Yörük yemekleri çok tercih edilenler arasındaki yerini almıştır. Bugün hem geleneksel yemek sunan bütün lokantalarda hem üniversitelerin kantinlerinde hem de yıldızlı lüks otellerin sunumlarında saç böreği/ gözleme ve yayık ayran başta olmak üzere çok tercih edilen gıdalar arasındaki yerini almış bulunmaktadır. Böylece hem geleneksel Yörük mutfağını kentliyle buluşturmakta hem de kültür ekonomisi ve dolayısıyla milli ekonomiye ciddi bir katkı sağlamaktadır.

Ayrıca geleneksel ve mevsimsel gıdaların depolanması ve saklanması, UNESCO'nun da ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Buna göre somut olmayan kültürel mirasın SOKÜM Sözleşmesi'nde belirtilen "halk mutfağına ait gıda depolama kültürü, mevsimsel yiyecek saklama biçimleri ve saklama mekânları" için konu ve materyal desteği olabilecek nitelikte, yaşayan bir geleneksel kültür unsuru olarak kabul görmektedir (Oğuz 2009: 138-141).

Don Yoder "Halk Yaşamı" başlıklı yazısında, halk yaşamıyla ilgili olarak halkbilimcilerin çok fazla çalışma yapmadıklarını, halk kültürünün günümüzde

bütün değerleriyle birlikte yeniden keşfinin gerekliliğini belirtmektedir. Çünkü Yoder'e göre kentlinin henüz farkına varmadığı/varamadığı birçok heyecan, bilgi, kültür ve lezzet halk yaşamı denen hazinede gizlidir ve bu hazineden acil olarak yararlanmak gerekmektedir (Yoder 2005: 51-62).

Yoder'in bu tespit, istek ve endişeleri de göz önünde bulundurulduğunda geleneksel Yörük kültürü içinde yer alan fakat Türk sofrasının mutfağı için önemli bir lezzet üreten bastırık kültürünün korunması ve yaşatılması da önem kazanmaktadır.

Bastırık, hayvani gıdalar ve sebzelerin yaz mevsiminin yakıcı sıcağından uzun süre ekşimeden, kokmadan saklandığı ve üzerleri alta sıcak geçirmeyecek nitelikteki dokuma eşyalarla bastırılarak örtüldüğü, sadece yaz mevsimine yönelik olarak yapılan gıda koruma yönteminin adıdır.

Bastırık mekânları olarak genellikle güneşi en az gören ve sıcağı en geç hissedilen yerler belirlenir. Bu yerler belirlenirken de genellikle bastırığa zarar veren keçi, inek, koyun vb. hayvanların giremeyeceği alanlar tercih edilir. Bastırık için kimi Yörük yerleşim birimlerinde yerden 20-30 cm yüksekliğinde toprak dolgu kullanılan, kenarları sıvalı ve cilalı "bastırık sekisi" yapıldığı gibi kimi bölgelerde de kuytu yerlerdeki yumuşak toprakların 50-80 cm. kazılarak "bastırık çukuru" oluşturulduğu ve burada süt, kaymak, yağ, peynir gibi ürünlerin korunduğu görülmektedir.

Her iki bastırık mekânının da gıdaların burada güneşten etkilenmemesini ve korunmasını sağlayan ana malzeme bastırık örtüleridir. Bu örtüler genellikle palaz, kilim, heybe adı verilen dokumalarla keçe ve halılardan oluşmaktadır. Daha küçük bastırıklarda yine yöre insanının "kırk pare/ kırkyama" adını verdiği yamalı çul ve çaputlar örtü olarak tercih edilmektedir.

Yağ, yoğurt, kaymak, peynir vb. ürünlerin bastırığa konurken toprak küp ve tencereler tercih edilmektedir. Bu nedenle de bastırık tabanlarının beton değil toprak olmasına dikkat edilir. Çünkü süt ürünlerinin kaymak, yağ, yoğurt ve peynir olarak ya toprak kaplarda ya da dışına asit sızdıran deri tulumlarda bastırığa bırakılması, bu ürünlerin bastırıkta kalacağı birkaç aylık sürede süt ürünlerinde bulunan asitlerin küp ve tulumlardan süzülerek bastırık tabanına akması ve bastırık tabanındaki toprak tarafından emilmesidir. Süt ürünlerini üretip bastırıkta saklanmasını, korunmasını ve dinlenmesini sağlayan üreticiler, bastırık ürünlerinin soğutucu, derin dondurucu vd. mekânlarda bulundurulmuş

süt ürünlerinden daha lezzetli ve doğal oluşunun temel nedenini iki önemli sebebe bağlamaktadır. Bunlardan ilki bastırıklar toprak zeminde oldukları için deri tulum, toprak tencere ve küplerdeki süt ürünlerinde bulunan asit vb. zararlı unsurlardan arındırılmış olmasıdır. Diğer sebep ise, günümüz soğutucularının gazlı ortamından korunmuş olmalarıdır. Böylece süt ürünlerinin hem doğal ve sağlıklı olması sağlanmakta hem de lezzeti korunmaktadır (Yakıcı, 2011: 157-163).

Bu durum günümüzde özellikle organik gıda üretimi yapanların modern teknolojinin sunduğu soğutuculardan uzaklaşarak Yörük kültürünün vazgeçilmezlerinden olan bastırığa yönelmesini sağlamakta, böylece geleneksel lezzetlerin doğal olarak Türk ve dünya mutfaklarına sunulması gerçekleştirilmektedir.

Bastırık, genellikle geçimini hayvancılıkla sağlayan Türkmenlerin koruma ve saklama geleneğinin ortaya çıkardığı bir mekândır. Soğutucunun olmadığı dönemlerde başta süt, peynir, kaymak, yağ, yumurta gibi hayvansal ürünler olmak üzere zeytinyağı, pekmez, reçel, salça vb. bitkisel ürünler bastırıklar da korunmuş ve saklanmıştır.

Günümüzde buzdolabı teknolojisinin gelişmiş olması ve çok farklı soğutucu seçenekleri sunmasına rağmen bastırık kültürü hayvan ürünleri üretmek için geçimini sağlayan Türkmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında önemini korumakta ve giderek önemini artırmaktadır. Bastırıkta muhafaza edilen ürünlerin çeşitli soğutucularda saklananlarla arasında görülen lezzet farkı, bu geleneksel kültürün yaşamasındaki önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Türklerin göçebe bozkır kültüründen günümüze uzanan ve günümüzde konargöçer Yörüklerde hala yaşayışını devam ettiren Yörük yemekleri, yapımından korunmasına çevresinde gelişen kültürle birlikte bugün modern mutfak önemli ölçüde etkilediği ve modern mutfaka katkı sağladığı görülmektedir. Boylarda, obalarda, dağlarda, ovalarda, yaylalara vb. kırsal yerleşim birimlerinde doğan bu kültür hem günümüz ulusal ve uluslararası mutfakın vazgeçilmez lezzetleri arasında yerini almakta hem de özellikle turistik amaçlı uygulama ve sunumlarla kültür ekonomisine hissedilir bir biçimde katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bahadır, Sedat (2017), *Büyük Reyhanlı Aşireti ve Bahadırlar/ Tarih-İnanış ve Halkbilimi*, 2. Baskı, Editör: Ali Yakıcı, Ankara: Son çağ Yayınları.
- Don Yoder (2005), “Halk Yaşamı”, (Çev. Ayça Yavuz), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, (Yay.Haz. M.Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Gökyay, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Oğuz (2009), *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ögel, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş 4/Türklerde Yemek Kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Ölçer Özünel, Evrim- Dilek Türkyılmaz, Selcan Gürçayır- Tuna Yıldız (2012), *Ankara'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Editör: M.Öcal Oğuz, Ankara: Grafiker Yayınevi.
- Yakıcı, Ali (2011), “Konya Ovasında Yaşayan Türkmenlerde Modernden Geleneksele Dönüşün Adı: Bastırık”, *Milli Folklor*, S.91, s: 157-163.

FOTOĞRAFLAR

Palaz örtülü basırık

Kırk pare örtülü bastırık

Bastırıkta saklanan tulum ve diğer ürünler

BATI ANTALYA YÖRÜKLERİNDE HAMİLELİK SÜRECİNDE HALK HEKİMLİĞİ

Öğr. Gör. Canan KÖKUS*

Doç. Dr. Fatih USLU**

ÖZET

Halk hekimliği, modern tıbbın olmadığı veya gelişmediği yerlerde halkın çeşitli hastalıkları tedavi etmede uyguladığı yöntem ve teknikler bütünüdür. Halk düşüncesinde hastalık kavramı, geniş manada kullanılmaktadır. Fizyolojik rahatsızlıkların yanı sıra nazar, büyü, al basması, cin çarpması gibi durumlar da halkın düşüncesinde hastalık olarak algılanmış ve tedavi yöntemleri geliştirilmiştir.

Halk hekimliği, şehirleşmenin de etkisiyle şehirlerde canlılığını yitirmeye yüz tutmuştur. Fakat şehirleşmenin olmadığı kırsal bölgelerde modern tıp imkânlarının yoksunluğundan kaynaklı olarak halk hekimliği uygulamaları günümüze kadar canlılığını korumuştur. Kırsal bölgelerde yaşayan Yörükler, yaşam şartlarının zorunluluğundan dolayı modern tıp imkânlarına ulaşmakta zorluklar yaşamaktadırlar. Bu zorunluluk da Yörükler arasında halk hekimliği uygulamalarının önem kazanmasını sağlamıştır.

---

* Akdeniz Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğretim Görevlisi
canankokus@akdeniz.edu.tr

** Akdeniz Üniversitesi Yörük Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü fatih
uslu@akdeniz.edu.tr

Bu çalışmada Yörüklerin hamilelik ile ilgili inanış ve uygulamaları araştırılmıştır. Araştırmada nitel görüşme formu kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: halk hekimliği, Yörük, hamilelik, tedavi

GİRİŞ

Halk hekimliği; modern tıbbın gelişmediği, ulaşamadığı, yetersiz kaldığı dönem ve yerlerde fiziksel veya metafizik kaynaklı olarak ortaya çıkan hastalıkları tedavi etmek için kullanılan yöntem ve uygulamaların tümüdür. Bu tedavi kişilerin kendisi tarafından yapıldığı gibi gerçek veya metafizik varlıkların yardımıyla da yapılabilir. Ayrıca son yıllarda halk hekimliği dersleri tıp fakültelerinde de öğretilmeye başlanmıştır.

Türk kültür tarihine bakıldığında halk hekimliğinin kökeninin Şamanizm'e kadar dayandığı görülmektedir. Türklerde "şaman, kam" adı verilen kişilerin dinî törenleri yönetmenin, Tanrı ve ruhlarla iletişim kurmanın yanında hastalıkları tedavi etme fonksiyonları da vardır. Bayat (2015: 23), bu fonksiyonları şu şekilde sıralamaktadır;

- Hastaları iyileştirmek
- Ölen adamın ruhunu öteki dünyaya göndermek
- Kısırlığı tedavi etmek
- Avın bol olmasını sağlamak
- Fal bakarak gelecekte haber vermek
- Evi kötü ruhlardan temizlemek
- Kurban sunmak
- Mevsim ritüellerini düzenlemek
- Sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak
- Kayıp şeylerden haber vermek.

Hastaları iyileştirme fonksiyonuna sahip olan şamanlar, yalnızca hastalıkları tedavi etme ve hastanın vücudundan kötü ruhları uzaklaştırmakla yükümlüdürler. Bir başka deyişle bu şamanlar, hekimlik görevini icra ederler. İslami

döneme kadar baskın bir şekilde süregelen şamanlık kültürü Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte biçim değiştirerek varlığını sürdürmüştür.

Anadolu sahasında ise şamanlık görevini üstlenen bu kişiler İslamiyet’in de etkisiyle otacı, sınıkçı, üfürükçü, ölçümcü, halk hekimi adlarını alarak kendilerine has bilgi ve yöntemlerle hastalıkları tedavi etmektedirler.

Halk hekimliğine dair bilgiler, halkın deneyimleri sonucunda ortaya çıkmış ve sözlü veya yazılı olarak günümüze kadar aktarılagelmiştir.

KISIRLIK VE GEBE KALMA İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Çocuk soyun devamlılığı, kadının statü atlaması ve aile kavramının tam anlamıyla teşekkül etmesi noktasında Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Çocuğun olmaması kimi zaman evliliklerin bitmesine, kadının saygınlığını yitirmesine neden olmaktadır.

Türk halk hekimliğinde kısırlık sorunun çözümünde başvurulan yöntemler üç grupta toplanmaktadır: Dinsel-büyüsel alan, halk sağaltmacılığı ve modern tıp (Örnek, 2015: 24). Dinsel-büyüsel alanda yapılan uygulamalar kutsal kabul edilen mekânların ziyaret edilmesi ve buralarda kurban kesilmesi, kişinin bir hocaya giderek kendini okutması, muska yazdırması olarak karşımıza çıkar. Halk sağaltmacılığında ise halk hekimleri tarafından yapılan ilaçların kullanılması, bazı yiyeceklerin yenmesi ve bazı yiyeceklerin yenmemesi uygulamaları görülmektedir.

Yörüklerde kısırlığın tedavisinde yatırları ziyaret etme, yatırlarda dua etme, yatırda bir gece geçirme, yatırda kurban kesme ve bunu dağıtarak dua alma uygulamaları yer almaktadır. Bu uygulamalar Yörüklerde dinsel-büyüsel uygulamalardandır. Halk sağaltmacılığı alanında ise çeşitli uygulamalar görülmektedir. Bu uygulamalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Ardıç ağacının dalları ve kaynatılıp, ay hali biten kadın kaynatılan suyun buharına tutulur ve üzerine çarşaf türü herhangi bir şey örtülüp buharı daha iyi buğu alması sağlanır” (Ak, 2017: 401).

“Tahta kaşık ısıtılıp zeytinyağına batırıldıktan sonra rahim açılır. Böylece rahimde iltihap varsa sıcaklıkla akar gider. Kadın hamile kalır.” (K. K. 1).

“Soğan közde pişirilir ve sarılır. İltihap varsa akar gider.” (K. K. 1).

“Kadında kasık düşüklüğü varsa kasıklarına mısır sümeği ısıtılarak sarılır ve bir hafta bekletilir.” (K. K. 1).

“Kerpiç ısıtılır, üstünde saman ve katran yakılır ve buğusuna kadın oturulur. Buğunun dağılmaması için kadının üstüne battaniye örtülür. Karışım ılıdıktan sonra sarılır.” (K.K. 2).

“Hamile kalmak isteyen kadına nar yenmemesi söylenir. Çünkü nar rahim duvarını kalınlaştırarak hamile kalmayı engeller.” (K. K. 2).

“Isırgan otu kaynatılarak kadın buğusuna oturtulur.” (K.K. 3).

“Hamile kalmak isteyen kadına su içirilmez. Kavun ve karpuz yedirilir.” (K.K. 3).

“Tereyağı sürülür.” (K. K. 3).

“Cuma günleri helva yapılarak komşular eve çağırılır. Helva yendikten sonra dua edilir.” (K. K. 7).

“Bir hafta boyunca soğan kabuğu ile kaynatılıp soğutulduktan sonra içilir. Böylece iltihap varsa yok olur.” (K. K. 7).

HAMİLELİK SÜRECİNDE YAPILAN UYGULAMALAR

DÜŞÜK RİSKİNE KARŞI YAPILAN UYGULAMALAR

Hamilelik veya gebelik; erkekten gelen sperm ile kadının yumurtalıklarından atılmış olan yumurtanın döllenmesi ile meydana gelen fetüsün kadın organ ve dokularında değişiklikler meydana getirdiği, doğuma kadar geçen yaklaşık 9 aylık (266-270 günlük) dönem (URL 1). Hamilelik sürecinde kadının vücudunda yaşanan fizyolojik ve biyolojik değişimler kadının psikolojisini etkilemektedir. Bu nedenle yakınları, hamile kalan kadınlara özel ilgi göstermekte ve daha anlayışlı davranmaktadır. Ayrıca hamileliğin ilk dönemleri riskli olduğundan kadının dikkat etmesi gereken konular vardır.

“Soğan suyu, maydanoz suyu, adaçayı, civanperçemi çayı içilmez. Bunlar düşüğe neden olur.” (K.K. 2, 5, 6, 7).

“Hamileliğin ilk döneminde bebek rahme yerleşmediği için düşük olmasın diye hamile kadın yatarak dinlenir.” (K. K. 5, 6, 7).

“Hamile kadın yüksek yerlere uzanmaz. Rahimde açılma olur. Bebek düşer.” (K. K. 7).

“Hamile kadın ağır kaldırmaz.” (K. K. 1).

“Hamile kadının kendini hastalıklara karşı kendini koruması lazım. Kabakulak hastalığı geçiren bir kadın düşük yapmış.” (K.K. 7).

“Hamile kadının korkmaması gerekir. Köyde bir kadın korktuğu için düşük yapmış.” (K. K. 7).

BEBEĞİN CİNSİYETİNE YÖNELİK UYGULAMALAR

Erkek çocuğun soyu devam ettireceğine dair inanış, erkek çocukların toplumda önem görmesinin nedenlerinden birisidir. Kız çocuğun evlenerek başka aileye gitmesi ve erkek çocuğun eve gelin getirmesi de erkek çocuğun ailesine bakacağı durumunu ortaya çıkarır. Bu etkenler de erkek çocuk doğurma isteğini arttırmaktadır. Halk arasında erkek veya kız çocuk sahibi olmak isteyenlerin yaptıkları bazı uygulamalar vardır.

“Erkek çocuk sahibi olmak isteyenler tatlı yemekten kız çocuk sahibi olmak isteyenler ekşi yemektir.” (K. K. 6,7).

“Kadının ilk doğan bebeği kız ise göbek bağı ters çevrilir böylece doğacak olan bebek erkek olur. İlk doğan bebek erkek ise göbek bağı ters çevrilir böylece doğacak bebek kız olur.” (K. K. 1).

“Gelin, düğünden sonra kayınvalidesinin evine gittiğinde kucağına verilen ilk çocuk erkekse doğacak çocuğun erkek; kucağına verilen ilk çocuk kırsa doğacak çocuğun kız olacağına inanılır.” (K. K. 7).

“Hamile kadının karnı yumurta gibi ise çocuk erkek; kalçası büyük ise çocuk kızdır.” (K. K. 3).

“Hamile kadının haberi olmadan bir yere bıçak, bir yere makas koyulur. Kadın bıçağın üstüne oturursa çocuk erkek; makasın üstüne oturursa çocuk kızdır.” (K. K.1).

“Kadının yüzü lekelenirse çocuk erkek olur.” (K. K.7).

“Kadın çirkinleşirse çocuk kızdır. Kız bebek annesinin güzelliğini alır. Kadının güzelleşirse çocuk erkektir.” (K. K. 5).

DOĞUM ANINDA YAPILAN UYGULAMALAR

Modern tıbbın ulaşmadığı yerlerde doğumlar geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır. Halk arasında doğum yaptıran kişiye ‘ebe’ denir. Doğumun başlamasıyla birlikte yapılan uygulamalar çeşitlilik arz etmektedir.

“Dua okunur, sabun dağıtılır.” (K. K. 1).

“Sancısı başlayan kadının eteğinden buğday veya şeker dağıtılır.” (K. K. 1).

“Doğumu başlayan kadına sabun sürülür.” (K. K. 2).

“Doğumu başlayan kadına zeytin yağ sürülür.” (K. K. 2).

“Kadın kapıda sallanır.” (K. K. 2).

“Kadına hurma yedirilir.” (K. K. 4).

“Kadını ebe sırtına alarak sallar.” (K. K. 5).

“Kadın battaniyeye yatırılır. Üç defa sağa üç defa sola çevrilir.” (K. K. 5).

“Kadına buhar verilir.” (K. K. 6).

“Kadının altına ateş yakılır.” (K. K. 6).

“Meryem ana otu suya koyularak açılması beklenir. Ot açılınca rahim de açılır. Doğum bittikten sonra ot sudan çıkarılır ve kapanması beklenir. Ot kapanınca rahim de kapanır.” (K. K. 7).

LOHUSALIK İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Kadın, doğum yaptıktan sonraki kırk gün sürdüğüne inanılan dönemdir. Bu dönemde kadının savunmasız olduğu ve metafizik varlıklar tarafından korkutulduğuna inanılır. Yörükler arasında albastının varlığına inanılır.

Albastı lohusa kadınları ve bebekleri rahatsız eden, lohusa kadınların ciğerini söktüğüne inanılan bir kara iyedir. Albastı, doğum esnasında kadına musallat olursa kadının doğumu sancılı ve zor geçer. Kadının sancısının artmasıyla albastıyı kovmak için silah sıkılır. Albastıdan korunmak için kırmızı renkli nesnelere dayanarak yararlanıldığı bilinmektedir.

“Aralarında kan bağı olan iki lohusa kadın bir araya getirilmez. Kırk karışması olur. Kırkları karışırsa delirebilirler, hasta olurlar.” (K. K. 7).

“Lohusa kadına ve bebeğine kırmızı giydirilir.” (K. K. 3).

“Lohusa kadın ve bebeğin yattığı odanın ışığı söndürülmez.” (K. K. 3).

“Lohusa kadın ve bebeğin yattığı odaya Kur’an ve ekmek koyulur.” (K. K. 3, 6).

“Lohusa kadın hava kararmaya başladıktan sonra dışarı çıkarılmaz.” (K. K. 3, 5, 6).

“Lohusa kadın ve bebeğe kırk gün boyunca kırmızı kurdele takılır.” (K.K. 7).

“Lohusa kadın ve bebeğinin yastığının altına bıçak konur.” (K. K. 4).

Ayrıca bu dönemde kadının sütünü arttırmak için yapılan uygulamalar da dikkat çekmektedir.

“Lohusa kadın aşerdiği yiyecekleri yemelidir. Yemezse göğsünde şişlik olur.” (K. K. 3).

“Lohusa şerbeti içirilir.” (K. K. 1, 2, 4, 5, 6).

“Lohusa kadına un çorbası verilir. Sütü arttırır.” (K. K. 1).

“Lohusa kadın sıcak ve soğuktan korunur.” (K. K. 1).

“Lohusa kadına ovmaç yedirilir. Sütü çok olur.” (K. K.2).

“Lohusa kadına helva yedirilir.” (K. K. 4).

“Lohusa kadına sütlaç yedirilir.” (K. K. 4, 6).

“Lohusa kadına hoşaf yedirilir.” (K. K. 7).

LOHUSA KADIN VE BEBEĞİ NAZARDAN KORUMA İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Nazar, Türk kültüründe yaygın olan bir inanmadır. Nazar kimi insanların bakışlarındaki zararlı gücün etkisiyle canlı veya cansız varlıklar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkidir (Boratav, 2013: 119). Halk arasında nazarın sadece bakışlarında kötü güç bulunan insanların değil çok seven kişilerin de nazar ettiği dair bir inanma vardır.

Nazardan korunmak için insanlar; üzerlerine muska ve nazarlık takmaktadır. Nazarlıklar kayın ağacı, iğde dalından yapılmakla birlikte en yaygın olarak mavi boncuk takılmaktadır. Ayrıca göze siyah sürme çekme, kulak arkasına siyah boya sürme de kişilerin kendilerini nazardan korumak için yaptıkları uygulamalar arasında yer almaktadır.

“Dua okunur.” (K.K. 1, 2, 3, 5, 6).

“Nazar değdirdiğine inanılan kişinin habersizce paçasından bir parça alınarak yakılır. Dumanı evde gezdirilir.” (K. K.7).

“Mavi boncuk takılır.” (K. K. 1, 2, 3, 5, 6).

“Buğday tanesi, tavuk dışkısı, çörek otu, üzerlik bir beze bağlanarak lohusa kadın ve bebeğe takılır.” (K. K. 2).

“İğde ağacından nazarlık yapılır. Buna çitlik denir. Üç harflilerden korur.” (K. K. 2).

“Eve üzerlik asılır.” (K. K. 7).

“Nazar muskası yapılır.” (K. K. 7).

“Lohusa kadının ve bebeğin kulağının arkasına siyah boya sürülür.” (K. K. 1, 2).

KIRK ÇIKMASI (KIRK UÇURMA)

Kırk uçurma geleneğinin kökeni Şamanizm’e dayanmaktadır. Anne ve bebek sağlığı için doğumdan sonraki kırk gün önemlidir. Bu kırk gün içinde anne ve bebeğin metafizik varlıklar tarafından rahatsız edildiğine inanılır. Kırk günün sonunda yapılan ritüellerle şaman metafizik varlıklara kırk günün bittiği mesajını verir. Böylece bu varlıklar anne ve bebeği rahat bırakır. Doğa ile iç içe olan insan için kırk uçurma bir ritüeldir hâlâ günümüzde canlılığını korumaktadır.

Yörüklerde kırk uçurma veya kırk çıkması çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bazı kişiler yedinci, yirminci ve kırkıncı günde uygulamaları yapmaktadır. Bazı kişiler de sadece kırkıncı gün bu ritüelleri gerçekleştirmektedir.

Yedinci günde gerçekleştirilen ritüeller tuzlama olarak bilinmektedir. Bu ritüellerdeki amaç bebeğin terlememesi ve terinin kokmaması için yapılmaktadır. Uygulamalar şu şekildedir;

“Yedinci gün bebeğin göbek bağı düşer. Bebek tuzlanır. Bu tuzlama bal, pekmez, tuz, karanfil karıştırılarak yapılır. Bu karışım bebeğe sürülür. Bu şekilde bebek otuz dakika bekletilir. Sonra suyla yıkanır.” (K. K. 2).

“Bebeğin göbek bağı düştükten sonra bebeğe pekmez, bal, karanfil, tuz, karabiber karışımı sürülür. Bebek sarılır. Bebek ağlayana kadar bu şekilde bekletilir. Sonra sabunlu suyla yıkanır.” (K. K. 4).

“Bal, pekmez, tuz, karanfil, tarçın, gül suyu karışımı hazırlanarak bebeğin önce koltuk altına, parmak aralarına, boynuna daha sonra tüm vücuduna sürülür. Bebek ılık bir çarşafa sarılarak bir veya bir buçuk saat bekletilir. Sonra bebek ılık suyla yıkanır.” (K. K. 6).

“Bal, tuz, gül suyu karışımı hazırlanarak bebeğe sürülür. Bebek on veya on beş dakika bekletildikten sonra yıkanır.” (K. K. 7).

Kırk uçurma ise ilk kırk uçurma ve ikinci kırk uçurma olarak hem yirminci günde hem de kırkıncı günde yapılmaktadır. Bu uygulamalar şu şekildedir;

“Suyun içine yirmisi ise yirmi taş, kırkı ise kırk taş koyulur. İçine arpa, yumurta, kırk bir çeşit ot koyulur. Bebek ve evdekiler bu suyla yıkanır. Kalan su ağaç dibine dökülür.” (K. K. 2).

“Suyun içine yumurta kabuğu, arpa, buğday, demir kaşık, kırk bir çeşit ot, taş koyulur. Bebek bu suyla yıkandıktan sonra suyu ağaç dibine dökülür.” (K. K. 1).

“Suyun içine şehriye, buğday, bulgur, kırk taş koyulur. Bebek ve anne bu suyla yıkanır. Kalan su eve serpilir.” (K. K. 3).

“Suyun içine kırk taş, kırk çeşit ot, yumurta kabuğu koyulur. Bebek ve anne bu suyla yıkanır. Kalan su dört yol ağzına dökülür.” (K. K. 4).

“Suyun içine altın, kırk taş, gül yaprağı koyulur. Yumurta kabuğu ile kırk defa su eklenir. Anne ve bebek bu suyla yıkanır.” (K. K. 7).

SONUÇ

İnsanlar, çok eski dönemlerden günümüze kadar yaşadıkları sorunlara karşı çözümler geliştirmişlerdir. Halk hekimliği de halkın karşılaştığı hastalıkları tedavi etmede ve bu hastalıklarla mücadele etmede geliştirdikleri yöntem ve uygulamalardır. Halk hekimliği uygulamaları, halkın uzun deneyimlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Halk hekimlerinin hastalıkları tedavi etmede kendilerine özgü yöntem, teknikleri ve kullandıkları araç gereçler vardır.

Halk hekimliğinde hastalıkların fizyolojik veya metafiziksel kökenli olduğuna inanılır. Metafiziksel kaynaklı hastalıklar kutsal kabul edilen mekânları ziyaret etme ve dua ile tedavi edilirken fizyolojik kökenli hastalıklar sağaltım yöntemleriyle tedavi edilmektedir.

Yörükler, konargöçer yaşam şekline sahiptirler ve kırsal bölgelerde yaşarlar. Bu nedenle modern tıp imkânlarından uzakta hayat sürmektedirler. Bu durum Yörükler arasında halk hekimliği uygulamalarının canlılığını korumasını sağlamıştır.

Yörüklerde hamilelik öncesi, dönemi ve sonrası yapılan uygulamalar hem dinsel-büyüsel hem de sağaltma yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinsel-büyüsel alanda yapılan uygulamalar hem İslami dönem özellikleri taşımakta hem de arkaik dönemden izler taşımaktadır. Sağaltma yöntemlerinde ise Yörüklerin doğa ile ilgili bilgilerini ve doğaya hâkimiyetleri görülmektedir. Bu da Yörüklerin Şamanizm inancından kalma bilgilere hâkim olduklarını göstermektedir. Yörükler, arkaik döneme ait Türk kültürünü halk hekimliği uygulamaları alanıyla da günümüze kadar sürdürülmüştür. Bu durum Yörüklerin, kültürün tanınması, korunması ve gelecek nesilleri aktarılması noktasında anahtar rol görevi üstlendiğini göstermektedir.

Binlerce yıllık kadim konargöçer medeniyetin birikimlerinden halk hekimliği bağlamında da faydalanılmalıdır. Konargöçer yaşam formu yapısı gereği dinamiktir ve birçok kültür ile de etkileşim içerisindedir. Atayurt'tan Anayurt'a uzanan bu birikimin sosyo-kültürel olarak da çok korunaklı bir kale olduğundan sözlü kültür olarak halk hekimliği tedavileri konusunda da çok etkin bir iletişim örneği göstermektedir.

Yörüklerin Anadolu'daki en önemli merkezlerinden Antalya ve örneklemede değerlendirilen Batı Antalya Yörükleri, Türkistan'dan aldığı birikimleri

Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin edinimlerini Teke Yöresinde harmanlamış ve kültürün alt öğeleri olan dil, inanışlar, gelenekler-görenekler, ananeler ve yeme-içme alışkanlıklarına taşımışlardır.

Bu erişilmesi çok zor tecrübe bugün bölgede yaşayan Yörüklerde mevcuttur; son konargöçer, yarı yerleşik, kenar mahalle göçerleri yahut yerleşik Yörükler olsun hepsi de halk hekimliği konusunda bilgi ve deneyimlerini paylaşmaktan haz duymaktadır. Bu konunun derinlemesine incelenmeye ve modern tıbbın nimetleriyle harmanlanarak yeni bir sentez tıp oluşturulmasına da katkı sağlanması hedeflenmelidir.

KAYNAKLAR

Ak, Mehmet (2017). “Yörüklerde Halk Hekimliği”. The Journal of Academic Social Science Studies. S.57: 395-405.

Bayat, Fuzuli (2015). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken.

Örnek, Sedat Veyis (2015). Geleneksel Kültürümüzde Çocuk. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Boratav, Pertev Naili (2013). 100 Soruda Türk Folkloru. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

URL1:[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamilelik#:~:text=Hamilelik%20veya%20gebelik%3B%20erkekten%20gelen,266%2D270%20g%C3%BCnl%C3%BCk\)%20d%C3%B6nem](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamilelik#:~:text=Hamilelik%20veya%20gebelik%3B%20erkekten%20gelen,266%2D270%20g%C3%BCnl%C3%BCk)%20d%C3%B6nem) (18.11.2020).

YÖRÜKLERDE GIDA HAZIRLIĞINA BİR ÖRNEK: DOLAZ
AN EXAMPLE OF FOOD PREPARATION İN YORUKS: DOLAZ

Fevzi AK*

Prof. Dr. İhsan BULUT**

ÖZET

Tort, peynir altı suyunun kaynatılarak uzun süre ısıtılmasına tabi tutulması ile elde edilirken; dolaz ise süt, un, tereyağı, tort, yoğurt kullanılarak elde edilen bir üründür. Üretimi Antalya, Isparta, Afyon ve Anamur çevresindeki Yörükler tarafından bilinmektedir. Üretiminde ticari bir amaç olmayan dolaz, Yörüklerin kışlık gıda ihtiyaçlarının bir bölümünü karşılamaktadır. Araştırma sahası olarak Isparta'nın Aksu İlçesi sınırları içerisindeki yaylalar ele alınmıştır. Yapılan araştırmada dolaz üretiminin geleneksel olarak devam ettiği ancak eskiye oranla üretimin azaldığı görülmüştür. Yörede hayvancılıkla uğraşan otuz dört hane ile görüşülürken bunlardan yirmi üç hanede dolaz üretimi yapıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dolaz, Tort, Deli Dolaz, Peynir Altı Suyu, Akıllı Dolaz

ABSTRACT

Tort is obtained by boiling whey for a long time and subjecting it to heat treatment; dolaz is a product obtained by using milk, flour, butter, residue,

---

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, Yüksek Lisans.

** Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Öğretim Üyesi.

and yogurt. Its production is known by local people, called Yoruks, living in Antalya, Isparta, Afyon and Anamur. Dolaz, which does not have a commercial purpose in its production, meets some of the winter food needs of the Yoruks. The plateaus within the borders of Aksu district of Isparta have been considered as the research area. In the research, it has been observed that the production of dolaz continues traditionally, but the production has decreased compared to the past. While interviewing with thirty-four households dealing with animal husbandry in the region, it was determined that dolaz production was made in twenty-three households of them.

Keywords: Dolaz, Tort, Mad Dolaz, Whey, Smart Dolaz

GİRİŞ

Geleneksel bir ürün olan dolaz; Antalya, Isparta, Afyon ve Mersin çevrelerinde peynir suyu ve süttten elde edilen bir gıda türüdür. Dolaz aslen bu yörelerde yaşayan Yörükler tarafından üretilen ve bilinen bir üründür. Dolazın isminin nereden geldiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak yapım aşamasında büyük çomçalarla (çömçe) dolandıra dolandıra karıştırılarak yapıldığı için dolaz ismini aldığı muhtemeldir. Yöresel bir gıda olan dolaz, Yörükler tarafından kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmektedir.

Isparta ve çevresinde yaşayan özellikle de Antalya ile Isparta arasında kornagöçer hayat yaşayan Karakoyunlu, Hayta, Honamlı, Çakal ve Töngüşlü Yörüklerinde üretimi yapılan bir üründür.

Dolaz yapımında peynir altı suyunun önemli bir yeri olduğu gibi besin değeri yüksek olan peynir altı suyu çeşitli şekillerde değerlendirilmektedir. Sıvı halde kullanılabildiği gibi karıştırılarak, kurutulularak ve bileşenlerine ayrılarak da yararlanılmaktadır. Peynir altı suyundan, ekmek, pasta, bisküvi, çikolata, şekerleme ürünleri yanında ilaç sanayi, çeşitli meşrubat ve meyve suları ile kimya endüstrisi, peynir, yoğurt ve dondurma yapımında yaygın olarak yararlanılmaktadır (Şimşek vd. 2006: 346). Ayrıca peynir altı suyu lor yapımında kullanılabildiği gibi ateşte kaynatılarak içerisine arpa unu eklenip bulamaç kıvamına getirilerek köpeklerin beslenme ihtiyaçlarını gidermeleri için yal yapımında da kullanılmaktadır.

Öte yandan farklı yerlerde üretimi yapılan dolazın isminin de farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Anamur Yörükleri sarıkeş, Silifke Yörükleri horç,

Antalya, Isparta, Afyon çevresinde yaşayan Yörükler de dolaz ya da tort olarak isimlendirilmektedir (Kalender, Güzeller 2013).

TORT'UN YAPILIŞI

Yöresel bir ürün olan tortun yapım aşamalarına bakıldığı zaman kaynatma işlemi genellikle kazanlarda ve odun ateşinde yapılmaktadır. Öncelikle tort yapılacak kazanın dış kısmı çamur haline getirilmiş kül ile sıvanır. Kül ile sıvamadaki amaç kazan içerisindeki malzemenin dipten yanmasını engellemektir. Eğer küllenmeden kaynatma işlemine devam edilirse kazanın dibinde yanmalar oluşmakta ve istenen aromada gıda elde edilememektedir. Tort, sarı su diye isimlendirilen peynir suyunun yaklaşık bir hafta boyunca kaynatılması ile elde edilen bir üründür. Kaynatmanın ilk iki üç gününde suyun içerisinde beyaz renkte katılaşmalar oluşmaya başlar. Kaynatma işlemi devam ettikçe renk koyulaşmakta koyu sarı ile kahverengi renklere dönüşmektedir. Kazandaki sarı su eksildikçe üzerine ekleme yapılır. Kaynatmanın son günlerine doğru renk koyulaşmaya başlayınca ve kazandaki su miktarı iyice azalınca kazan ateşten indirilip soğumaya bırakılır. Soğuduktan sonra suyunu süzmek üzere kese ya da gözenekli çuvala doldurulur. Daha sonra üzerine say taş diye tabir edilen yassı ağır taş konularak içerisindeki suyun süzülmesi sağlanır. Suyu süzülükten sonra herhangi bir kap ya da deri içerisine basılır. Deriye basma işlemi daha çok tercih edilir, çünkü deri gözeneklerinden süzme işlemi gerçekleşir. Deriye basma işleminde yaklaşık bir metre boyunda saplık denilen sopa kullanılmaktadır. İyice sıkıştırma işleminin yapılarak gözenekler arasındaki boşluklara hava girerek bozulması engellenmeye çalışılmaktadır. Eğer düzenli sıkıştırma işlemi yapılmazsa göğürme diye tabir edilen küflenme gerçekleşmektedir.

Belirli aşamalardan geçirildikten sonra hazır hale getirilen dolaz, tüketileceği zaman biraz çıkarılıp tavada eritilen tereyağı içerisine dökülerek kısık ateşte biraz kavrulduktan sonra az miktarda su, biraz da gevrek olarak ufalanmış yufka eklemek parçacıkları eklenir. Biraz daha kızartıldıktan sonra tüketime hazır hale gelmiş olur. Yapılan bu gıdaya halk, tort ya da deli dolaz demektedir.

Resim 1: Tüketime Hazır Tort.

Anamas Yaylalarına çıkan Yörükler ihtiyaçlarından fazla yaptıkları tortu yakın köylere ya satmaktalar ya da ihtiyaçlarına göre bulgur, fasulye, patates ve soğan gibi gıda maddeleriyle değiş tokuş yapmaktadırlar. Genellikle ağustos ayı içerisinde yapılan tort ya da dolaz yakın çevre köylerinin de tarımsal hasat mevsiminin Ağustos içerisinde olmasına bağlı olarak değiş tokuşa tabi tutulmaktadır.

DOLAZ'IN YAPILIŞI

Süt ile yapılan süt dolazı ya da akıllı dolaz denen dolaz vardır. Bu dolazın yapımında koyun, keçi ya da inek sütü kullanılır. Kazana doldurulan süt kaynatılmaya başlanır tam kaynamak üzereyken içerisinde biraz tort eklenir. Eğer elde tort yoksa yoğurt eklenir ve süt kestirilir.

Kesilmiş bir şekilde rengini kaybedinceye kadar karıştırılır. Daha sonra içerisinde un eklenir ve katılaşana kadar karıştırılır. Un helvası kıvamına gelen dolaz içerisinde tereyağı eklenip kızartılır. Kızarmayan kısmı karıştırmak suretiyle çevrilip tekrar tereyağı eklenip kızartılır.

Tamamına yakını kızarmaya başladığında ateşten indirilir ve soğuması için bir gün kazanda bekletilir. Daha sonra deriye iyice sıkıştırılarak, isteğe bağlı olarak içerisinde çörek otu da atılarak basılır ve serin bir yerde muhafaza edilir.

Genellikle kışlık olarak tüketilen dolaz ağustos ayında yapılır. İki üç ay deride bekletildikten sonra tüketimine başlanır.

Resim 2: Plastik Bidona Basılmış Süt Dolazı.

Yeneceği zaman deriden bir miktar çıkartılan dolaz tereyağı ile kızartılırken içerisine biraz su eklenir. Suyunu çekmeye başlayınca da ateşten indirilip tüketime hazır hale getirilmiş olur. Yörüklerin yaşamında önemli bir yeri olan dolazın günümüzde yapımı son derece azalmıştır. Kaynatmada bol oduna ihtiyaç duyulmaktadır. Yüksek rakımlı yaylalarda ağaç yetersizliğine bağlı olarak odun bulmakta güçlük çeken Yörükler dolaz yapımında bir hayli zorlanmaktadır.

Resim 3: Pişirilmek Üzere Çıkartılmış Süt Dolazı.

MATERYAL VE YÖNTEM

Isparta'nın Anamas Yöresi hudutları içerisinde bulunan Sorkun, Çayır, Sarıalan, Keşli, Çukurpınar yaylalarına çıkan Yörüklerden yirmi üç hanenin dolaz yaptığı belirlenmiştir. Ayrıca Sarıalan Yaylasında üretim sırasında dolaz yapım aşamaları yerinde gözlemlenmiştir. Hem tort, hem de dolaz yapımı ayrı ayrı gözlemlerle kayıt altına alınmıştır. Burada gözlemlenen üreticiler hem tort hem dolaz yaptıklarını ama önce tort, sonra süt dolazı yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi sorulduğu zaman süt dolazı yapımı için ağustos ayına doğru sütün iyice yağ oranının arttığını, yapılan dolazın daha lezzetli olduğunu, süt dolazı yapımında sütün kestirilebilmesi için torta ihtiyaç duyulduğunu dile getirilmişlerdir.

Kullanılan peynir altı suyundan dört hane keçi peynir altı suyu kullanırken on dokuz farklı üretici de koyun peynir altı suyunu kullanmışlardır. Bu durum yapılan hayvancılık faaliyetinin türü ile yakından alakalıdır.

BULGULAR

Dolaz'ın Akdeniz Bölgesi ile Afyon çevresinde yaşayan Yörükler tarafından üretilen ve bilinen bir gıda olduğu görülmektedir. Dolaz ile tort yapımı ve içerisinde kullanılan malzemeler farklılık gösterse de aynı şey olmadıkları ama

genel olarak iki ürünün de dolaz diye isimlendirildiği görülmüştür. Tort tamamen peynir altı suyundan yapılırken; dolaz bizzat süt, un, tereyağı, yoğurt ve tort kullanılarak yapılan bir üründür.

Farklı Yörük gurupları arasında üretiminin de değiştiği bilinmektedir. Isparta yakınlarındaki yaylalara çıkan Karakoyunlu Yörükleri daha çok süt dolazı yaparken, yine aynı yöredeki yaylalardaki Çakal Yörüklerinin peynir altı suyundan deli dolaz ya da tort diye tabir edilen dolaz yaptıkları tespit edilmiştir. İnceleme konusu alanda hayvancılık yapan Yörüklerin büyük çoğunluğu kışlık gıda için dolaz yaparken bir kısmı yapmaktan vazgeçmişlerdir. Bu duruma neden olarak yaylaları 2.000 metre üzerinde olanlar odun bulmakta zorlandıklarını, buldukları odunu idareli kullanmaları gerektiğini gösterirken dolaz yapmayı bıraktıklarını dile getirmişlerdir. Bir kısmı ise zahmetli ve yapımı zaman gerektiren bir gıda olmasından dolayı yapmadıklarını beyan etmişlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dolaz ve tort yapımı son zamanlarda iyice azalmıştır. Azalmasında gerek küçükbaş hayvan sayısındaki azalmalar gerek yapımının zahmetli olması gibi özellikler etkilidir. Yöresel bir gıda olmasından dolayı pek bilinen bir ürün değildir. Bu ürünleri en iyi bilenler, üretimini kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerçekleştiren Yörüklerdir. Köylerde yaşayan ve tarımla birlikte hayvancılık faaliyetini de sürdüren yerleşik hayattaki köylülere de bu ürün tanıtılarak üretimi yaygınlaştırılabilir. Gelenek ve göreneklerimizin unutulmaması açısından dolaz ve tort yapımının tanıtılması hatta festivaller, fuarlar aracılığı ile halka gösterilmesi kültürel devamlılık açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Ak, Mehmet. (2015). Teke Yörükleri (1800-1900), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalender, M., Güzeller N. (2013). Anamur Yöresi Keş Çeşitleri ve Bazı Kimyasal Özellikleri. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 28 (2): 1-10.
- Okur Ö. D., Güzel Seydim Z. (2011). Geleneksel Dolaz Peynirinin Üretim Yönteminin, Mikrobiyal ve Uçucu Aroma Bileşen İçerikleriyle Duyusal Özelliklerinin Belirlenmesi. GIDA Dergisi, 36 (2): 83-88.
- Okur, Ö. D., Güzel Seydim Z. (2011). Geleneksel Dolaz Peynirinde Bazı Karakteristik Özelliklerin Belirlenmesi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 48 (2): 113-117.
- Şimşek, B., Sağdıç, O. (2006). Isparta ve Yöresinde Üretilen Dolaz (Tort) Peynirinin Bazı Kimyasal ve Mikrobiyolojik Özellikleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10 (3): 346-351.
- Uraz, T. (1978). Peynir Suyu ve Değeri. GIDA Dergisi, 3 (1): 17-21.

KAYNAK KİŞİLER

- Ahmet Yıldız, Doğum Tarihi: 1945, Meslek: Hayvancı, Derleme Yeri: Sarıalan Yaylası, Aksu/Isparta.
- Emine Ak, Doğum Tarihi: 1949, Meslek: Ev Hanımı, Derleme Yeri: Sorkun Yaylası, Aksu/Isparta.
- Fatma Ak, Doğum Tarihi: 1978, Ev Hanımı, Derleme Yeri: Sarıalan Yaylası, Aksu/Isparta.
- Kezban Yıldız, Doğum Tarihi: 1941, Meslek: Ev Hanımı, Derleme Yeri: Çayır Yaylası, Aksu/Isparta.
- Nazlı Ak, Doğum Tarihi: 1963, Meslek: Ev Hanımı, Derleme Yeri: Sarıalan Yaylası, Aksu/Isparta.
- Seher Bulut, Doğum Tarihi: 1948, Meslek: Ev Hanımı, Derleme Yeri: Sarıalan Yaylası, Aksu/Isparta.
- Şehriban Bozkurt, Doğum Tarihi: 1950, Ev Hanımı, Derleme Yeri: Keşli Yaylası, Aksu/Isparta.

YÖRÜK TÜRKMEN KURULTAYI: OĞUZ – TÜRKMEN – YÖRÜK

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

Üçüncü Ulusal Yörük Türkmen Kurultayı'nın bu oturumunda dil konuları ele alınacak. Ankara'nın iki üniversitesinden, Akdeniz Üniversitesinden ve İzmir'den dört arkadaşımız sizlere hitap edecek ve Yörük Türkmen ağızlarıyla ilgili bildirimlerini sunacaklar; Yörük Türkmen ağızları ve konuşma biçimleriyle ilgili olarak bizi bilgilendirecekler. Müsaade ederseniz önce ben birkaç kelime söyleyeyim.

Oğuz Türkleri henüz Seyhun boylarında iken konar göçerler çoğunlukta, yerleşikler azınlıkta idi. Konar göçerler, yerleşik olanlara “yatuk” diyorlardı. Bunu aşağılayıcı bir anlamda, aşağı yukarı “tembel” anlamında kullanıyorlardı. Anadolu'ya geldikten sonra da buna benzer bir kullanım ortaya çıktı. Bu kez yerleşikler sayıca fazlalaşınca konar göçerlere önce “Türkmen”, sonra “Yörük” demeye başladılar. Bu kelimeleri biraz da hafife alıcı bir anlamda kullanıyorlardı.

Ancak biliyorsunuz, kültürümüzün pek çok özelliklerini, dilimizin birçok önemli özelliklerini onlar koruyorlar. Yani onlar Türk'ün, Oğuz'un hası. Aslında Türkmen sözünün etimolojisinden de bunu çıkarmak mümkündür. Türkmen kelimesinin sonundaki *+men* eki mübalağa ekidir, abartma ekidir. Nasıl “*kocaman*” kelimesi, “daha koca, daha büyük” anlamına geliyorsa, nasıl “*şişman*” kelimesi “daha şiş” anlamına geliyorsa “*Türkmen*” sözü de “daha Türk” anlamına geliyor. Dolayısıyla Türk'ün hası Türkmenlerdir. “*Yörük*” de

“yürüyen” demektir ki bu da Türk’ün hareketliliğini ifade eder. Kültürümüzün hası da işte onlardadır.

Bu oturum Yörük ve Türkmenlerin dilleri hakkındadır. Şunu belirteyim ki dil coğrafi sınır tanımaz. Buradan, Antalya’dan, Alanya’dan, İçel’den Kıbrıs’a uzanıp gider. Güneydoğu Anadolu’dan, Bismil’den Irak Türkmenlerine doğru uzanıp gider. Irak Türkmenlerine, oradan Güney ve Kuzey Azerbaycan’a doğru uzanıp gider. Coğrafi sınırları aşar gider. Arif Nihat Asya, suların sınır tanımadığını söylemiş:

Fırat niçin, Dicle niçin, Aras niçin

Benden doğar bana dökülmez?

Arif Nihat, sınır tanımayan ırmaklarımızdan söz ederken bir özlemi dile getirmiş. Eskiden Türklerin elinde olan topraklara özlemini anlatmak istemiş. Aynı özlemi dille de anlatabiliriz. Aynı dil özellikleri Anadolu’dan, kayıp yurtlara doğru gidiyor. Aslında Irak’takilere de Suriye’dekilere de Türkmen demiyor muyuz? Demek ki Türkmen sözü de bizi kaybedilmiş topraklara bağlıyor. Araya sınırlar çekilse de Türkmen sözüyle, Türkmen ve Yörüklerimizin dilleleriyle birbirimize bağlanıyoruz. Dil, sınır tanımıyor, sınırları aşıp o topraklara doğru uzanıp gidiyor.

Türkmen kelimesi, 12. – 14. asırlarda Oğuz kelimesinin yerini almış; Azerbaycan, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkanlardaki bütün Oğuz Türklerini anlatan bir kelime olmuştur. Faruk Sümer’in *Oğuzlar* kitabında bu durum kaynaklarıyla anlatılır. İşte bugün bu coğrafyalarda bazı topluluklara Türkmen deniyorsa bunun sebebi bu tarihî olgudur. Demek ki Türkmen, aslında bütün Oğuz Türklüğünü ifade eden bir kelimedir ve Oğuzlar da sadece Türkiye’de yaşayanlardan ibaret değildir. Hazar’ın ötesinde kalan Oğuzlar Türkmen adını unutmamışlardır. Yani Türkmenistan Türkmenleri de Oğuzların bir parçasıdır. Onlar yalnız Türkmenistan’da değil, bizim Güney Türkistan dediğimiz Kuzey Afganistan’da ve Türkmen Sahra denilen Kuzeydoğu İran’da da yaşıyorlar. Oğuz Türklüğü de çok iyi bilindiği gibi bütün Türklüğün bir parçasıdır.

Türk adı da bize Orhun vadisinde büyük bir kağanlık kurmuş olan Türk Kağanlığından yani Köktürklerden kalmıştır. Köktürklerle birlikte Türk keli-

mesi Türkçe konuşan bütün boyları ifade eden bir kelime olmuştur. Köktürkler Ötüken’de oturarak dış ülkelere kervan göndermişler, bu sayede bağımsız bir refah toplumu hâline gelmişlerdir. Çin’e Tibet’e, onların ifadesiyle *arkış tirkış* (kervan) göndermişler ve Ötüken’de oturmayı bağımsızlık ve refahın sebebi saymışlardır. “Burada oturursan ülkede sıkıntı olmaz” demişler, *bengü il tuta olurtaçı sen* demişlerdir. *Bengü* yani ebedî. Cümlenin anlamı şu: Ebedî devlet tutup oturacaksın. İşte Orhun anıtlarındaki bu *bengü il* “ebedî devlet” fikri, daha sonra Oğuzların kurduğu cihan devletinde yani Osmanlılarda da *devlet-i ebed-müddet* (ebedî süreli devlet) olarak ifade edilmiştir. Yani aynı kavram kültürel bir kod olarak Köktürklerden Osmanlı’ya gelmiştir. Ve Atatürk ile de devam etmiştir aynı anlayış: *Benim nâçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar kalacaktır.* 1300 yıldan beri sürüp gelen bu kültürel kodun, bu anlayışın sahibi olan Türk’ün yok olması mümkün mü? Elbette mümkün olamaz. Türk milleti, Kazak’ı, Uygur’u, Özbek’i, Tatar’ıyla; Ön Asya’daki Oğuz’u, Türkmen’i, Yörük’üyle ebediyen yaşamaya devam edecektir.

KORKUTELİ VE ELMALI (ANTALYA) İLÇELERİNİN STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEN FARKLI SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Emine ATMACA*

ÖZET

Bugün kitle iletişim araçlarının hızla gelişip yaygınlaşması, ekonomik nedenlerle yaşanan iç ve dış göçler, ulaşım, sanayileşme, okullaşma vb. gibi sebepler dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızları her geçen gün hızlı bir şekilde yok olmaktadır. Türk milletinin tarihi, kültürel ekonomik, sosyal ve etnik yapısının belirlenmesinde ses ve şekil bilgisi bakımından Türkçenin söz varlığındaki zenginliğinin ortaya çıkarılmasında son derece önemli olan bu ağızlar, kaybolmadan önce bir an evvel derlenmeli ve derlenen bu malzemeler ayrıntılarıyla incelenip tasnif edilmelidir.

Korkuteli, Akdeniz bölgesinde Antalya'nın kuzey batısında Antalya'ya 60 km. uzaklıkta yayla ilçelerden biridir. Elmalı, Antalya bölgesinde Antalya'ya 120 km. uzaklıkta "Teke Plotosu" üzerine kurulmuş Korkuteli gibi Antalya'nın yayla yerleşim merkezlerinden biridir. Çalışmaya konu olan bu iki yayla ilçenin seçilmesinin temel nedeni, Türkmen ve Yörüklerin en çok yerleştiği ve adını verdiği ilçeler olmasıdır.

Bu çalışmada, ilkin Korkuteli ve Elmalı ilçelerinin tarihi ve ağızları ile ilgili daha evvel yapılmış çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Sonrasında,

---

* Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü eat-maca@akdeniz.edu.tr

tarafımızdan hazırlanan Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağzları ile Esra Kulle Çoban'ın Elmalı ve Yöresi Ağzları çalışmalarından hareketle iki ilçenin ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca Elmalı yöresinin etnotoponiminin tespiti açısından tarafımızdan yapılan Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Karaköy, Karamık, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinden yapılan derlemelerden de yararlanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Antalya, Korkuteli, Elmalı, ses bilgisi, şekil bilgisi, etnik yapı

GİRİŞ

Korkuteli, Akdeniz bölgesinde Antalya'nın kuzeybatısında Antalya'ya 60 km. uzaklıkta bulunan Antalya'nın yayla ilçelerinden biridir. İlçenin temelini teşkil eden *Alâeddin Mahallesi*, ilçenin ilk yerleşim merkezidir. Korkuteli, Evliya Çelebi'nin *Istanos* (~Korkuteli) hakkında verdiği bilgiye göre bu bölgede, *İsinda* adında bir kasaba vardı ve bu kasaba, *Pisidyalılar* zamanında kurulmuştu. *Pisidya* bölgesinde yer alan *İsinda* adlı şehrin, bugünkü Korkuteli ilçesinin 8 km güney doğusundaki Yazır köyü sınırları dâhilinde olduğu kabul edilmektedir. Tekeoğulları ve Osmanlı'nın ilk döneminde Korkuteli ilçesinin adı, Roma dönemindeki *İsinda* adından değiştirilerek, *Istanos* (< stena veya stenez "sıkışık, dar") şeklinde söylenmiştir (Çaycı, 2004: 108).

İlçe bugünkü adını¹, II. Bayezid'in şehzadelerinden Antalya sancakbeyi *Şehzade Korkud*'a (H 872 (M 1467) veya H 874 (M 1469)) izafeten almıştır. Söyle ki, Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Bayezid'in son zamanlarında II. Bayezid'in şehzadeleri *Selim*, *Ahmet* ve *Korkud* arasında yaşanan taht mücadelesinde Korkuteli, o sırada Antalya sancakbeyi *Şehzade Korkud*'a merkezlik yapmıştır. Şehzade Selim ve yanındaki idareciler saltanat makamı için Korkud'un varlığını çok tehlikeli görüyorlardı. Bu bakımdan Osmanlı kaynaklarında Korkud'un Selim'in yolladığı uydurma saltanata davet mektuplarına kanıp bunlara olumlu cevaplar vermesi yüzünden ortadan kaldırıldığı şeklindeki bilgiler

¹ İstanos adının Korkuteli'ne dönüştürülmesi ve idari açıdan kaza hâline getirilişi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerin ışığında hareketle bir çalışma konusu olarak hazırlanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Fahrettin Tızlak, "İstanos Nahiyesi'nin Korkudili Kazası'na Dönüştürülmesi". *Mediterranean Journal of Humanities*. IV/2, 2014, s. 249-259.

meşru zeminlere çekme gayretinin bir yansıması olmalıdır. Kardeşinin 10.000 kişiyle üzerine yürüdüğünü öğrenen Şehzade Korkud, sadık adamı Piyale yanında olduğu hâlde Manisa'dan gizlice kaçıp Mısır'a gitmek için *Teke-ili* yöresine doğru yola çıkmıştır, ancak İstanos'ta (~Korkuteli) bir mağarada yakalanıp öldürülmüştür². Bazı kaynaklarda buradan yani Korkuteli'nden Bursa'ya götürülürken Eğrigöz/Emet Kasabası yakınında kapıcı başı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürülmüştür.

Tarihi belgelerde şehzadeler bu şekilde öldükleri zaman herhangi bir tören yapılmadan defnedildiği bilgisi kayıtlıdır. Ancak Yavuz, ağabeyini öldürttüğünden müteessir olsa gerek onun için muhteşem bir cenaze töreni düzenlenmesi için saray erkânına emir vermiş ve yine geleneklere aykırı olarak ölen bir padişahmış gibi üç gün süre ile Osmanlı topraklarında resmî matem ilân etmiştir (Yılmaz-Baltacıoğlu-Hamami, 2016: 15). Sonra Şehzade Korkud'un naaşı Bursa'ya götürülmüş ve 17 Mart'ta Orhan Gazi Türbesi'ne defnedilmiştir. Sadık adamı Piyale Bey de mezarına türbedar olarak tayin edilmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere ilçenin bugünkü adında yer alan “Korkut” kelimesi, şehzade adından gelmektedir. Korkut+eli'ndeki “el” kelimesi ne demektir? *Korkut + eli* demek; “Korkut'un ili, memleketi” demektir. Ses bilgisinde kapalı /e/ (~ [ê])'nin³ anlam ayırt edici bir özelliği vardır, yani bu ünlü fonemiktir (Tuna, 1986: 11). Bugün bu *eli* kelimesi, *Rum+eli*, *Oğuz+eli*, *Yusuf+eli* gibi yerleşim adlarında da yer almaktadır. Bu el, bildiğimiz insan uzvu olan “el” ile ilgili değildir. Bugün Standart Türkiye Türkçesinde⁴ hem “il” anlamında kullanılan el ile hem de “insan uzvu anlamında kullanılan el” kelimelerinin her ikisinin de yazılışı aynı olduğu için eşgösterenli iki kelime olmuştur.

Elmalı, Antalya bölgesinde Antalya'ya 120 km. uzaklıkta “Teke Plotosu” üzerine kurulmuş yayla yerleşim merkezlerinden biridir. Antik çağda “Likya” olarak anılan bölge içerisindedir. Doğusu Pamfilya (~ Antalya), batısı Karya

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Feridun Emecen, “Korkud, Şehzâde”, TDV İslam Ansiklopedisi, C XXVI, 2002, s. 205-207.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Emine Yılmaz Ceylan, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara 1991, s. 151-165.

⁴ Standart Türkiye Türkçesi terimi bundan sonraki sayfalarda tasarruf sağlamak amacıyla **STT** biçiminde kısaltılarak verilecektir.

(~ Muğla), kuzeyi Psidısyā (~ Burdur-Isparta) bölgesi ile çevrilmiştir. Antalya'nın eski yerleşim yerlerinden biri olan Elmalı, uzun ve zengin tarihi boyunca birçok medeniyete tanıklık etmiştir. Yörenin tarihi, MÖ V. ve IV. yüzyıllarda yaşamış olan "Likyalılar" ile başlamıştır. Selçuklular ve Osmanlılara da ev sahipliği yapan Elmalı ilçesi, 100 yıl öncesine kadar birçok Rum ve Ermeni ailesine de ev sahipliği yapmıştır. İlçe sıra ile "Kabalı, Amelas, Elmalı" gibi isimleri almış, ancak bu isimlerin nereden geldiğine dair herhangi bir kaynak tespit edilememiştir. XIX. yüzyılda bölgeyi gezen seyyahlardan Spratt'a göre, Elmalı kentinin yapısı ve konumu açıkça Türk işidir ve Elmalı adı, kesinlikle Likya'nın bu bölümünde olduğunu düşündüğü *Amelas* ismindeki kentten gelmektedir (Durgun, 2014: 3). XVII. yüzyılda Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin, burada 40 çeşit elmanın bulunduğunu belirtmesi üzerine araştırmacılara Elmalı adının, bu topraklarda yetişen elma ağaçlarından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmüştür. Atina'ya göç eden Elmalılı bir mübadil de Elmalı isminin kökenini şu şekilde açıklamaktadır: "*Köyümüze Elmalı derlerdi. Türkçede Elmalı, elmanın yurdu, yeri, memleketi anlamına gelirdi. Elmalı'da çok elma ağacımız vardı. Elma kile ile satılırdı. 1 kile 7-8 okka ederdi. Elmalı'nın başka adı yoktu. Türkçede ve metropoldeki kitaplarda adı Elmalı diye geçirdi. Bize "nereye gidiyorsunuz?" diye sorduklarında "Elmalı'ya gidiyoruz" diye cevapladık* (Durgun, 2014: 3-4). Ancak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bu ilçenin adı şöyle geçmektedir:

Bu şehrin şimâl cânibinde zirve-i a'lâya ser çekmiş bir püšte vardır. Anda hala nümayan mağaralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağaranın birinden "almalı" birinden "almamalı" sadası istima' olunup niçe yıl bu hal üzre mürur edüp bir ferd-i aferide dahme-küşalık edüp bir kimseye muvaffak olmaz. Hâlâ ki herkes mağara içindeki genci görürler. Âhir Germiyanogullar'ından Ya'küb Germiyan'ın İshâk Fakîh nâm bir hâcesi gelüp mezkûr dahme dibinde bir erba'in çıkarup leyle-i Kadir (dir)'de altun ve gurus ırmak misâl taşra akup Teke Bay oğluna öşrün verüp ve "almalı" diye cümle Elmalı halkı Teke Bay iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebab-i tesmiyesi oldur (Kahraman, 2011: 142-143).

Seyahatnamenin Standart Türkiye Türkçesine aktarımı şöyledir:

Bu şehrin kuzey tarafından göklere yükselmiş bir tepe vardır. Orada hâlâ görünen mağaralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağaranın birinden "almalı" birinden "almamalı" sesi duyulup nice yıl bu hâl üzere geçer, pek çok insan define çıkarmak ister,

ama kimse başarılı olmaz. Hâlâ herkes mağara içindeki defineyi görürler. Sonunda Germiyanogullarından Yakub Germiyan'ın İshak Fakih adlı bir hocası gelip bu define dibinde bir erbain çıkarıp Kadir Gecesi'nde altın ve gürüş ırmak gibi dışarı akar. Teke Bay oğluna öşrünü verir ve "almalı" diye diye tüm Elmalı halkı Teke Bay iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebebi olur (Kahraman, 2013: 162).

Elmalı ilçesini, Antalya'nın diğer ilçelerden ayıran en önemli husus bu yerleşim yerinin dört bir tarafının evliya ve ilim erbabı kişilerle çevrili olmasıdır. Halvetiyye Tarikatı'nın Ahmeddiyye koluna bağlı Elmalı Halvetlerinin piri olan Vâhib-i Ümmî (~Abdülvehhab el-Ümmî el-Elmalı el-Halveti) (H. 1004-M. 1595), Halvetiyye Tarikatı'nın Mısriyye kolunun kurucusu Niyaz-i Mısıri'nin hocası Ümmî Sinân veya Sinân-ı Ümmî (~Yusuf Sinan-ı Ümmî) (H. 1067-M. 1657), Anadolu'nun ünlü erenlerinden ve ermişlerinden halk ozanı Abdal Musa Sultan bu topraklarda yetişmiş ve yaşamıştır. Abdal Musa, Aslen Horasanlıdır. Azerbaycan'ın Hoy Kasabası'na gelmiş ve bir süre orada yaşamış olduğundan "Hoylu" olarak tanınmıştır. Ayrıca Hak Dini Kur'an adlı tefsiriyle (9 cilt) tanınan son devir âlimlerinden Elmalı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci Diyanet İşleri başkanlığını yapmış Bedrettin Elmalı (1903-1994) Elmalı topraklarında yetişmiş ve yaşamış önemli isimlerdir.

1. ANTALYA İLİ KORKUTELİ İLÇESİ

Bugün kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşması, ekonomik nedenlerle yaşanan iç ve dış göçler, ulaşım, sanayileşme, okullaşma, kültürel yönden karışık kaynaşmalar vb. gibi sebepler dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızları her geçen gün yok olmaktadır. Türk milletinin tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik ve etnik yapısının belirlenmesinde ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından Türkçenin zenginliğinin ortaya çıkarılmasında son derece önemli olan bu ağızlar, kaybolmadan önce bir an evvel derlenmeli ve derlenen bu ağız malzemeleri ayrıntılarıyla incelenip tasnif edilmelidir. Korkuteli'nden derleme yaparken özellikle derleme esnasında "destan biliyor musunuz? Halk hikâyesi biliyor musunuz?" diye soru sorduğumuzda kaynak kişiler ya bilmiyoruz ya da *esgiden biliyoduK emmē hindi unudduK gızım, esgilē ēyi bilirdi, kō̄de h2ş kimse gālmadı, hārkeS öldü*" cevabını sıklıkla aldık (Atmaca, 2017: 20). 1970 yılında Prof. Dr. Hasan Eren'in danışmanlığında Hüseyin Kuşdemir tarafından hazırlanan *Korkuteli Ağız* lisans tezinde 1970'li yıllarda Korkuteli ve yöresi halkının

hafızasında yer eden “atasözlerine, destanlarına, fıkralarına, masallarına, türkülerine, manilerine, deyişlerine “kütük atma, yağmur oyunu, torba sarkıtma ve maşşalama” gibi halk oyunlarına yer verildiği görülmüştür. Korkuteli halkı, bugün maalesef bu tezdeki gelenek ve göreneklerin pek çoğunu unutmuştur. Ayrıca bu tezde verilen bazı kelimelerin de bugün *Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları*’nda kullanımdan düşen kelimeler olduğu görülmüştür. Mesela; *çullama* “eşek ve atların sırtına atılan çul” (Kuşdemir, 1970: 153), *galdırma* “sapları araçlara yüklemek için kullanılan parmaklı geniş ağızlı aygıt” (Kuşdemir, 1970: 159), *külür* “tanersiz mısır koçanı” (Kuşdemir, 1970: 167), *sürüntü* “küçük sabun” (Kuşdemir, 1970: 173), *tartala* “düğünlerde kızların çeyizlerini oğlan evine götürme katar” (Kuşdemir, 1970: 174), *umsun* “yoksun” (Kuşdemir, 1970: 175) vb.

Antalya ili Korkuteli ilçesi ve yöresi ağızlarıyla ilgili bugüne kadar yapılan araştırma ve incelemeler bir veya birkaç köyün ağız ve lisans seviyesinde yapılan tezlerle sınırlı kalmış ve yörenin ağız üzerinde kapsamlı bir metin, kelime derleme çalışması ve dil incelemesi yapılmamıştır. Dolayısıyla tarafımızdan hazırlanan *Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları* ile ilgili şimdiye kadar yapılmış ilk ve tek kapsamlı ağız çalışması olarak kabul edilebilir (Atmaca, 2017). Bu çalışmanın diğer ağız çalışmalarından farkı, kalıp sözlere ve deyimlere de yer verilmiş olmasıdır (Zülfikar, 2019: 24). Bu açıdan bu çalışmanın Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına, dil atlasının hazırlanmasına ve Türk dilinin söz varlığına önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Ahmet Caferoğlu’nun yaklaşık 20 yıl süren Batı-Anadolu’dan başlayarak Doğu Anadolu’nun sınır boylarına kadar uzanan Kuzey ve Güney Anadolu bölgelerinin içine alan 9 ciltlik bir metin külliyatı vardır (Korkmaz, 1976: 147). Caferoğlu tarafından yapılan bu ilk derleme faaliyetlerinden sonra yörenin ağızıyla ilgili çeşitli üniversitelerde doğrudan veya dolaylı lisans tezleri yapılmıştır. Bu lisans tezleri şöyledir:

- a) Ayşe BAHARLI, *Antalya Ağızı, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1951.*
- b) Mehmet BALCI, *Antalya Yöresi Ağızları, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1966.*
- c) Hüseyin KUŞDEMİR, *Korkuteli Ağızı, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1970.*

ç) *Burhan UYANLAR, Antalya'nın Kuzey Yayla Köyleri (Dağ, Bademağacı, Akkoç, Çukurca, Garipçe, Çomaklı) Ağızları, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.*

d) *Abdullah CEVAHİR, Antalya Ağızı (Antalya şehir merkezi ve köyleri), İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.*

e) *Hüseyin ONARAN, Antalya-Korkuteli İlçesi Yazır Köyü Ağızı, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, Erzurum 1976.*

Mehmet Balcı, *Antalya Yöresi Ağızları* lisans çalışmasında bölgede, a) *Finike, Kaş, Elmalı, Korkuteli* b) *Antalya merkez* c) *Akseki, Manavgat* (Balcı, 1966) olmak üzere 3 ağız grubunun varlığına işaret etmiştir. Leyla Kayahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* çalışmasında Korkuteli'ni, Balcı'nın hazırladığı bu lisans çalışmasından hareketle yalnızca *Korkuteli* başlığı altında ele almış, Korkuteli ağızı üzerinde kapsamlı bir derleme ve inceleme çalışması yapılmadığı için kendi içerisinde bir tasnife tabi tutamamıştır. Ayrıca Karahan, söz konusu çalışmasında genel olarak Antalya ağızını, 1. *Alt grupta* ele almıştır (Karahan, 1996: 178).

ANTALYA İLİ KORKUTELİ İLÇESİNİN SES BİLGİSİ (~FONETİK) ÖZELLİKLERİ

1) Korkuteli yöresinde STT bulunmayan ünlüler şöyledir: [á], [Ñ], [á̄], [ā], [ā̄], [ā̄], [+], [ē], [ē̄], [2], [í], [é], [¼], [ī], [¾], [½], [İ], [ó], [ō], [ō̄], [¥], [0], [œ], [ú], [ū], [ú̄], [ū̄], [ǖ] (Atmaca, 2017: 53).

2) Korkuteli yöresinde STT'de bulunmayan ünsüzler şöyledir: [K], [N], /F/, [ʹ], [ǧ], [ǧ̄], [#], [8], [h], [K], [K], [k], [=], [*], [®], [η], [P], [5], [S], [ç], [T], [4] (Atmaca, 2017: 87).

3) Eski Türkçe döneminde ön seste ve ilk hecede /i/ ünlüsü yanında kapalı /e/ [ē] ünlüsünün varlığı da bilinmektedir (Gabain, 2000: 34). Aynı durum, Eski Oğuz Türkçesi için de söz konusudur ve bu Türkçenin devamı niteliğinde görülen Türkiye Türkçesi ağızları için de geçerlidir (Korkmaz, 2007: 92).

Kapalı /e/ (~ [ē]), Korkuteli ağızında görülen karakteristik ünlülerden biridir: *géymişin* (35a/58), *verilcegken* (<< verilcekken) (32b/62), *démenin* (24a/85), *vermeden* (32a/9), *déye* (39b/42), *nérē* (6/137), *vér* (6/140), *yérlisi* (15/1), *érken* (16/47) vb.

4) Açık /e/ (~ [ä]), Korkuteli ağzında görülen karakteristik ünlülerden biridir: *älli* (19a/14, 25b/186), *gälmiş* (25a/74, 23b/177), *gänç* (9b/30), *mäzunuynun* (<< mezunuyum), (38a/21), *gäşle* (<< gençler) (19b/23) vb.

5) Korkuteli ağzında kalınlık-incelik uyumu vardır. STT’de uyumu bozan +*ki* eki, -*ı-yor* şimdiki zaman eki, *ile* son çekim edatı, *i-ek*-filinin öğrenilen ve geçmiş zaman kiplerinin ekleşmiş ve ekleşmemiş şekilleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar: *hastacılımış* (17/35), *çavuşmuş* (21b/111), *yoK’muş* (33a/10), *köy_üdü* (39a/2), *ıspartanınkı* (34a/90), *oranınkı* (25a/148), *bazardağı* (22b/109), *dışındāğı* (22b/94), *onuku* (< onunki) (24a/12), *aşşākı* (<< aşağıki) (31b/7), *boş_umuş* (21/11), *uzun_udu* (49/60), *ununan* (< un ile) (8/80), *ellēyille* (<< ediyorlar “dokunuyorlar”) (24c/118), *geziyin* (<< geziyorum) (25a/51), *üzülüyen* (<< üzülüyorum) (33b/2), *mēmürüdu* (6/32), *dinliyir* (< dinliyor) (20b/106) vb.

6) STT’de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı kelimelerin Korkuteli ağzında uyuma girdiği görülür: *tavīn* (<< tavuğun) (40a/8), *ğalbırla* (<< kalburla) (40a/14), *savırı* (<< savurur) (40a/15), *ğabıglı* (<< kabuklu) (40a/16), *ğabī* (<< kabuğu) (24c/115) vb.

7) Yabancı dillerden Korkuteli ağzına giren alıntı kelimelerin ünlü benzeşmesi (gerileyici, ilerleyici, ilerleyici-gerileyici) yoluyla uyuma girdiği görülür: *selem* (< STT. selam < Ar. selām) (35a/12), *Feslikenini* (40a/6), *ticēretime* (< STT. ticaret < Ar. ticāret) (6/28), *‘şahm* (Ar. şāhin) (37b/62), *dafa* (< STT. defa < Ar. def’a) (21b/111), *edeti* (< STT. adet < Ar. ‘ādet) (7/32), *amanaT* (< STT. emanet < Ar. emānet) (43b/115), *barābārdıq* (< STT. beraber < Far. berāber) (4a/16) vb.

8) Korkuteli ağzında incelmeye, kalınlaşma, darlaşma, genişleme, yuvarlaklaşma ve düzleşme doğrultusunda gelişen ünlü değişimleri görülür: *çente* (< çanta) (30b/17), *havla* (<< helva) (25b/18), *haviya* (< havaya) (32c/114), *énivedim* (<< iniverdim) (10a/18), *gözelce* (< güzelce) (28a/72), *poyamlı* (<< bademli) (32a/38), *buynu* (< boynu) (18/57) vb.

9) Türkiye Türkçesi ağızlarındaki en karakteristik ses değişimlerinden biri de *ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmesidir*. Korkuteli ağzında işlek görülen ötümlüleşme hâdisesi, kelime başında ve içinde ötümsüz-patlayıcı /t/ ünsüzünün

ötümlü-patlayıcı /d/ ünsüzüne dönüşmesidir: *duzunu* (< tuzun) (42/28), *dirmandım* (< tırmandım) (21a/42), *dakılıyo* (<< takılıyor) (41/39), *dePe* (<< tepe) (28/17), *dudmuş* (<< tutmuş) (34a/3), *dePesinden* (<< tepesinden) (30b/21), *davşan* (< tavşan) (30b/46), *duduyon* “tutuyorum” (30c/69), *daşdan* (<< taştan) (38c/142), *yasdık* (< yastık) (23/77), *ifdira* (< iftira) (18/45), *duduldum* (<< tutuldum) (21a/31) vb.

Korkuteli ağzında son seste ötümlüleşme hâdisesi, kelime başında ve içinde görüldüğü kadar işlek değildir *dörd* (21a/18), *üid-* (<< ügütmek) (40a/11), *ibaded* (< STT ibadet < Ar. ‘ibâdat) (8a/57) vb.

10) Ön, iç ve son seste [k] > [ğ] ve /k/ > /g/ değişimleri de /t/ > /d/ değişmesi kadar işlek görülür: *çün’gü* (< çünkü) (24b/99), *dediğodu* (39b/55), *bucağlı* (< Bucak “Burdur’un bir ilçesi”) (32a/19), *ğulağsızca* (33a/6), *hağğımı* (31d/106), *bayğuşlar* (14a/4), *düşğünnük* (<< düşkünlük) (31d/102), *götürügen* (<< götürürken) (31c/34), *segiz* (7/12), *teg* (21a/51), *eşşeg* (<< eşek) (28b/17) vb.

11) Korkuteli ağzında ötümlüleşme kadar işlek olmamakla birlikte *ötüm-süzleşme* hâdisesine de rastlanır: *keyik* (> geyik) (8a/1), *kéydiridiK* (>> geydirirdik) (39c/85), *kéyerken* (>> giyerken) (32b/54), *kölleden* (>> göllerden) (21b/132), *kün* (> gün) (16/26) vb.

12) Korkuteli ağzında, damak ünsüzü [ŋ] ilgi ekinde, 2. teklik ve çokluk şahıs ve iyelik ekleri ile bazı kelime köklerinde korunmaktadır: *kimisinin* (25/31), *denizini* (2/68), *tagdirlerini* (32b/62), *kişisinin* (43a/24) vb.

13) Korkuteli ağzının karakteristik özelliklerinden biri de kelimenin başında /h/ ünsüzünün türemesidir: *hamcam* (< amcam) (25a/106), *haz* (< az) (28/11), *havluda* (< avluda) (41/31), *huyumadım* (< uyumadım) (21a/77) vb.

14) Korkuteli ağzında ön, iç ve son sesteki /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi karakteristik: *şam* (< çam) (22c/143), *şaşlınm’mış* (31d/123), *gēşdi* (<< geçti) (6a/133), *āşdan* (<< ağaçtan) (7/35), *aşTım* (<< açtım) (6/13), *suşsuz* (< suçsuz) (6/69), *suş* (6/11), *güş* (14a/1), *geş* (14a/9) vb.

15) Korkuteli ağzında bazı ünsüzlerin erimesi sonucunda “ikincil vokal uzunlukları” meydana gelir: *şere* (< şehre) (25a/135), *hocēle* (<< hocayla) (41/21), *zēbeg* (<< zeybek) (35a/4), *varacādı* (<< varacaktı) (17/15), *dēnēle*

(<< deynekle) (40a/15), *ōlu* (< oğlu) (21a/27), *yāmır* (<< yağmur) (21a/44) vb.

16) Korkuteli ağzında işlek kullanılan bir diğer ses hâdisesi de *ünsüz benzeşmesidir*. Bu hâdisse sonucunda başta +*lık*, +*lı* isim yapım ekleri, +*la-* isimden fiil yapma eki, geniş zaman eki, vasıta hâli eki ve çoğul ekleri olmak üzere bazı eklerin yeni şekilleri ortaya çıkmıştır: *eşinne* (28a/1), *osmannı* (21a/18), *keşan’na* (21a/19), *sürüsünne* (24b/18), *annadın* (24a/78), *çobannar* (39b/55) vb.

17) Korkuteli ağzında belirli ünsüzlerin inceltici etkisi sonucunda bazı art ünlülerde ikinci heceden itibaren incelme/ler meydana gelmiştir: *alcēn* (<< alacağım) (1b/40), *yollecēm* (<< yollayacağım) (6a/128), *olceg* (<< olacak) (38a/15).

Bu belirli ünsüz değişimlerinin, ünsüzlerin ünlüler üzerindeki etkilerinin, ünlülerin ünlüler üzerindeki etkilerinden daha güçlü olduğunu göstermektedir (Korkmaz, 2007: 94).

18) Yapılan araştırmalar neticesinde Eski Türkçeden sonra Eski Oğuz Türkçesinde de *āç*, *āz*, *ōd* ‘ateş’, *ōn*, *ūç*, *yūz* gibi Ana Türkçeden gelme asli uzunlukların varlığı bilinmektedir. Bu aslî ünlü uzunlukları, Batı Anadolu’nun Uşak, Kütahya, Dinar (Afyon), Sivril (Denizli), Tavas, Bozdoğan (Aydın) ve bir dereceye kadar da Kars ili ağzlarında, daha çok Kınık ve Salur boyları ağzlarından gelen bir özellik olarak Eski Oğuz Türkçesindeki durumun devamı niteliğinde korunagelmıştır (Korkmaz, 2007: 92).

Korkuteli ağzında da aslî ünlü uzunlukları (~birincil ünlü uzunlukları) vardır ve bu uzunluklar, yöre ağzında karakteristiktir: *kāl-* (34b/121), *yāz-* (2b/55), *gēz-* (8a/52), *āl* (1a/4), *gēl-* (2a/15) vb.

19) Korkuteli ağzında *şu* kelimesi, *şo* ve *#ş* > *#h* ünsüz değişimi sonucu “ho” ve “hu” biçimleriyle de kullanılır: *hu* (dengere) (16/5), *hu* (beş_altı ay sene) (3b/34), *ho* (*ācm*) (22b/89), *ho* (< *şu*) (25a/15), *ho* (ğadā gürşun) (3b/86), *hu* (ğadā) (8c/164), *hu* (ğarşıya) (10b/93) vb.

B.ANTALYA İLİ KORKUTELİ İLÇESİNİN ŞEKİL BİLGİSİ (~MORFOLOJİ~EKLEŞME BİLGİSİ) ÖZEL LİKLERİ

1) Korkuteli ağzında bildirme kiplerinin fiil çekimlerinde birinci teklik kişi için /m/ yerine /n/ ekinin kullanılması karakteristiktir: *terkedcēn* (<< terke-deceğim) (24a/23), *çıkarcēn* (<< çıkaracağım) (21a/76), *göndercēn* (<< gön-dereceğim) (38a/4), *gēymişin* (<< giymişim) (35a/58), *almışin* (43a/47), *yük-lemişin* (43a/47), *bāriyn* (<< bağıyorum) (17/64), *çāriyn* (<< çığıyorum) (17/64), *yollārm* (< yollarım) (2a/30), *bilirin* (4a/6), *tutarm* (21b/133). Ancak bu morfolojik husus, görülen geçmiş zaman ekinde görülmez: *dineldim* (31d/140), *furdum* (< vurdum) (30c/64) vb.

Tasarlama kiplerinden emir / istek kipinin teklik 1. şahıs çekiminde de /m/ yerine /n/ ekinin kullanılması karakteristiktir: *ōreten* (<< öğretiyim) (21b/131), *varen* (<< varayım) (11/16). Ancak görülen geçmiş zaman ekinde olduğu gibi şart ekinde bu morfolojik husus görülmez: *yassam* (< yazsam) (32b/67), *sunsam* (32b/67) vb.

2) Korkuteli ağzında şimdiki zaman eki, *-yorur / -yuru, -yor / -yo* kullanımlarının yanında *-ıp / -ip zarf-fiili bat-* (< *yat-*) yardımcı fiilin geniş zamanı ile oluşmuş biçimler de işlek biçimde kullanılmaktadır: *çalıPbatırn* (39c/83), *bāri-sıPbatırnlar* (40b/38), *dēyiPbatıllar* (30b/43), *yün_atıPbatıllardır* (22c/142) vb.

Fiil + zarf fiil eki (-ıp/-i) + bat- şeklindeki şimdiki zaman işlevinde kullanılan bu yapı, Denizli, Aydın, Muğla ve yöresi gibi Yörük ağızlarında işlek görülmele birlikte Türk lehçelerinden *Türkmen, Kırgız, Kazak, Nogay, Özbek* ve *Yeni Uygur Türkçelerinde* de rastlanmaktadır (Korkmaz, 2007: 105-106; Akar, 2001: 3-4).

Korkuteli'nin Kırkpınar Yaylası'nda şimdiki zaman *-yor > -yır* eki de kullanılmaktadır: *geliyır* (< geliyor) (25a/163), *ēdiyır* (25a/12), *oluyır* (25a/59), *sızılıyır* (<< sızılıyor) (25a/93), *āleyır* (<< ağlıyor) (25a/93), *gēdiyır* (<< gidiyor) (25a/129), *duTmēyır* (<< tutmuyor) (25a/48), *uçuyır* (< uçuyor) (25a/123) vb.

Şimdiki zaman ekinin *-yır* biçimi, Türkiye Türkçesi ağızlarından *Kemah, Tercan, Çayırılı (Erzurum), Artvin, Şavşat* vb. ağızlarında da görülmektedir (Karahan, 1996: 69).

3) Fiillerin ve ek-fiillerin geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekimlerinde son seste bir /n/ (n#) türemesi görülür ki bu husus da karakteristiktir: *vardım* (21a/26, 42/11), *var_ıdın* (21a/27), *temendin* (21b/95), *adamdın* (2b/110) vb.

4) Korkuteli ağzında istek kipinin 1. çoğul şahıs -(A)l(I)m kullanımı yanında ekin son sesinde /n/ (~n#) türemesi de görülür: *gêdelimin* (33b/25), *bulalımın* (33b/25) vb.

5) Korkuteli ağzında *endire* işlek kullanılan ve yöreye has önemli işaret sıfatlarından biridir: *endire* (oradaki yere) (*varıve dêyon*) (18/53), *endire* (oradaki yere) *oturdum* (1b/32), *ēnde* (oradaki) (*ev yıkılceK*) (25a/110), *endeni* (onu) (2a/40) vb.

6) Metinlerde özellikle belirtme ve yönelme hâli ekleri arasındaki fonksiyon ödünçleme örneklerine işlek rastlanır:

Belirtme ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: *eteKlêrini gelmiş'ler, üsdünü (çamır yatırTmuşlā)* (11/17) vb.

Yönelme ekinin belirtme eki fonksiyonunda kullanılması: *ōlan zāTen görmez gıza, araPca bizim isimlerimize (sorduğ)* (21a/99) vb.

Belirtme ekinin yönelme hâli ekinin yerine kullanılması mevzusunu Zeynep Korkmaz, Eski Türkçe döneminde yer yer kendini gösteren +Ag yükleme hâli ekinin sonundaki ötümlü-patlayıcı g# ünsüzünün erimesi ile Eski Oğuz Türkçesi kanalı ile Türkiye Türkçesi ağızlarındaki uzantısı niteliğinde bir morfo-fonoloji olayı olarak izah etmektedir (Korkmaz, 2007: 100-101).

7) Korkuteli ağzında “ki” bağlama edatının “kine” şeklinde kullanılması karakteristiktir:

dêdi kine (38a/28, 2a/4), *dêdim kine* (2b/46), *dêdilê kine* (10a/28) vb.

Eski Türkçedeki *-ğma / kına* (< *kımya*) sevgi, küçültme ve güçlendirme eki (Gabain, 2000: 105), yer yer birçok Türkiye Türkçesi ağzında, çekimli fiillerde anlam güçlendirici/kuvvetlendirici olarak *-kına* biçiminde, zarflarda ise ses değişmesi ve kaynaşması ile kısalmış *-na* biçiminde kullanılmıştır (Korkmaz, 2007: 102).

8) Korkuteli ağzında *-(y)İp* zarf-fiil ekinin *-P*'li şekilde kullanılması karakteristiktir: *āleP āleP* (<< ağlayıp ağlayıp) (25a/56), *ġoP* (<< koyup) (5/37, 25b/175), *ġavruġlaP* (<< kavruklayıp “haşlamak”) (5/40), *uyuġleP* (<< uyuklayıp) (20a/16, 25b/175), *sallēP* (<< sallayıp) (24b/126), *yīseyP* (<< yükselip) (22c/176), *ereyP* (<< arayıp) (24b/107) vb.

Eski Türkçede bu zarf-fiil eki, ünlü ile biten tabanlara *-p* olarak eklenmekte idi (Gabain, 2000: 84).

9) Korkuteli ağzında, *-ken* zarf-fiil eki, kalınlık-incelik uyumuna uymuştur: *çalışırkan* (38a/12), *yatarkan* (38b/114), *keserken* (42/22), *dérken* (28a/10), *ya-Parқан* (7/5) vb.

Bu ağızda, *-қан / -ken* zarf-fiil ekinin *-қа / -ke*'li ve *-kene*'li biçimleri de kullanılmaktadır: *emişdirikene* (32c/105), *dérkene* (20a/20), *götürükene* (15/17) vb.

Bazen de bu ağızda, “*-ken*” zarf-fiil ekindeki */n/* ünsüzünün eridiği görülür; ancak ondan önce gelen ünlünün uzama durumu pek görülmez: *ufakқа* (*muhtarlıklara ayrıldı*) (39a/3), *ġararka* (<< kararken) (5/46), *çıkarka* (*çıkmadan kaPıdı geyer*) (19c/52), *süreke* (*o loluda çift*) (18/15), *hayvan çaқарқа* (38a/62) vb.

-ken zarf-fiil ekinin *-қа, -ke*'li ve *-қана, -kene*'li şekillerinin de kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür: *ġaçarқа* (25a/59), *atarқа* (*anam sâmiş*) (25a/64), *ya-parқа* (*çadıyla ġonduқları yerde*) (32a/4), *dédikine* (2a/4), *ihtiyarıқına* (32a/8), *girerkene* (32a/10), *eserkene* (32a/38) vb.

Zarf-fiilin Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *-kana/-kene* şekillerinin Standart Türkiye Türkçesindeki *(i)-ken* zarf-fiil ekine, *ek* ünlüsüyle uyumlu bir ünlünün (+a/+e) eklenmesiyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Başdaş, 2014: 32). Mustafa Argunşah'a göre *-kana/-kene, ek fiile gelen -ken* zarf-fiil ekinin üzerine +A yönelme hâli ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir ek grubudur (Argunşah, 2011: 63). Nuri Yüce'ye göre son sesteki ünlü, yönelme hâli eki *(-kan+a / -ken+e)* ya da + kanda > +kan(n)a > +kana biçiminde gelişmiş bulunma hâli ekidir (Yüce, 1999: 74). Karahan'a göre bu zarf-fiil ekinin yapısındaki *-a/-e* eki bir pekiştirme ekidir (Karahan, 2011: 347).

2. ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİ

Ahmet Caferoğlu tarafından yapılan ilk derleme faaliyetlerinden sonra Elmalı yöresinin ağzıyla ilgili üniversitelerde doğrudan bir lisans tezi ya da tezleri yapılmamıştır (Gülensoy-Alkaya, 2003), ancak dolaylı yünden yapılmış lisans tez çalışmaları vardır:

a) *Ayşe BAHARLI, Antalya Ağzı, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1951.*

b) *Mehmet BALCI, Antalya Yöresi Ağzıları, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1966.*

c) *Abdullah CEVAHİR, Antalya Ağzı (Antalya şehir merkezi ve köyleri), İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.*

Yukarıda Korkuteli ağzında da bahsedildiği gibi Mehmet Balcı, *Antalya Yöresi Ağzıları* lisans tez çalışmasında bölgede, a) *Finike, Kaş, Elmalı, Korkuteli* b) *Antalya merkez* c) *Akseki, Manavgat* (Balcı, 1966) olmak üzere 3 ağız grubunun varlığına işaret etmiştir. Karahan, ağız araştırmaları çalışmasında Elmalı'yı, Balcı'nın hazırladığı lisans çalışmasından hareketle yalnızca *Elmalı* başlığı altında ele almış, Elmalı ağzı üzerinde kapsamlı bir derleme ve inceleme çalışması yapılmadığı için kendi içerisinde bir tasnife tabi tutamamıştır. Karahan, söz konusu bu çalışmasında genel olarak Antalya ağzını da 1. *Alt grupta* ele alıp incelemiştir (Karahan, 1996: 178).

2012 yılında Esra Kulle Çoban, Turgut Tok danışmanlığında *Elmalı ve Yöresi Ağzıları* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu çalışmanın Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına ve dil atlasının hazırlanmasına önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir. Yalnız bu çalışmada herhangi bir ses, şekil bilgisi ve söz varlığından hareketle bölgenin ağız atlası çizilmemiştir.

Bilindiği üzere Türklerin, yer adı vermede boy, oymak ve aşiret reisinin adlarından yararlandıkları görülmektedir⁵. Elmalı yöresinin köy ve belde adlarına bakıldığında da *Afşar/Avşar, Ahatlı* (< *Ahadlı*), *Bayındır* (< *Bayındur*), *Ba-*

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. S. Sırrı Üçer-M. Mes'ud Koman, Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme, Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi Yayınları, Konya 1945, Özcan Başkan, "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme", TDAY-Belleten 1970. Ankara: TDK Yayınları, 1971, s. 237-251; Tuncer Gülensoy, Türkçe Yer Adları Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 1995.

yat, Eymir (< Eymür), Salur, Yuva beldesi vb. köy ve belde adlarının olması Elmalı'ya bu Oğuz boylarının gelip yerleştiğinin ve adını verdiğinin bir kanıtıdır⁶. Ayrıca Çobanisa köyünün adından anlaşılacağı üzere ki, köy adını *Yörükan-ı Çobansa Cemaati*'nden (Karaca, 2002: 187) almıştır. Elmalı'da aşiret ve cemaat isimlerini taşıyan birçok köyün varlığı Türk hâkimiyetinin çok erken dönemlerde bu bölgede görüldüğünü kanıtlar niteliktedir (Durgun, 2014: 46). Bu bağlamda Hakan Holat tarafından *Elmalı'nın Yer Adları* konulu, Elmalı'nın yer adlarının ayrıntılı incelendiği bir yüksek lisans tez çalışması hazırlanmıştır⁷.

XVI. yüzyılda Teke sancağında 2 *Bayat*, 2 *Bayındır*, 2 *Büğdüz*, 2 *Çavundur*, 1 *Dodurga*, 2 *Eymür*, 7 *İğdir*, 3 *Karkın*, 2 *Kınık*, 2 *Salur*, 1 *Yazır*, 2 *Yıva* ve 4 *Yüreğir* olmak üzere çok sayıda Oğuz boy adı taşıyan yerleşim yeri bulunmaktadır (Ak, 2015: 17). XV. ve XVI. yüzyılda Tarihi vesikalarda Teke yöresinde genellikle cemaat halinde olan çok sayıda oymak olduğu bilinir. Yapılan araştırmalara göre Antalya'nın Elmalı ilçesine "Alacadağ, Çardığın, Çaylu, Doğancıyan" oymakları gelip yerleşmiştir (Ak, 2015: 17).

A) ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİ AĞIZLARININ SES BİLGİSİ (~FONETİK) ÖZELLİKLERİ

Elmalı ilçesi ağızlarının Standart Türkiye Türkçesinden farklı ses ve şekil bilgisi özellikleri hazırlanırken Kulle Çoban'ın *Elmalı ve Yöresi Ağızları* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Ayrıca etnotoponim araştırması için Elmalı'ya tarafımızdan yapılan ziyaretlerde *Büyüksöğle*, *Çalpmar*, *Çaybaşı*, *Çobanisa*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden yapılan derlemelerden de yararlanılmıştır. Aşağıdaki bazı örnekler ve Elmalı ilçesinin ağızı ile ilgili tespitler tarafımızdan yapılan bu derlemelerin ve soruşturmaların neticesinde elde edilmiştir.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 338-354; Kemal Göde, "Tarih İçinde Oğuz Boyları ve Göller Bölgesindeki İzleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Isparta 2003, s. 30-53; M. Ali Ünal, "XV. ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağında Cema'at ve Aşiretler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Isparta 1996, s. 224; Mehmet Ak, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, TTK Yayınları, Ankara 2015.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Hakan Holat, *Elmalı'nın Yer Adları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Danışman: Emine Atmaca) 2019.

1) Elmalı yöresinde, bugün Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan sekiz ünlü yanında kaynak kişilerin konuşma özelliklerine veya boğumlanma neticesine bağlı olarak nitelik ve nicelik değerleri bakımından değişikliğe uğramış başka ünlüler de vardır: [á], [Ñ], [é], [í], [ç], [³/₄] (Kulle Çoban, 2012: 7-9).

Tarafımızdan yapılan kelime, metin ve kalıp ifade derlemeleri sonucunda *Büyüksöğle*, *Dereköy*, *Çaybaşı*, *Çobanisa*, *Özdemir*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinde bu ünlülerin dışında [ä], [á], [2], [+] ve [ō] ünlüleri de tespit edilmiştir: *gāşmiş* (1a/20), *gālmış* (6a/12), *n ā Pıcez* (<< ne yapacağız) *gīz* (6a/13), *y2yoru* (4b/2), *k2ydim* (11a/3), *d+vletceK* (13a/5), *gōneKmiş* (< köynekmiş “iç gömleği”) (14a/17), *gōneK* (<< köynek “iç gömleği”) (14a/18) vb.

2) Elmalı yöresinde STT’de bulunmayan ünsüzler şöyledir: /Ç/, /F/, [ğ], [h], /J/, [k], [η], /P/, /S/, /T/ (Çoban, 2012: 27-31).

Yaptığımız derlemeler sonucunda *Çaybaşı*, *Çobanisa*, *Dereköy*, *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir* ve *Yılmazlı* köylerinde bu ünsüzlerin dışında [h], /K/, [K], [5] ve [4 (~w)]⁸ ünsüzleri de tespit edilmiştir: *habar* (3b/2), *gēTmediK* (4a/3; 6a/2; 7a/12), *gāldıK* (8a/13), *yōK* (9b/1), *ālar5m* (10a/11), *yā4* (11a/2; 13a/2) vb.

3) Kulle Çoban yaptığı derlemelerde açık /e/ (~[ä]) ünsüzünü tespit edememiştir. Ancak Elmalı’nın *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Küçüksöğle*, *Özdemir* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde açık /e/ (~[ä]) ünlüsü tespit edilmiştir: *ālli* (< elli) (5a/2), *gālmış* (< gelmiş) (6a/3), *gāşdi* (<< geçti) (8a/1), *gāldi* (< geldi) (10b/3; 10a/2), *gāşmiş* (<< geçmiş) (14a/3), *gāş* (<< geç) (8b/2; 14a/4) vb.

4) Kapalı /e/ (~[é]), Elmalı ağzında kullanılan karakteristik ünlülerden biridir: *yēmeg* (<< yemek), *gēne* (< yine), *gēce*, *gēTmediK* (<< gitmedik), *ēyi* (< iyi), *gēderdin* (< giderdin), *yēmezdik* (< yemezdik), *dēye* (< diye), *ēdiyōz* (<< ediyoruz), *gēdiyōn* (<< gidiyorum), *gēdiyōz* (<< gidiyoruz), *ēyice* (< iyice), *ēyiyin* (<< iyiyim), *yēdik* (< yedik), *ēdivirisin* (<< ediverirsin) (Kulle Çoban, 2012: 8) vb.

⁸ [4], [~w] damak-dudak v’sidir.

5) Bölge ağzında özellikle zamirlerin ilk hecelerinde geniş yuvarlak ünlüler, dar yuvarlak ünlüye dönüşmüştür. Bu daralmalar, bölge ağzında karakteristikdir. Bu daralma özellikle tarafımızdan yapılan *Geçmen*, *Karamık*, *Küçük-söğle*, *Yalnızdam* ve *Yılmazlı* köylerinden yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *unnarıñ* (<< onların) (7a/7-9), *unnar* (<< onlar) (9c/16), *unnadan* (<< onlardan) (10c/108), *unnara* (<< onlara) (10a/100), *unnālā* (<< onlarla) (13b/13), *unnarda* (<< onlarda) (13c/87), *unnarlā* (<< onlarla) (12b/18), *unuķı* (<< onunki) (12c/99), *u* (< o) (12a/12), *unuñ arkasından* (<< onun arkasından) (7b/45), *unnarı* (<< onları) (9c/70; 13b/8), *una* (< ona) (13b/34), *unnāñ* (<< onların) (7c/21), *unūla* (<< onunla) (12b/67). Kulle Çoban, tezinin farklı bölümlerinde bu darlaşma örneklerini vermiştir. Ancak yuvarlak ünlülerin darlaşması başlığı ve bu başlığın altında bu tür örnekler yoktur (Kulle Çoban, 2012: 20-24).

Ayrıca *Karaköy* ve *Özdemir* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde görülmüştür ki, “zaman” kelimesinin ilk hecesi de genellikle dar-yuvarlaktır: *zumannarı* (<< zamanları), *zuman* (Far. zaman) (8a/2), *zumannā* (<< zamanlar) (11a/3) vb.

6) STT’de düzlüklük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı kelimelerin Elmalı ağzında uyuma girdiği görülmüştür: *tavık*, *ğalbır*, *ğabiğ*, *yāmır* (<< yağmur), *çavış*, *cavır*, *ğarpız*, *havıza* “havuza” vb. (Kulle Çoban, 2012: 17). Ayrıca *Çaybaşı*, *Çobanisa* ve *Dereköy* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde Farsçadan dilimize geçmiş “horoz (<< Far. ħurūs) ve pabuç (<< Far. pā “ayak” ve pūş “örtün” ile pā-pūş))” kelimeleri de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiştir: *horaz* (< STT horoz) (3b/2; 4a/13), *babiç* (< STT pabuç) (4a/5; 6a/12).

7) Kulle Çoban yaptığı derlemelerde aslî ünlü uzunluklarını (~birincil ünlü uzunlukları) tespit edememiştir (Çoban, 2012: 10-13). Ancak tarafımızdan yapılan derlemelerde Elmalı’nın *Çukurelma*, *Dereköy*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinde aslî ünlü uzunlukları tespit edilmiştir: *kāl-* (5b/3), *yōğ* (6a/3), *yāz-* (6a/2-8), *gēz-* (11a/2), *āl* (6a/6), *b2ş* (13b/12), *gēl-* (6a/5; 13b/9), *ğiz* (13a/12), *vārdı* (14a/2), *vār* (14b/4), *ğiyz* (10/2, 11a/9), *āş-* (13b/3), *vār-* (5b/8), *āl-* (10b/9), *yāz-* (14a/13), *ā-* (<< ağ-) “yükselmek” (12a/1), *gēl-* (12b/3), *yōķ* (13b/14; 5c/8) vb.

8) Elmalı ağzında iç ve son sesteki /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi karakteristiktir: *üş* (< üç), *geşme* (< geçme), *işgi* (<< içki), *göşmüş* (< göçmüş), *göşmeniyiz* (<< göçmeniyiz), *güşmiş* (< geçmiş), *güşdi* (<< geçti), *ğaşdıklāni* (<< kaçtıklarını), *güş* (< genç), *geş* (< geç), *işmek* (< içmek), *aşdıñız* (<< açdınız), *güş* (< güç) (Kulle Çoban, 2012: 34).

Ayrıca *Büyüksöğle* ve *Çukurelma* köylerinden tarafımızdan derlenen şu kelimelerde de /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi tespit edilmiştir: *işgici sışgıcı* (<< içkici sıçkıcı “çok alkol içen”) (1a/17), *hiş bi şē* (<< hiçbir şey) (5a/3) vb.

Türkiye Türkçesi ağızlarında Türkologların bazıları tarafından görülen /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi Kıpçak Türkçesine ait bir unsur olarak izah edilmektedir. Yalnız bu ünsüz değişimi, yalnızca Karadeniz ağızlarında değil, Anadolu'nun pek çok şehrinde, İran, Irak, Azerbaycan, Türkmenistan ve Bulgaristan ağızlarında dahi görülmektedir. Dolayısıyla bu ünsüz değişiminin ağızlarda Kıpçak Türkçesine ait bir unsur olarak değerlendirilmesi mevzuu tekrar bir gözden geçirilmelidir⁹.

9) Elmalı ağzında ön, iç ve son seste [k] > [ğ] ve /k/ > /g/ değişimleri de /t/ > /d/ değişmesi kadar işlek görülür: *dēdiğodu*, *korğuteli* (< Korkuteli), *ufağ*, *defeg* (<< tefek), *hağğım*, *ğatıyōduκ* (<< katıyorduk), *götürūgen* (<< götürürken), *segiz* (< sekiz), *teg* (< tek), *eşşeg* (< eşek), *ğayfa* (<< kahve), *esgiden*, *esgi*, *başğası* (< başkası), *oğşuyō* (<< okşuyor), *ğoca* (< koca), *ğızdan* (< kızdan), *ğomşuya* (< komşuya), *ğayfası* (<< kahvesi), *keglig* (<< keklik), *bölügdenşin* (<< bölüktensin), *bıyığ* (< bıyık), *dübeg* (<< dibek), *doncağ* (< don “iç çamaşırı”), *yōğ* (< yok), *hağğımı* (<< hakkımı), *bayğuşlar*, *düşğünnük* (<< düşkünlük), *ğazandı*, *ğızmış*, *ğar* (< kar), *ğurmuşlā* (<< kurmuşlar), *ğaltyō* (<< kalıyor), *yüğseg* (<< yüksek), *asgerden* (< askerden), *küçüg* (< küçük), *girdig* (< girdik) (Kulle Çoban, 2012: 32) vb.

Elmalı'nın *Çaybaşı*, *Çukurelma* ve *Dereköy* köylerinden tarafımızdan derlenen şu örneklerde -mAk'ın sonuna bir ünlü gelmemesine rağmen son sesinde

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2 (ç > ş Değişmesi)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3, Spring 2008, s. 378-387.

ötümlüleşme meydana geldiği tespit edilmiştir: *étmeg* (3a/3; 5a/20), *eKmeg* (5a/4), *egmeg* (6b/2), *yémeg* (5a/17; 6a/10).

10) Elmalı ağzında ötümlüleşme kadar işlek olmamakla birlikte *ötümsüzleşme* hâdisesine de rastlanır. Kelime başındaki #g > #k ünsüz değişmesi örnekleri şöyledir: *keyik* (> geyik), *kéydım* (>> giydim), *kölge* (> gölge), *kéyellēdi* (>> giyerlerdi), *keyigler* (>> geyikler), *kéyinnillēdi* (>> giyinirlerdi), *kédım* (>> giydim), *kéy* (>> giy), *kölige* (>> gölge), *keyig* (>> geyik), *keş-* (> geç-), *kün* (> gün), *künlük* (> günlük) (Kulle Çoban, 2012: 33) vb.

Ağız araştırmacılarının pek çoğu Türkiye Türkçesi ağızlarında bazı kelimelerde görülen bu ses değişimini, Kıpçak Türkçesinin bir tesiri olarak değerlendirmektedir (Akar, 2011: 34).

11) Elmalı ağzında en işlek görülen ötümlüleşme ses hâdisesi, kelime başında ve içinde ötümsüz-patlayıcı /t/ ünsüzünün ötümlü-patlayıcı /d/ ünsüzüne dönüşmesidir: *duz* (< tuz) (5b/2), *dēze* (<< teyze) (5a/3), *dırmandım* (< tırmandı) (1b/2), *dağılıyo* (<< takılıyor) (1b/2), *dePe* (<< tepe) (2a/2), *üst* (< üst) (2b/3), *dadlı* (<< tatlı) (2b/3), *duTdum* (<< tuttum) (4a/3), *dēzem* (<< teyzem) (11b/2) (Kulle Çoban, 2012: 33) vb.

Son seste ötümlüleşme, kelime başında ve içinde görüldüğü kadar işlek değildir. *Geçmen*, *Yılmazlı* ve *Zümürütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde STT'deki "dört" kelimesinin *dörd* (7a/17; 13b/1; 14b/10) olarak söylendiği tespit edilmiştir.

12) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Çalpmar*, *Çaybaşı*, *Çobanisa*, *Çukurelma*, *Derreköy*, *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümürütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde damak/n/'si (~[ŋ]) ilgi ekinde, 2. teklik ve çokluk şahıs ve iyelik ekleri ile bazı kelime köklerinde korunmaktadır: *kimisiniŋ* (1b/12), *İsannarıŋ* (<< insanların) (10a/37), *deŋiziŋ* (9b/19), *benziŋ* (14b/28), *muşāniŋ* (7b/117), *emminiŋ* (13b/102), *Āmadıŋ* (<< Ahmet'in) (8b/51), *almalıniŋ* (<< Elmalı'nın) (14b/38), *boranıŋ* (< buranın) (11b/32), *geldiŋiz* (14b/8), *unuŋ için* (<< onun için) (9b/19; 13b/43), *aşdıniŋ* (< açdıniŋ) (11a/31), *saŋa* (<< sen+ge) (4a/20; 12a/21), *baŋa* (<< ben+ge) (12a/24), *beniz* (1b/34; 12a/7), *seniŋ* (1b/23; 14b/3) vb.

13) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpmar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamuk, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde Elmalı ağzında kalınlık-incelik uyumu vardır. STT’de uyumu bozan +*ki* eki, -*iyor* şimdiki zaman eki, *ile* son çekim edatı, *i-ek*-filinin öğrenilen ve geçmiş zaman kiplerinin ekleşmiş ve ekleşmemiş şekilleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır: *çavışmış* (1a/12), *köy_üdü* (2a/9), *almalınmkı* (<< *Elmalınmki*) (3b/4), *oranımkı* (4a/4), *dışındākı* (5b/7; 14b/18), *onuku* (<< *onunki*) (6a/1), *aşşākı* (<< *aşāğıki*) (7a/11; 8b/7), *boş_umuş* (10b/8), *uzun_udu* (3b/17; 11a/8), *ununan* (<< *un ile*) (13a/13), *mēmurūdu* (14b/7) vb.

14) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpmar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamuk, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde ünsüz erimesi sonucunda “ikincil vokal uzunlukları” meydana gelmiştir: *gēdmışlē* (<< *gitmişler*) (1b/56; 5a/23), *almışlē* (<< *almışlar*) (2b/56), *duzlā* (<< *tuzlar*) (3a/21), *bakıyō* (<< *bakıyor*) (4b/34), *geliyā* (<< *geliyor*) (5a/28), *gādā* (<< *kadar*) (6a/72; 9a/33; 11b/12), *gelmişlē* (<< *gelmişler*) (12b/63), *bitmişlē* (<< *bitmişler*) (12b/28; 14b/106), *sevmişlē* (<< *sevmişler*) (4b/18; 5c/9) vb.

15) Elmalı yöresinin *Çalpmar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma Küçüksöğle, Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde gelecek zaman ekinin I. ve II. şahıs ekleri ile çekim yapıldığında *büzülme* ses hâdisesi sonucunda ikincil ünlü uzunluğu meydana gelmiştir: *alacām* (<< *alacağım*) (2c/14), *alcēn* (<< *alacağım*) (3c/17), *yaPcēn* (<< *yapacağım*) (5c/83; 12c/17), *baKcēn* (<< *bakacağım*) (2c/18; 10c/45), *ölcēn* (<< *öleceğim*) (11a/61), *saTcēn* (<< *sataacağım*) (5a/91; 12c/91), *asılacān* (<< *asılacağım*) (12a/26), *Kelcēsın* (<< *geleceksin*) (4b/9), *vercēn* (<< *verceksin*) (5a/31), *öpCēn* (<< *öpeceğim*) (2c/91; 3a/13) vb.

16) Elmalı ağzında incelleme, kalınlaşma, darlaşma, genişleme, yuvarlaklaşma ve düzleşme doğrultusunda gelişen ünlü değişimleri görülür: *yımırta* (<< *yumurta*), *çente* (<< *çanta*), *āmad* (<< *Ahmet*), *esgerlī* (<< *askerliği*), *barabā* (<< *beraber*), *irēmedlig* (<< *rahmetlik*), *gözelmış* (< *güzelmış*), *āmad_alı* (<< *Ahmet Ali*), *buynuz* (< *boynuz*), *buynun* (< *boyun*), *gözel* (< *güzel*) (Kulle Çoban, 2012: 18-24) vb.

17) Elmalı yöresinin *Çalpmar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma Küçüksöğle, Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde yabancı dillerden Elmalı ağzına giren alıntı kelimelerin ünlü benzeşmesi (gerileyici, ilerleyici, ilerleyici-gerileyici) yoluyla uyuma girdiği görülür: *terefi* (< STT teravîh < Ar. terāvîh) (3b/15), *dafa* (< STT defa < Ar. def|a) (2c/16-23), *habar* (< STT haber < Ar. haber) (5c/16; 10c/7), *barābār* (< STT beraber < Far. berāber) (5a/51; 10b/29), *mābbet* (<STT muhabbet < Ar. muhabbet) (10c/11; 11c/20; 17b/118) vb.

18) Elmalı ağzında işlek kullanılan bir diğer ses hâdisesi de *ünsüz benzeşmesidir*. Bu hâdise sonucunda başta *+lık, +lı* isim yapım ekleri, *+la-* isimden fiil yapma eki, geniş zaman eki, vasıta hâli eki ve çoğul ekleri olmak üzere bazı eklerin yeni şekilleri ortaya çıkmıştır: *osmannıca* (< *Osmanlıca*), *delikannısı* (< *delikanlısı*), *İsannarıñ* (<< *insanların*), *hıyarannık* “komiklik”, *boyallā* (<< *boyarlar*), *ğadınnar* (<< *kadınlar*), *añnatırdı* (<< *anlatırdı*), *alillā* (<< *alırlar*), *sevellē* (<< *severler*), *yapallā* (<< *yaparlar*), *gelillē* (<< *gelirler*), *bakallā* (<< *bakarlar*) (Kulle Çoban, 2012: 38-39) vb.

19) Elmalı yöresinin *Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde belirli ünsüzlerin inceltici etkisi sonucunda bazı art ünlülerde ikinci heceden itibaren incelve/ler meydana gelmiştir: *olmecēn* (<< *olmayacağım*) (11a/20; 11c/12), *alcēn* (<< *alacağım*) (12b/71), *arkedşleri* (<< *arkadaşları*) (13c/81), *doliymiş* (<< *doluymuş*) (13a/67), *normel* (< *normal*) (11a/28; 14b/55), *satılceg* (<< *satılacak*) (14a/93), *yollecēm* (<< *yollayacağım*) (11a/8; 11b/18), *olceg* (<< *olacak*) (11b/45), *yapcēn* (<< *yapacağım*) (12a/56), *yaPceg* (<< *yapacak*) (13a/31), *oturceg* (<< *oturacak*) (11c/118; 14a/71) vb.

Bazen de tam tersi kalınlaşmalar *Dereköy* ve *Geçmen* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *nicesiñ?* (<< *nicesin ?*) (6a/22), *eyisiñ?* (<< *iyisin ?*) (6a/22; 7a/1), *nècesiñ?* (<< *nicesin ?*) (7b/13) vb.

20) Bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında işlek görülen orta hece ve son hecelerdeki *[k] > [h]* sızıcılaşması ilçe ağzında çok az görülür. *Büyüksöğle* köyünden tarafımızdan derlenen iki metinde tespit edilmiştir: *yoh* (<< *yök*) (1a/67-72), *bañ* (< *bağ*) (1a/51), *bañ bi ğiz* (<< *bağ bir kız*) (1c/13-23-81) vb.

21) Kelimenin başında /h/ (~#h)ünsüzünün türeme mevzusunda farklı kaynaklar vardır. Alıntı kelimeler bir yana bırakılırsa Türkçe asıllı kelimelerin ön sesinde yer alan bu sesin kaynaklarını Gürer Gülsevin bir çalışmasında sınıflandırmıştır¹⁰. Bu türeme çeşidi, Elmalı ağzında çok az tespit edilmiştir. /h/ ünsüzünün türemesi özellikle *Geçmen*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan derlenen metinlerde tespit edilmiştir: *höte* (gêt) (<< öte git) (7c/2; 9a/82; 10a/71). Bunun yanında Elmalı ağzında *huruyān* (<< vuruyor-sun) (7b/13), *hur* (< vur) (7b/42), *huruvédim* (<< vuruverdim) (9c/46; 10a/8), *hurarıñ* (<< vurarım) (10b/28; 10c/24), *(bi) hürdum* (< vurdum) (10c/72-103) vb. örnekler de vardır. Buradaki *hur-* örneklerindeki #h ön türemedir. Gerçekte kelime, *ur-> hur-*'tır. Alman Türkolog G. Doerfer, Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan *hur-* kelimesinin ön sesindeki #h- ünsüzünün aslının *#p olduğunu söylemektedir (Doerfer: 94-96). Bu görüşe, Gürer Gülsevin de katılmaktadır (Gülsevin, 2003: 37).

22) Elmalı yöresinin *Çobanisa*, *Dereköy*, *Geçmen*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde bazı alıntı kelimelerde ünsüz tekleşmesi hâdisesi görülmüştür: *ğuvat* (<< STT kuvvet < Ar. kuvvet) (4c/2-4), *ğuvatlı* (<< STT kuvvet < Ar. kuvvet) (6b/52-89), *eveli* (< STT evveli < Ar. evvel) (7a/33), *evel* (< STT evvel Ar. evvel) (9b/81), *tevāfıK* (<< STT tevafuk < Ar. tevaffuk) (10c/33-35) vb.

23) Elmalı ağzında bazı alıntı kelimelerde ikiz ünlülerin tekleşmesi hâdisesi de görülür: *tēsüf* (Ar. teessüf), *sāT* (Ar. sa|at), *sāTci* (Ar. sa|at), *zirāTci* (Ar. zira|at), *tēsür* (Ar. teessür), *zirātımı* (Ar. zira|at) (Kulle Çoban, 2012: 24) vb.

B) Antalya İli Elmalı İlçesi Ağızlarının Şekil Bilgisi (~Morfoloji~Ekleşme Bilgisi) Özellikleri

1) Elmalı ağzında, “şu” kelimesi #ş > #h ünsüz değişimi sonucu “hu” biçiminde de kullanılmaktadır: *hu bi düğümü* (< şu bir düğümü), *hu aşşalara* (< şu aşığalara) (Kulle Çoban, 2012: 63). Ayrıca “şu” kelimesi, *Çobanisa*, *Dereköy* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde “ho” biçiminde de kullanıldığı tespit edilmiştir: *hora mı gétđiK* (<< şuraya mı gittik) (4b/18),

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine”, TDAY-Belleten 2001/I-II, Ankara, 2003, s. 129.

hora otur *Tdurullardıñ* (<< şuraya oturttururlar) (6b/52), *hora bi bakıvedim* (< şuraya bir bakıverdim) (6c/56; 12a/23) vb.

2) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde I. tekil şahıs eki olarak hem dudak /-m/ hem de diş /-n/ ekleri kullanılmaktadır. Özellikle diş /-n/ eki daha çok kullanılmaktadır: *duyacân* (<< duyacağım) (1c/17; 1c/19), *sölecân* (<< söyleyeceğim) (7c/38), *bakên bi'* (<< bakayım bir) (9b/77; 12a/21), *biliyân* (<< biliyorum) (10c/53), *bilmiyân* (<< bilmiyorum) (11c/81), *ölcân* (<< öleceğim) (7a/669), *gezcân* (<< gezeceğim) (12c/101-113), *alen bi* (<< alayım bir) (13b/92), *gomecân* (<< koymayacağım) (13b/65), *asilacân* (<< asılacağım) (14b/78) vb.

Ayrıca Elmalı ağzında geçmiş zaman eki dışındaki diğer çekimli fiillerde de bu husus görülmektedir.

3) Elmalı ağzında, şimdiki zaman ekinin farklı kullanımları vardır. Şöyle ki;

a) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde şimdiki zaman eki çeşitli ses hadiseleri sonucunda farklı şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir: *yapıyöz* (<< yapıyoruz) (1a/82; 11a/32), *sürüyöz* (<< sürüyoruz) (7c/73-80), *galmıyöz* (<< kalmıyoruz) (9c/21-23), *déyô* (<< diyor) (9b/38), *yüyöz* “yıkırız” (10b/18), *getiriyöz* (<< getiriyoruz) (11c/88), *seriyöz* (<< seriyoruz) (12c/30-47), *ğuruduyöz* (<< kurutuyoruz) (12a/91), *döküyöz* (<< döküyoruz) (14c/110), *haşılleyöz* (<< haşlıyoruz “suda kaynatarak pişirmek”) (14a/121), *boyeyöz* (<< boyuyoruz) (11c/90), *édıyöz* (<< ediyoruz) (7b/8; 7b/56), *oyneyöz* (<< oynuyoruz) (1c/87; 14b/12), *gédiyon* (<< gidiyorsun) (10a/92), *gédiyöz* (<< gidiyoruz) (11a/86).

Elmalı ağzında komşu ilçe Korkuteli ağzında kullanılmayan (Atmaca, 2017: 49-50) *-yor > -yâ* biçimi de vardır ki bu şekil, bu yöre ağzında karakteristiklidir. Bu şekil, şimdiki zaman ekindeki ek ünlüsünün düzleşmesi ile *-yA / -yÂ* olmuştur. Bu şimdiki zaman, özellikle *Büyüksöğle*, *Çobanisa*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle* ve *Özdemir* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde bu şimdiki zaman eki tespit edilmiştir: *yapılıyâr* (< yapılıyor) (1a/12; 4c/23), *bi-*

şiyā (<< pişiyor) (1b/8-9), *atleyā* (<< atlıyor) (7c/18), *varmeyāz* (<< varmıyoruz) (9b/19), *biliyān* (<< biliyorum) (11c/18), *bilmiyān* (<< bilmiyorum) (10b/78), *āleyān* (<< ağlıyorsun) (7b/7), *utanmiyān* (<< utanmıyorsun) (7b/18-19), *utanmeyān* (<< utanmıyorsun) (9c/19), *biliyā* (<< biliyor) (9c/98), *diyān* (<< diyorsun) (11c/31), *biliyān* (<< biliyorsun) (11b/35), *yapilmeyā* (<< yapılmıyor) (1c/93, 9b/18), *bişirmeyāz* (<< pişirmiyoruz) (9c/34), *durmiyā* (<< durmuyor) (9b/12-13), *benziyā* (<< benziyor) (11a/111), *çikağoyāz* (<< çıkıyoruz) (11a/32), *biçiyāz* (<< biçiyoruz) (10c/24), *ekiyāz* (<< ekiyoruz) (11a/61), *ayıTleyāz* (<< ayıtlıyoruz “ayıklamak”) (1a/16), *gidiyallar* (<< gidiyorlar) (1a/19-28), *bağışleyā* (<< bağışlıyor) (4c/13), *çekişiyā* (<< çekiyor “kızıyor”) (4b/14), *çalışiyāmiş* (<< çalışıyormuş) (1c/29-32; 4c/14). Kulle Çoban da tezinde şimdiki zaman ekinin bu kullanımını tespit etmiştir (Kulle Çoban, 2012: 73-74).

Şimdiki zamanın *-yA / -yĀ* biçimleri Amasra, Bartın, Bolu, İzmit, Ovacık vb. ağızlarda da görülmektedir (Karahan, 1996: 143).

b) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Çalpmar*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemlerde fiil köküne /-p/ zarf-fiil eki getirilip dur- fiili ile oluşturulan kalıp da şimdiki zaman ifadesi taşımaktadır: *getiriPdurū* (<< getiripdurur) “getiriyor” (1a/18), *geçipPdurūz* (<< geçipdururuz) “geçiyoruz” (2c/19; 11c/18), *yatıPdurū* (<< yatıpdurur) “yatıyor” (2b/18; 6a/12), *çıkıpPdurū* (<< çıkıpdurur) “çıkıyor” (5c/17), *döpPdurū* (<< dövüpdurur) “dövüyor” (6c/71), *öpüpPdurū* (<< öpüpdurur) “öpüyor” (2b/71), *sevipPdurū* (<< sevıpdurur) “seviyor” (8a/67-81), *geliPdurū* (<< gelıpdurur) “gelıyor” (8a/19), *sölēPdurū* (<< söyleyipdurur) “söylüyor” (11a/121), *okuPdurū* (<< okuyupdurur) (12c/17). Kulle Çoban da tezinde şimdiki zaman ekinin bu kullanımını tespit etmiştir (Kulle Çoban, 2012: 74).

Kulle Çoban, *Elmalı ve Yöresi Ağızları* çalışmasında yukarıdaki örneklerde *-durur* ekini kısa vermiştir (Kulle Çoban, 2012: 74). Ancak akıcı r# ünsüzünün /u/ ünlüsü içerisinde erimesi sonucunda *ikincil vokal uzunluğu* meydana gelir ve böylece ek, *-durū* şeklinde yani [ū] şeklinde uzun söylenir. *Çobanisa*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Karamık*, *Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde de kaynak kişiler uzun söylemiştir ve böylelikle kelimenin telaffuzunda telafi bir uzunluk meydana gelmiştir. Yani; *getiriPdurur* değil *getiriPdurū*, *gelıpduru* değil *gelıpdurū* şeklinde uzundur.

Fiil + zarf fiil eki (-I) + dur- yapısı, Muğla ve yöresi ağızlarında da şimdiki zaman işlevinde kullanılmaktadır (Akar, 2001: 5-6).

c) Elmalı ağzında *-yorur* > *-yor* şimdiki eki, “-yori” biçiminde de kullanılmaktadır: *galityori* “kalıyor”, *uçamıyori* “uçamıyor”, *ğandıryori* “kandıryor”, *geziyori* “geziyor”, *okıyori* “okuyor”, *bakıyori* “bakıyor”, *geliyori* “geliyor”, *inliyori* “inliyor”, *göremiyori* “göremiyor”, *gédiyari* “gidiyor”, *uğradiyari* “uğratiyor” (Kulle Çoban, 2012: 73) vb.

Ayrıca *-yorur* > *-yor* şimdiki ekinin “-yori” biçimi de vardır: *diyori* “diyor”, *öldürüyori* “öldürüyor”, *gédiyori* “gidiyor”, *diyöri* “diyor” (Kulle Çoban, 2012: 73) vb.

Eski Türkçedeki *-yorur* şimdiki zaman eki, *-yorur/-yori* biçimleriyle Türkiye Türkçesi ağızlarının güney ve batısından başlayarak iç kesimlerine kadar uzanır ve genellikle Salur Oğuz boyunun yerleşim yerlerinde görülür (Korkmaz, 2007: 104).

4) Elmalı ağzında, *-ken* zarf-fiil eki, kalınlık-incelik uyumuna uymuştur: *oynarқан* (< oynarken), *okurlarқан* (< okurlarken), *ğaynarқан* (<< kaynar-ken), *arınatırқан* (<< anlatırken), *güleşirken* (<< güleşirken), *bakarқан* (< bakarken), *okurқан* (< okurken), *yaşlarındayқан* (< yaşlarındayken) (Kulle Çoban, 2012: 82) vb.

Ayrıca Elmalı yöresinin *Çalpmar*, *Çaybaşı*, *Çukurelma*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde *-қан/-ken* zarf-fiil ekinin *-ka/-ke* ve *-kana/-kene* kullanımı da tespit edilmiştir: *çocukқana* (<< çocukken) (2b/17; 2c/18), *okurқana* (<< okurken) (3c/17), *géderkene* (<< giderken) (3a/19; 5c/67), *ūraşırқан* (<< uğraşırken) (5b/62), *yakılırқа* (<< yakılırken) (9c/12), *géderke* (<< giderken) (9c/32), *yaparқа* (<< yaparken) (10c/98), *küürkene* (< küürken) (2a/45-79), *çözерke* (< çözerken) (3c/21), *gelirke* (< gelirken) (10a/99-102), *güleşirkene* (<< güleşirken) (10c/108), *yatarқа* (<< yatarken) (9c/111), *öperke* (< öperken) (9a/49), *ğaynarқana* (<< kaynar-ken) (3a/30), *arınatırқana* (<< anlatırken) (5c/28), *okurқana* (<< okurken) (5a/88), *géderkene* (<< giderken) (2b/81), *ūraşırқа* (<< uğraşırken) (9a/87), *yaparқana* (<< yaparken) (10c/38) vb.

5) Elmalı ağzında *-(y)Ip* zarf-fiil ekinin *-P*'li şekilde kullanılması karakteristiktir: *alkışleP* (<< alkışlayıp), *kutlēP* (<< kutlayıp), *sōlēP* (<< söyleyip), *yükleP* (<< yükleyip), *gōP* (<< koyup), *yalaP* (<< yalayıp) (Kulle Çoban, 2012: 82) vb.

6) Bölge ağzında *+ki* aitlik eki de kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *şōraḳı* (< sonraki), *unuḳı* (<< onunki), *tarlanınḳı* (< tarlanınki), *ğarılānḳını* (<< karılarının), *unuḳı* (< onunki), *zumaḳı* (<< zamanki), *zamānḳı* (<< zamanki) (Kulle Çoban, 2012: 15) vb.

Ancak *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemlerde tespit edilen şu örneklerde *+ki* aitlik ekinin kalınlık-incelik uyumuna uymadığı görülmüştür: *geçānḳı* (<< geçenki) (9c/47), *geçānḳını* (<< geçenkini) (10c/31-33) vb.

7) Elmalı ağzında soru zarfı “nasıl” kelimesi genellikle *naḫal* veya *naḫıl* şeklinde kullanılmaktadır: *naḫıl* dönderiyorlar? (< nasıl döndürüyorlar?), *naḫal geliyā?* (<< nasıl geliyor?), *naḫal alıyolā?* (<< nasıl alıyorlar?), *naḫıl gālmış?* (<< nasıl gelmiş?) (Kulle Çoban, 2012: 65) vb.

8) Elmalı ağzında azlık-çokluk (*~miktar*) zarflarından *bisēl/bissēl* kelimeleri de kullanılmaktadır. Bu kelime, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir* ve *Yılmazlı* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *hindi alana bisēl bezele¹¹ ettim* (<< şimdi (şu) alana biraz küçük bahçe yaptım) (9c/70), *bisēl çoççak gāldi* (<< biraz çocuk geldi) (10b/61-69), *bissēl çoKca para almış herifden* (<< biraz çokça para almış heriften) (11b/67; 13c/89) vb.

9) Elmalı yöresinin *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Yalnızdam* ve *Yılmazlı* köylerinden tarafımızdan derlenen metinlerde fiillerin ve ek-fiillerin geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekimlerinde son seste bir /n/ (*~n#*) türemesi görülür: (babam dādā davar) *güderdiḳ* (8c/91), *vardım_eveli*, *ḫa ḫiḫbi ḫē yoğduḳ* (< ha hiçbir şey yoktu) (7c/12), (hadi) *gedelimin* (9a/11), (ora) *gelelimin* (12c/42), (hora) *götürdün* (13c/88) vb.

10) Elmalı ağzında *ki*'nin de kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür: *yoğḳı* (<< yok ki) (Kulle Çoban, 2012: 15) vb.

¹¹ Komşu ilçe Korkuteli ağzında bu kelime “mezele/mezeleme” şeklindedir.

11) Kulle Çoban tezinde yönelme hâli ekinin belirtme hâli eki yerine kullanıldığından söz etmiştir (2012: 85). Örnek olarak da *bıçā*, *herifin ocā* örneklerini vermiştir (2012: 52). Yalnız bu örneklerde *bıçā* < *bıçağı*, *herifin ocā* < *herifin ocağı*'dir. Bu kelimelerde, derilme ses hâdisesi sonucunda oluşmuş *ikincil uzun ünlüler vardır* ve *yönelme hâli eki yoktur*. Ayrıca Elmalı ağzında belirtme ve yönelme hâli ekleri arasında birbiri yerine kullanılma hususundan değil; *fonksiyon ödünçleme* hususundan söz edebiliriz. Ekler, birbiri yerine kullanılamaz, birbirlerinin fonksiyonlarını ödünçleyebilirler. Elmalı ağzında, ödünçleme örneklerine yalnızca yönelme hâli ile belirtme hâli eki arasında değil, ödünçlemenin diğer hâl ekleri arasında olduğu da tespit edilmiştir. Elmalı ağzında fonksiyon ödünçlemesine, özellikle *Karaköy*, *Geçmen* ve *Karamık* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir. Mesela;

Ayrılma hâli ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: *tēmenden baqđım baqđım bi'* (8b/3).

Belirtme ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: (ne dēyyō) *adamı inandım gāri orda baq hindi gāri* (9a/15).

SONUÇ

a) Antalya ili Elmalı ilçesi ağızları üzerinde tekrar bir derleme yapmak gerekmektedir. Çünkü yörenin ağız özellikleri tespit edilirken bazı ses ve şekil bilgisi özellikleri gözden kaçırılmıştır. Bu bağlamda tarafımızdan tekrar derleme çalışmaları başlatılmıştır. Şu an için *Çalpmar*, *Çaybaşı*, *Çobanisa*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Karamık*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Küçüksöğle*, *Geçmen*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden hem kelime hem de metin derlemeleri yapılmıştır.

b) Her iki ilçede benzer ve farklılaşan belli başlı ses ve şekil bilgisi özellikleri şöyledir:

1) Her iki ilçe ağzında da aslı ünlü uzunlukları (~birincil vokal uzunlukları) vardır: *āl-*, *yāz-*, *ā-* (< ağ-) “yükselmek”, *gēl-*, *kāl-*, *yōk* vb.

2) Her iki ilçe ağzında belirli ünsüzlerin inceltici etkisi sonucunda bazı art ünlülerde ikinci heceden itibaren incelme/ler meydana gelmiştir: *alcēn* (<< alacağım) *yollecēm* (<< yollayacağım), *olceg* (<< olacak), *yaPcēn* (<< yapacağım), *baKcēn* (<< bakacağım), *soqcēn* (<< sokacağım) vb.

3) Bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında işlek görülen orta hece ve son hecelerdeki [k] > [h] sızıcılaşması her iki ilçede ağızda da çok az görülür. Bu ses hadisesi, özellikle Orta ve Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olarak görülür (Korkmaz, 2007: 96-97).

4) Her iki ilçe ağızında da *-kan / -ken* zarf-fiil eki, genellikle *-ka / -ke* ve *-kana / -kene* şeklinde kullanılmaktadır: *ğaynarkan* (<< kaynarken), *añnatırkan* (<< anlatırken), *okurkana* (<< okurken), *gèderkene* (<< giderken), *ūraşırkan* (<< uğraşırken), *yakılırka* (<< yakılırken) vb.

5) Eski Türkçedeki *damak /n/*'si (~ [ŋ]), her iki ilçe ağızında da varlığını devam ettirmektedir: *seniñ*, *beniz*, *deñiz*, *saña* (<< sen+ge), *baña* (<< ben+ge) vb.

6) Her iki ilçe ağızında da ön, iç ve son seste [k] > [g] ve /k/ > /g/ ünsüz değişimleri de /t/ > /d/ ünsüz değişmesi kadar işlek görülür: *dèdiğodu*, *ufağ*, *defeg*, *hağğımı*, *bayğuşlar*, *düşgünnük* (<< düşkünlük), *götürügen* (<< götürürken), *segiz*, *eşşeg gazandı*, *gızmış*, *ğarşılaşmemiz* (<< karşılaşmamız), *ğar*, *ğurmuşlā* (<< kurmuşlar), *ğalıyō* (<< kalıyor) vb.

7) Her iki ilçe ağızında da kapalı /e/ (~ [è]) ve açık /e/ (~ /ä/) ünlüleri karakteristiktir: *gèTdiK* (<< gittik), *èdivirisin* (<< ediverirsin), *yèrdiK* (<< yerdik), *gänş* (<< genç) vb.

8) Korkuteli ağızında *-yor* şimdiki zaman eki genellikle *-yorur / -yuru* (- *yörü*) / *-yor / -yo / -yō* *-ip / -ip* zarf-fiili *bat-* (< *yat-*) yardımcı fiilin geniş zamanı ile oluşmuş şekilleri kullanılırken Elmalı ağızında da *-yor* şimdiki zaman eki genellikle *-yor > -yō*, *ip / -ip* zarf-fiili *bat-* (< *yat-*) yardımcı fiilin geniş zamanı ile oluşmuş şekilleri kullanılmaktadır. Ancak Elmalı ağızında Korkuteli ağızında kullanılmayan *-yor >> -yā* biçimi de vardır ki bu şekil, bu yöre ağızında karakteristiktir: *bişirmayāz* (<< pişirmiyoruz) (9c/34), *durmiyā* (<< durmuyor) (9b/12-13), *benziyā* (<< benziyor) (11a/111), *çıkāğoyāz* (<< çıkıyoruz) (11a/32) vb.

9) İki ilçeyi birbirinden ayıran en önemli ses bilgisi özelliklerinden biri de Elmalı ilçesi ağızında zamirlerin ve bazı kelimelerin ilk hecesinde görülen geniş-yuvarlak ünlülerin dar-yuvarlak ünlüye dönüşmesidir. Bu darlaşma, Elmalı ağızının karakteristik özelliklerinden biridir.

10) Korkuteli ağzının karakteristik özelliklerinden biri de kelimenin başında /h/ (~ #h) ünsüzünün türemesidir. Bu karakteristik özellik, Elmalı ağzında çok az tespit edilmiştir. Özellikle *Küçüksöğle* köyünden derlenen metinlerde vardır.

11) Her iki ilçe ağzında “fiil çekiminin birinci kişi çekiminde dudak sesi /m/ yerine geniz-diş /n/’sinin kullanılması” karakteristiktir. Bu bağlamda bölgeye geniş bir Kınık Oğuz boyu gelip yerleşmiş olmalı: *gomecēn* (< koymayacağım), *asılacān* (< asılacağım). Ayrıca hem Korkuteli ağzında hem de Elmalı ağzında geçmiş zaman eki dışındaki diğer çekimli fiillerde de bu husus görülmektedir.

12) Her iki ilçe ağzında Oğuz boylarının yanı sıra Kıpçak dil hususiyetleri görülse de bu fonetik özellik/ler, Karadeniz ağızlarında görüldüğü gibi karakteristiktir.

13) Her iki ilçe ağzında gelecek zaman ekinin I. ve II. şahıs ekleri ile çekim yapıldığında *büzülme* ses hâdisesi sonucunda ikincil ünlü uzunlukları meydana gelir: *alacām* (<< alacağım), *alcēn* (<< alacağım), *esgişēre* (<< Eskişehir), *yaPcēn* (<< yapacağım) vb.

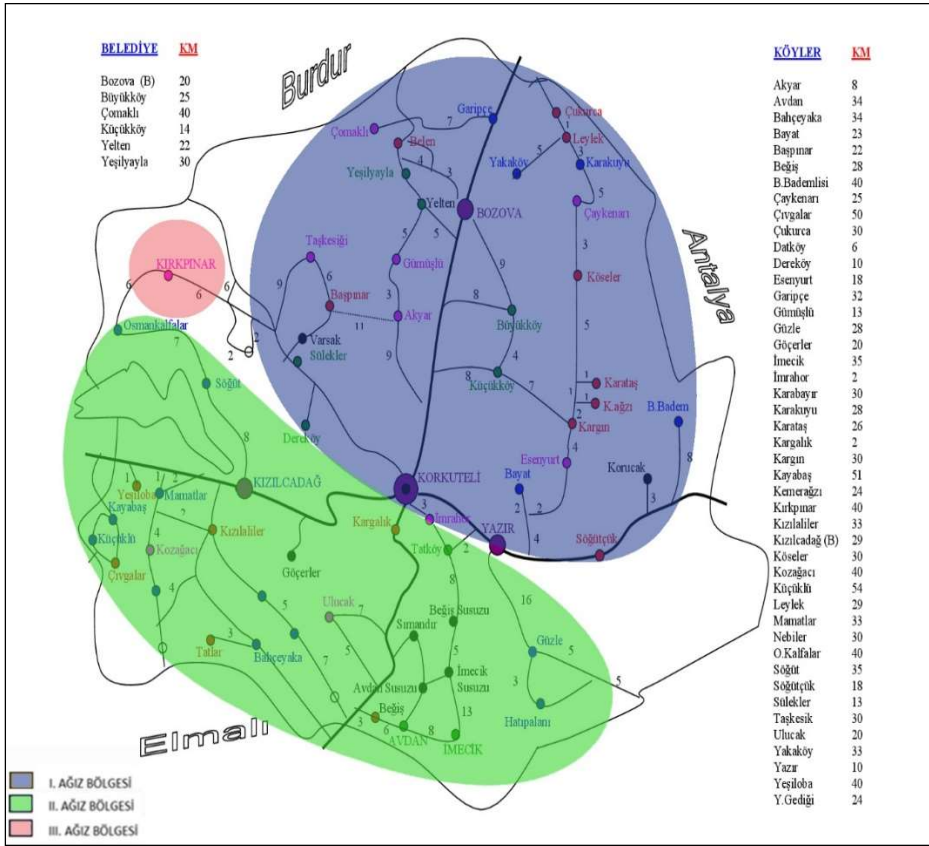
c) Korkuteli ve Elmalı’da kentleşme ve geçici göç yoğun olarak görülmektedir. Şehirden kırsal alana yani; yaylalara, kırsal alandan şehre ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde göçlerin olduğu görülmektedir. Son yıllarda da başta Antalya il merkezi olmak üzere, çeşitli il ve ilçelere de iş için temelli ve geçici göçlerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu göçlerin neticesinde nüfusu azalan pek çok köy yakınındaki diğer bir köyle birleştirilmek zorunda kalmıştır. Mesela; Elmalı ilçesinin *Çaybaşı* köyünün nüfusu çok azalmıştır. Korkuteli ilçesine bağlı Yeşilyayla, iki köyün *Yavuz* (~*Andiye*~*Andede*~*Andiya*) ve *Belenköy*’ün birleşmesinden oluşmuştur. Yeşilyayla’da “Yavuz” ve “Belen” adları da “mahalle” adı olarak kalmıştır.

ç) Elmalı ağzında derleme çalışmaları tamamlanmadığı için ağız bölgeleri henüz tam olarak teslim edilmemiştir. Ancak yukarıda adı geçen köylerden yaptığımız derleme çalışmalarından ve Kulle Çoban’ın hazırladığı tezden hareketle genel olarak söylenebilir ki, *şimdiki zaman eki -yor > -yō, -yor > -yā, ıp / -ip zarf-fiili bat-* (< *yat-*) ve *-ken zarf-fiil ekinin* kullanılışı gibi ölçütlerden hareketle- bölgede kuvvetle muhtemel 3 ana ağız bölgesi vardır.

d) Korkuteli ağzında *-yor* *şimdiki zaman* eki ve *şimdi zaman zarfının* kullanılışları göz önünde bulundurularak *üç ana ağız bölgesine* ayrılabilir¹²:

	I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE
<i>-yor</i> <i>şimdiki zaman</i> eki	<i>-(I)yo/ -(I)yö</i> <i>Kmık Oğuz Boyu-Yazır Oğuz Boyu (Yazır Köyü)</i>	<i>-(I)yoru / -(I)yorur</i> <i>Salur Oğuz Boyu</i>	<i>-(I)yIr</i> <i>(Kırkpınar Yaylası)</i>
“ <i>şimdi</i> ” <i>zaman zarfı</i>	<i>şindi- şindicik</i> <i>Kmık Oğuz Boyu-Yazır Oğuz Boyu (Yazır Köyü)</i>	<i>hindi-şindi</i> <i>Salur Oğuz Boyu</i>	<i>hindi</i> <i>(Kırkpınar Yaylası)</i>

¹² Gösterilen dil özelliklerinin istisnaları her bölgede bulunabilir.

Korkuteli'nin Ağız Bölgeleri Haritası

İŞARETLER

- (-) : Ünlüler üzerinde uzunluk işareti
- (>) : Gelişmenin yönü
- (<) : Gelişmenin yönü
- (<<) : Gelişmenin yönüne göre birden fazla değişim ile başka bir şekle geçiş
- (˘) : Kalın ünlüler üzerinde yarı incelme işareti
- (°) : Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti
- (ˆ) : Geniş ünlüler üzerinde yarı daralma işareti

- ( ) : İkiz ünlü ve iki kelime arasında ulama işareti
- (‘) : Vurgu işareti
- (#) : Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.
- (K/) : Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü temsil eder.
- (Ø) : Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.
- (~) : Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.
- /.../ : Ses birimi
- [...] : Alt ses birimi
- (+) : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
- (-) : Fiile bağlanmayı fiil kategorisini gösterir.

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
- agt. : Adı geçen tez
- Ar. : Arapça
- C : Cilt
- çev. : Çeviren
- S : Sayı
- s. : Sayfa
- STT : Standart Türkiye Türkçesi
- TDAY : Türk Dili Araştırmalar Yıllığı
- TDK : Türk Dil Kurumu
- TTK : Türk Tarih Kurumu

KAYNAKLAR

- AK, M. (2012). 19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- AK, M. (2015). Teke Yörükleri (1800-1900). Ankara: TTK Yayınları.
- AKAR, A. (2001). “Muğla ve Yöresi Ağızlarında Şimdiki Zaman Biçimleri”. Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi. S 4.
- AKAR, A. (2004). Muğla Ağızları. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- AKAR, A. (2011). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları”. ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara 10-15 Eylül 2007 (Bildiri Kitabı: 38. ICANAS Bildiriler / Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, C I, 2011, Ankara, s. 23-38.
- ARGUNŞAH, M. (2011). “Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Karşılaşması”. Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/1, Winter, p. 55-68.
- ATMACA, E. (2017). Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları. Ankara: TDK Yayınları.
- ATMACA, E. (2018). “Antalya'nın Elmalı İlçesinin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme”. Antalya Kongresi, Antalya Kitabı Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya -1-, s. 942-962.
- BAŞDAŞ, C. (2014). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında -ka/-kana Zarf-Fiil Şekilleri”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C 7, S 33, s. 28-34.
- BURAN, A. (2010). “Türkiye Türkçesi Ağız Atlasının Önündeki Sorunlar”. Dialektolog (Kış 2010 λ Sayı 1), s. 15-20.
- ÇAYCI, A. (2004). “Korkuteli (İstanoz) Tarihi ve Korkuteli Alaaddin Camii Üzerine Bir Araştırma”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 16, s. 107-128.
- ÇOBAN KULLE, E. (2012). Elmalı ve Yöresi Ağızları (Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

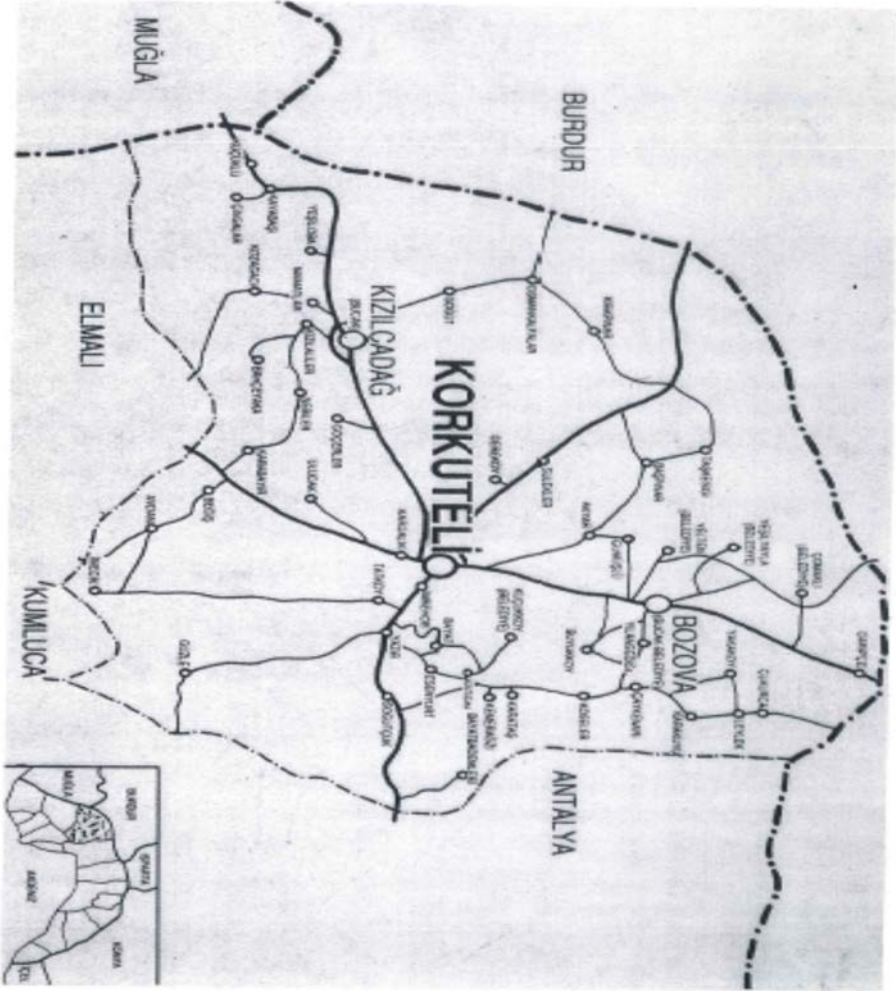
- DOERFER, G. (1980). Materialien zu türk. h- (I), UAJb, s. 94-96.
- DURGUN, H. (2014). XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914), (Doktora Tezi) Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EKİZ, A. (2001). Dünden Bugüne Elmalı. Antalya: Elmalıyı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği.
- EMECEN, Feridun (2002). "Korkud, Şehzâde". TDV İslam Ansiklopedisi, C XXVI, s. 205-207.
- ERÖZ, M. (1991). Yörükler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- GABAİN, A. von. (2000). Eski Türkçenin Grameri. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (1988). Kütahya ve Yöresi Ağızları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, T. ve Alkaya E. (2003). Türkiye Türkçesi Ağızları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. (2003). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine". TDAY-Bellekten 2001/I-II, s. 129-146.
- GÜLSEVİN, G. (2008). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (ç > ş Değişmesi)". Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring, s. 378-387.
- GÜLSEVİN, G. (2009). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1 (g > v Değişmesi)". Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, TDK-Harran Üniversitesi, Urfa 24-30 Mart 2008, Ankara, s. 251-258.
- KAHRAMAN, S. ve DAĞLI A. Y. ve DANKOFF R. (2011). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. 10. Kitaplar Dizin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KAHRAMAN, S. A. (2013). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. 10. Kitaplar Dizin, C 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- KARAHAN, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: TDK Yayınları.
- KARAHAN, L. (2011). “Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-fiil Ekleri”. Türk Dili Üzerine İncelemeler. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 345- 373.
- KORKMAZ, Z. (1976). “Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”, TDAY Belleten Dergisi 1975-1976, Ankara: TDK Yayınları, s. 143-172.
- KORKMAZ, Z. (2007). “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”. TDAY Belleten. Ankara: TDK Yayınları, s. 143-172.
- MELCHERT, H. C. (2010). Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- MOĞOL, H. (1997). Antalya Tarihi. Ankara: Yayınevi.
- MOĞOL, H. (2010). Teke Sancağı Şer'iyye Sicili. Ankara: Mehter Yayınları.
- REFİK, A. (1989). Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- SÜMER, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- TIZLAK, F. (2014). “İstanos Nahiyesi'nin Korkudili Kazası'na Dönüştürülmesi”. Mediterranean Journal of Humanities. IV/2, s. 249-259.
- TUNA, O. N. (1986). Türk Dilbilgisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Malatya: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları.
- TURAN, Z. (2006). Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı. Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKAY, C. (2001). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar. İstanbul: İşaret Yayınları.
- USTA, H. İ. (2015). “Ağız Tasniflerinde Kullanılan (Fonolojik) Ölçütler Üzerine”. Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring, s. 221-230.

- YILDIRIM, F. (2002). “Türkiye Türkçesi Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği”, *Türkbilig*, s. 136-153.
- YILMAZ, Y.-Şahmeran B.-Erdal H. (2016). *Şehzade Korkud Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara: Sage Yayıncılık.
- YÜCE, N. (1999). *Gerundien m Türkischen*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- ZÜLFİKAR, H. (2019). “Adana’da Ağız Araştırmaları Etkinliği ve İki Emektar Öğretim Üyesi”. *Türk Dili*. Ankara: TDK Yayınları, 2019.

HARİTALAR

Harita 1: Korkuteli Haritası

